

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e ,

udgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralsskole
1838.

Sjette Samling.

af

Peter Adler,

Redaktør.

R i b e 1 8 3 8 .

Trykt hos Chr. sal. Høpff.

R i b e B y

under

Krigen 1657—1660.

af

Peter Adler,
adjunkt.

R i b e 1 8 3 8.

Købt hos Chr. sal. Hvyhoff.

Bidrag
til Ribes Historie
under Krigen med Sverrig i 1657—60.

I.

Følger af den første svenske Krig. (Aarene 1645—56.)

I det Afrids af Nibes Skabne i Krigs:Aarene 1643—45, hvilket Forfatteren udgav som Program for 1836, omtalte han disses fordærvelige Følger for Byen, i det han dels støttede sig paa Danckwerths, en Samtidigs, Vidnesbyrd, dels beraabte sig paa Tingbøgernes Udsagn. Hvor meget Byen efter den Tid gik tilbage, hvor vanskeligt det var den, at forvinde de lidte Tab, og hvor lang Tid det tog inden Fordringerne fra den Tid bleve berigtigede, og Strids-spørgsmaale bilagte, bevises fremdeles, blandt mere, ved Regnskaberne fra Aarene efter Krigen, af hvilke man erfarer, hvor tungt Byen havde ved at udrede de den paahvilende Skatter og Byrder, samt ser, hvor stor Gjæld den Tid efter anden kom i, for at tilbagebetale de under Krigen gjorde Forstud og dække de da havde Udgifter. Om disses Størrelse har jeg forefundet bestemtere og fuldstændigere Angivelser, end de forhen meddelte, i de temmelig udførlige Revisions:Anteg-

nesser ved Ræmner: Regnskaberne fra 1632 til 1654 (inclusive), hvilke ikke endnu vare komne mig for Dje under Udarbejdelsen af hin Alfrids, og hvoraf jeg derfor her vil meddele et kort Udtog, forsaavidt denne Sag angaar¹⁾).

Først erfare vi, at Byen 1643 kort for Euenstøns Indfald har forstrakt den danske Captejn Lyderwaldt 1390 Daler²⁾ formodentlig til Kompagniets Lønning, videre 120 Daler til hans "Servis" i 10 Maaneder, og til en Marktetenter af Kompagniet 30 Daler. Samme Aar har Løjtnant Struch³⁾ af Major Gynthers Kompagni faaet 450 Daler. Disse og nogle flere til samme Kompagnier gjorde Udlæg godtgjordes Byen flere Aar efter med 1366½ Rxd.⁴⁾, som efter gaves den 1651 i dens til den Tid resterende kongelige Skatter.

1) Naar, hvor og af hvem denne Revision er foretaget, findes ikke bemærket. Rimelighviis er den stet i Kjøbenhavn, af dertil af Regieringen Bestillede, og næppe før i 1656. Men vistnok er det, at Revisionen for alle 22 Aar er stet paa samme Tid, da Antegnelserne udgiøre et fuldkomment Helt, ere indførte i samme Hefte, i uafbrudt Sammenhæng, og alle Skrterne med samme Haand. Af Besvarelser ere kun faa vedtegnede og kun ved Udsættelser fra de sidste Aar. De ere, saavidt jeg kan se, alle skrevne af Borgem. Anders Svane og vedkomne Antegnelser, som angaa ham personlig, dels for den Tid, han var Byens Pengemester, dels som Borgemester. — I Forbigaaende berøres kun et Par Gange, at de forlangte Forklaringer, de tidligere Aar angaaende, ikke kan meddeles, da de Paagieldende for længe siden ere døde.

2) Hans Tilstaaelse herfor er dateret d. 19de Decbr. 1643.

3) Undertiden kaldes han Kaptejn; han synes at have kommanderet Kompagniet.

4) I Regnskaberne for disse Aar regnes, ligesom i de i Progr. for 1834 og 1836 omhandlede, enten efter Rigsdaler til 96 s. dansk eller 3 Mk. lybsk, den endnu heri Byen brugeligste Myntfødd, eller efter Slettes Daler til 64 s. dansk eller 2 Mk. lybsk.

Omtalte Revisions-*Antegnelser* lære os fremdeles, at Beløbet af den saakaldte store Brandkat, som Svensken ved sit første Indfald paalagde Byen, var 9000 Rdl. eller 13,500 Gl. D., som udrededes i to Terminer, først de to Trediedele, dernæst den Tredie. Til den første Termin skulde af hver Mark Skat svares 30, ved den 2den 15 Rdl.¹⁾

Da nu en stor Del af Indbyggerne ikke vare i Stand til at udrede det dem tilkommende Bidrag, saa maatte enhver, der havde rede Penge, om Lidt eller Meget, gaa i Forskud for hine, for at frelse Byen fra Udplyndring og Brand, hvormed den truedes af Folk, som vare bekjendte for ved saadanne Lejligheder at holde deres Ord. Men disse Forskud tilbagebetaltes ikke af dem, for hvem de vare gjorte. Kun 115 Daler i Alt anføres i Regnskaberne at vare indkomne som Restanser af Brandskatten, og deraf de fleste først i 1654²⁾. Revisionen forlanger oplyst ved Brandkat-Sedlerne, om Restantsen dermed kan være afgjort. Herpaa er svaret af Raadet: "Hvad Brandkat-Sedlerne er anbelangende, dem findes der ingen af, og er os aldeles ubevidst, formedelsk det haver været før vor Tid, Rette-Parten som nu sidder inden Dørre. Derfor ved vi Intet dertil at svare." Dette Svar, om det kan kaldes saaledes, skal formodentlig ogsaa gjælde for *Revisionsens andre Antegnelser*, Brandskatten angaaens:

1) De, der var højest beskattede, nemlig 5 Mk., havde altsaa 225 Rdl. at udrede. Efter denne Skattesætning kommer noget over 10,000 Rdl. ; en Skat lignedes altid efter en noget højere Summa, end der skulde udredes, fordi alle Bidrag aldrig indkom. Min Glæning i Progr. 1834 Side 26 var altsaa omtrent rigtig.

2) annammet af N.N. deris Brandskatters Restand; 21 Daler, af hans Wilslef for huiis hand af alle 4 Fjerdinger hadde annammet af Brandskatten 67 Daler 8 G.

de, da der ikke findes noget Evar vedtegnet nogen af dem, hvor talrige de end ere. Ovenomtalte Forstud bleve for største Del efter længere Tids Forløb erstattede Vedkommende af Byens Kasse, som derved kom meget tilbage. Thi i 1645 betaltes paa denne Maade 30 Daler¹⁾ tilbage, i 1646 150²⁾. Nu findes ingen Tilbagebetaling omtalt før i 1652, da dertil udbetaltes 1444 D. 2 Mk. 8 β ., i 1653 endog 2030 D. 13 β ., og endelig i 1654, 598 D. 2 Mk. 8 β . Utsaa maatte Byens Kasse i Alt udrede 4253 D. 3 Mk. 13 β . til de Borgere, som havde gjort Forstud for deres uformuende Medborgere, til denne Brandstat paa 9000 Rd³⁾

Revisionen var i det Hele, som ovenfor er antydet, misforstået med hele Fremgangs-Maaden i denne Sag. Den klager over: at ingen ordentlige Lister findes, hverken over hvad enhver har skullet erlægge, eller over hvad han virkelig har erlagt; at Sagen ikke er afgjort længe før, nemlig strax efter Freden; at Borgem. og R. ikke bevilgede Byen Henstand med Indtægter, som tilfaldt dem selv⁴⁾; fremdeles mener

1) til Biskop Erik Monrad.

2) til M. Lange Andersen, Sognepræst til Katrine-Kirke "som Byen haffde loent af hannem til Brandstaten"

3) Adskillige have faaet betredelige Summer tilbagebetalte. Apoteker Johan Pauch f. E. fik i Aaret 1653 375 Daler betalt og 1655 ligeledes 375, af disse sidste er ham tilslagt 34 D. som i erhalot Aars Rente. Jens Jonsen, Kjøbmand 450, Borgem. Svane 300 D., Lauritz Baggesen 460 o.s.v. Nogle have derimod kun udlagt ganske smaa Summer, enkelte endog ikkun 1 D.

4) I Anledning af 500 Rd., som Pengemesteren anfører at have udbetalt af Byens Kasse til Magistraten, hvem Kongen havde tilslaaet dem, hvorom mere længere hen, bemærkes: "Hvilche Penge er aff den Sagfald, kongl. Mai. Borgerm. och R. haffuer beuillet, saa efterdi det er en sønderlig Benaadning, Borg. och R. sched er, siueff

den, at ingen af Raadet burde være Byens Regnskabsfører;¹⁾ endelig synes den rentud at tilskrive Raadets gale Forholdsregler, at Byen var kommet i saa stor Gjæld.²⁾

Uf samme Antegnelser stadfæstes ogsaa, at foruden denne Brandskat paa 9000 Rd. blev i 1645 en Kontribution paalagt Byen af Sebastian v. Rothenburg, Oberst Løjtnant ved General Wittenbergs Regiment, da han med dette laa i Lejren for Rendsburg. Derhen sendtes ham i Maj Maaned først omtrent 1100 Daler,³⁾ som toges af den kongelige Skat, som

well, di maatte haffue ladet samme Penge bleffuen standendis hos Bøen, intill di efterhaanden kunde haffue bleffuen betaldt, och icke paa fremmede Steder dertil optagen Penge paa Rente, och ført Bøen i Gjæld och Omkostning med.“

- 1) “och ingen af Borgerm. och Raad att vere Pengemester eller med Bøens Indtegt eller Udgift i saa Maade at bestille, eftersom de selv ere de, som samme Regnskab skal forhøre.“ Ligeledes klager Revisjonen over, at flere hæve af Bøens Indtægter og udgive igjen deraf. Saaledes har Borg. Svane i 1649—51 oppebaaret og igjen udgivet 2234 Daler efter et eget derover holdt Regnskab, “mens af saadanne, saavel som andre flere dertis ferdeles Regnskaber foruildes meget Pengemesterens Regnskab och giffue adskillige Wittskiftigheder, saa det synes at vere Bøens Gaffn, at Ingen haffde med Bøens Indkømb, March och Eug-Penge, saavel som Schatte-Penge at giøre Regnskab fore vden Pengem. allene, och att Eng-March-Schattpengene og Anden Indkømb till samme aarligan vden nogen Restandt; bleff betalt, saa at Schattene vdi rette Tide kunde erleggis och Bøens Remnere kunde saa Redepenge at indkjøbe for, huiss till Bøens Bøggening aarligan behøffuis. Paa det at det ikke paa Regnskab skulle tages hos andre Dyrere, end som det for Redepenge kunde kjøbes for.

- 2) Den udsærligste Antegnelse se Bilag 1.
- 3) Pengemesteren anføre nemlig at have betalt to Borgere Hans Wandel og Anders Jakobsen 1122 D. som Skattepenge og Omkostninger, da de leverede Ob. L. den første Skat i Lejren for Rendsburg. Revisjonen forlanger, at det skal opløses ved Ob. L. Kvitering, hvormeget han har faaet, og ved Overbringernes Regning, hvormeget Omkostningerne have beløbet sig til.

var paabuden i Oktober 1644¹⁾ og derefter paalignet, og som ikke var bleven indbetalt. Senere hen sendtes ham 300 Daler,²⁾ som bleve tagne af de Penge, der vare indkomne som Leje af Byens Enge. Endvidere blev ham sendt en Kofsvogn, som kostede 50 Daler, og en Hest til 45 Daler foræredes "den lang Qvarthiermester Schieren-Kouw."³⁾

Oppebæreren af Byens Smaatold⁴⁾ Hans Wandal (senere Raadmand⁵⁾) havde under Løbet af Krigen paa Byens Vegne leveret eller besørget betydelige Leveringer af "Provant, Ol och andet mere" til Svensken. Derimod havde han ikke indbetalt den Oppe-

- 1) Revisionen bemærker nemlig, at efter Skattebogen findes, at en Egl. Skat er lagt i 1644; men ikke i Regnskabet anført at være udgivet. Derimod findes i Regnskabet for 1645 en Kontribution udgivet, men efter Skattebogen er ingen Skat opkrævet hertil. "Om forsørne Schat derefter kand vere indkoeffuit och til Ob. L. hensende kand wi icke wite." Om Skatten se Progr. 1836 S. 44.
- 2) Noch leuertide Underisß Berlobreu aff Eng-Penge, som hand forreiste med til Ob. L. til Rendsborg, den resterende Schatt 300 Daler.
- 3) se Progr. 1836 S. 53. Om Rothenburgs Udskrivninger i Bøen ved hans Ophold i September 1643 oplæser Revisionen Intet.
- 4) Smaatolden, en udførsels-Afgift af Heste, og Indførsels-told af Humle, m. m., var bevilget Bøen til Aaens "Renevering". Den blev oppebaaren af en af de 24 udvalgte Borgere, som derfor beregnede sig snart 40 Rd., snart 40 Sletdaler (paa en Dreng og paa Blæk); men siden nedsattes hans Len af Borg. og N. til 10 Daler. Tolden indbragte før 1644 aarlig mellem 8 og 900 Daler, i 1640 navnlig 919. Efter Krigen var den derimod kun 250 til 350, og ene i 1650 hævede den sig til 505 Daler. Hvilket ogsaa bidrager til at bevise, hvormed Bøen blev sat tilbage i sin Bedrift ved denne Krig.
- 5) var efter Terpager en Søn af Præsten Jens Iversen Wandal i Maastrup, der var en Broder til Bisshop Wandal i Viborg, begge Sønner af en Borger i Ribe, Iver Wandal, og fødte der. Iver W. skal have været en Søn af Hans Wandal, den første evangeliske Bisshop i Ribe.

Børsfel, han havde i Behold 1643, nemlig 509 Daler. Længe efter, først i 1651¹⁾, blev denne Sag, formodentlig efter megen Strid frem og tilbage, afgjort saaledes, at begge Fordringer, hans til Byen og Byens til ham, skulde gaa op mod hinanden. Men Revisionen forlanger, at hans Fortegnelse paa det Leverede skal fremlægges, og hver Post nøje efterses. Af denne Told indkom aldeles Intet i 1644, da Svensken havde Byen inde næsten hele Aaret. Ej heller havde denne den mindste Indtægt, hverken af Mark eller Engleje, Bro:Penge eller Andet. Da der imidlertid s. Aar er ført den 163 Daler til Udgift, mener Revisionen at ogsaa dette "will forklariz"²⁾. Endnu i 1652 findes betalt 48 Rd. 1 Mk. 3 S. til Apoteker Johan Pouch for Varer, han har leveret daværende Borgemeester Morten Lassen til svenske Offiserer i Sejde:Tiden.³⁾

Allerede før 1644 havde Byen paadraget sig adskillige Skatte:Restanser. Efter Krigen var det den en stor Lettelse, at den, saavel som alle andre jydskke Købstæder, ved et kongeligt Restrikt blev forstaaet for

1) Det var søndt man i det Hele først ret alvorlig at have tænkt paa den endelige Afgjørelse af Fordringerne og de omtvistede Spørgsmaal fra Krigens Tid.

2) Dette er den sædvanlige Form, hvormed den forlanger yderligere Oplosning.

3) I Borgemeester Svanes "ferdelis" Regnskab for 1651 har været anført 30 Dal., betalte Welb. Peder Lange til Kiergaard, Landkommisær, for en Ganger i Svenskens Tid. Paa Revisionens deroed antegnede "Bill forklariz" svarer Svane: "Anbelangendis den Ganger, var af Welb. Peder Langes, der bleff S. Peder Baggesen seueridt i Foruarang, siden bleff den udspidset, saa (den svenske) Oberst-Lieutenant Israael begierede den paa Svans Weigne, och blef den betalt P. L. som jegleuerede P. B. 20 Rd. til paa Svans weigne.

alle "ordinaire og extraordinaire Skatter i de 3 Aar, som fulgte efter Svenskens Krig og Overfald." Men i de derpaa følgende Aar indkom de paabudne kongelige Skatter kun langsomt og ufuldstændigt; og aarlig stod Byen tilbage med flere af dem. Da der oftere er indløbet Paamindelser herom, har nogle af Raadet oftere foretaget kostbare Rejser til Kjøbenhavn, dels for at bevirke Henstand med disse resterende Skatter, eller Eftergivelse af nogle af dem, dels vel ogsaa for at sætte Byens Fordringer igjennem paa Erstatning af de Summer, der, som ovenfor er fortalt, var forstrakt de kongelige Tropper kort før Krigens Udbrud. I samme Hensigt synes det at have været, at Bedkommende af og til er tilsendt Forærringer.¹⁾ — I Regnskabet for 1652 er anført til Udgift 265 Daler, der er betalt Borgemeester Anders Svane og Raadmand Johan Rathlev for Omkostninger, der medgif paa en Rejse, de (formodentlig Aaret i Forvejen) havde gjort til Kjøbenhavn paa Byens Vegne²⁾. Revisionen forlanger, at deres udførlige Regnskab skal fremlægges og efterses, samt forklares, hvad Rejse det har været. Herpaa svarede Ovennævnte, (eller Svane i begge Navn,) at de i

1) I Regnskabet for 1652 er saaledes anført: For 10 Edr. Østerling [Østers] och tu Edr. Fisch, som bleff förærit i Kjöbbinghafn 39 D. 2 Mk. 4 ß Herved er gjort den Antegnelse: "will förklart, om det kommer Boen till at betale"; hvorpaa atter er svaret: "Fornævnte Østerling och Fisch er förærit tu förnehme Benner i Kjöbbinghafn, efter som di det begierede og gjorde Boen stor Tjeneste."

2) 1650, leueret Hans Wandel til den Kjöbbinghafner Rejse til vor naadig Prindzess Uduellelse efter hans Reigenschab 376 D. Borgem. Morten Lassen var i 1647, Laurids Baggesen i 50 i Kbhvn.; deres Regninger ere ikke meget mindre.

sin Tid har leveret Pengemeesteren Lauritz Baggesen Regnskab herpaa, "vor den Tid wi sich voris General Quitandz, saa vi laa en langsommelig Tid ders offuer."

Disse Rejser og andre Forholdsbregler have ej heller været uden Virkning, skøndt det tog Tid, inden denne viste sig. Skøndt der efter Skattebogen 1651 ikke er paalignet eller oppebaaret nogen Skat, er i dette Aar en Mængde resterende fejede til Dørs. Næmlig 1, Byskatten for 11 Aar¹⁾ 85 Rd. 21 $\frac{1}{2}$. 1 Album aarlig, gjør i Alt 315 Rd. 1 Ort 18 $\frac{1}{2}$. 1 Alb. 2, for 7 Aar²⁾ de almindelige "Contributioner til Bodtsmænds Verbung och de ordinaire Postbuddes Underholdning," aarlig 100 Rd. gjør 700 Rd. 3, Penge Skatten for 3 Aar, som med "Drenge-schatten" udgjør aarlig 533 Daler er 1599 Rd. Af alle disse Skatter, 8214 Rd., er kun en paa 533 Rd. bleven betalt i Penge til Landkommisfarien Peder Lange til Kjærgaard. Alle de andre findes efter den kongelige Rentemeesters Kvitering "att uere kwiteret oc betalt" deels i de 1366 $\frac{1}{2}$ Rd. som Byen 1643 havde forstrakt Kongens Tropper, deels i de 1000 Rd. som "er den halffe Part af den uvisse Egefald, som Hans Maj. Raadigste haffde beuilget Borgew. med Radd og Byen til Deling³⁾." Revisionen finder, at Byen endnu maa være Kongen 315 Rd. skyldig, men Borg. Anders Svane godtgjør med Rentemeesterens Kwitering at denne Rest er betalt i 1655. I 1651 betaltes

1) nemlig 1629, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 49, 50, 51.

2) nemlig 1637, 38, 39, 40, 49, 50, 51.

3) Det er disse 500 Rd. Raadets Andel, som Revisionen, ikke med Urette, bebrejdede Raadet strax at have ladet sig udbetale af Byen.

ligeledes 2 Mars Buddeløn til Slotsfriveren paa Koldinghus. Men det varede ikke længe førend Byen igjen havde paadraget sig en betydelig Skatte-Messans. For at kunne tilfredsstille Borgernes Fordringer om Tilbagebetaling, hvilke stedse bleve mere og mere besværlige, og saaledes bringe disse fortrædelige Sager til Endelighed, kom Byen endvidere i Gjæld, fordi Naadet i Aarene 1651:52 aabnede Laan i Flensborg og Tønder, hvoraf det svarede høje Renter, og hvilket atter Revisionen lægger det til Last.

Ved Slutningen af Aaret 1654 var Byen i Alt bortskyldig følgende rentebærende Kapitaler: til Flensborg 3000 Daler, til Borgemeester v. Hatting i Tønder 1500: Enlig Nogens Graves Penge givne til Husarme, 1000 Rd. til Mester David Fosf¹⁾, Præst til Kathrine Kirke, 125 Daler; til Gilden, Jep Vilslef og Johan Pouch, hver 75 Daler. Desuden skyldte Byen 1093 Daler til Regnskabsføreren Lauritz Baggesen²⁾ og af Brandstats-Forskud, som endnu ikke vare afgjorte, 193 Daler. Af kongelige Skatter resterede det halve af Unionskatten for 1652,³⁾ og den hele for 1653, tilsammen 2350 D. Af Bysseskytter-Pengene for 1654 649½ D. af Mars-Skatten for disse 3 Aar stod tilbage 364½ D. Byens hele Gjæld var altsaa:

Rentebærende	5850 D.
til Lauritz Baggesen	1093

1) til 1648 Kapellan ved Domkirken.

2) 1651 stod han endog saa i Forskud for 1883 Daler.

3) om disse Skatter, den ene til Sømagtens Underhold, den 2den til Rigerens Defension, se Program for 1834 Side 6 og for 1836 Side 4.

uafgjort Brandstat Forflud . . .	193
resterende Skatter	3354

i Alt 10,490 Daler.

Af de 3000 fra de fiesvigffe Etæder betalte 6 $\frac{1}{2}$ pCt. i Rente. Af Gjelden her i Byen svarede 6 pCt., undtagen Nogens Graves og Gildens Penge, hvilke ikkun forrentedes med 5. Lauritz Baggesen havde af de Penge, han havde tilgode, beregnet sig 6 pCt. ligesom hans nærmeste Formænd havde gjort¹⁾, men det mente Revisionen ikke burde tilstaaes ham, da der aldrig blev beregnet Rente Byen til Fordel, naar den, hvilket tidligere oftere havde været Tilfælde, havde havt Overflud indeftaaende hos Pengemeesteren. De i Tønder laante Penge bleve imidlertid tilbagebetalte 1656, hvorved der atter vare nogle Omkostninger forbundne²⁾. Denne bestandige Ebbe i Byens Kasse maatte volde, at der til Vedligeholdelsen og Forbedring af Byens Bygninger, af Broer, Diger, Veie, Naens Rensning, o. s. v. ikkun kunde anvendes det uundgaaeligt Nødvendige; om nye Anlæg, Grundforbedringer og deslige, kunde Talen ikke være. I midlertid medgit dog hertil ikke ubetydelige Summer, da Byens Veliggenhed ved de jevnlige Vandflod udsætter Broer, Bolværk og Bejanslæg mere for Ndelæg-

1) men tidligere er det derimod ikke sket. Efter det Keiserlige Indfald havde daværende Pengemeester Knud Lambertsen over 4000 Daler tilgode hos Byen, hvortaf ingen Rente beregnedes ham, (se Progr. 1834 Pg. 55—57).

2) betalt vdi Tønder, som Byen var bortskyldig et Tusinde Rd. in specie, medt et Aars Rente 62 enh. Rd. er 1593 D. 3 Mk. gifuen til Procent af 562 enh. Rd. 17 Rd. 2 Mk. 4 s. betalt Fortæring paa Reisen til Tønder och tilbage igjen 6 D. 2 Mk. 2 s. betalt Pøder Splidsen hans Bogn, 3 Daler.

gelse, end de fleste andre Steder er Tilfælde. Ogsaa paahvilede Byen Bedligholdelsen af i det Mindste 3 Præste-Residentser¹⁾; hertil medgif f. Ex. 1654 om trent 300 D. og saaledes vel i det Hele aarligen, det ene Aar regnet med det andet. I 1652 beløb hvad allene den ene af de 4 Kæmnere, han til Sønder-Port, Lambert Baggesen, havde udgivet til Byens Bygninger sig til 2042 D. Samme Aar satte²⁾ "Hoder" paa Teglholmen²⁾, der, efter et eget derover ført Regnskab, kostede 332 D., anvendte mest til at grave Eadder (Græstørv), Kjørsel dermed, nedramme Væle, faste Dæminger, gjærde o.s.v. Byens Handel indfrankedes vel ogsaa noget ved et kongeligt Forbud, som udgif 1652, mod Udførselen af Fedevare³⁾.

2.

Krigens Udbrud og Byen under Svenskens Herredomme.

(1657—58)

Efter saaledes at have berørt den Forvirring Statens økonomiske Forfatning var kommet i, som Følge af den forrige Krig "den gamle svenske Fejde", ville vi nu søge at nærme os vort egentlige Maal, Krigsaarene 1657—60. I Byens Dyrighed var siden for-

1) Stiftsprovstens (Snogdal) og begge Kappellaners.

2) Strax Vester for Boen, hvor nogle af de væste Grunde i Aaen har været, hvilket Sted dog nu ved Opuddring og Grundenes Forandring skal være betydelig forbedret.

3) Som kongelig Majestæts Kandzeli Budt med Breffue om Forbud, at nogen Sictnalia af Flest, Smør, Ister maatte udføres indtil videre.

rige Periode foregaaet store Forandringer. De fleste af dens Medlemmer havde Døden bortkaldet. Lehnsmanden Gregers Krabbe var afgaaet 1651, og hans Eftermand Mogens Sehested 1655, og begge vare senere døde. Nu beklædte Otto Krag til Voldberg¹⁾ denne høje Post. Ogsaa havde Døden bortrevet begge hin Tid's Borgemeistre Peder Sprensen Skriver og Morten Lassen Gillerup; ogsaa førstnævntes Eftermand den i det foregaaende Ufsnit oftere omtalte Anders Svane døde 1657, før Sjendens Ankomst. Da vare Byens Borgemeistre Peder Olesen Koed, Riber og Carsten Tonnesen Klensborger. Af Raadsmændene vare de fleste bortkaldte, navnlig Brødrene Peder og Pengemeisteren Lauritz Baggesen, hvilken sidste døde i 1655. Blandt de saa endnu levende Raadsmænd, som havde været i Embede 1645, var Apotekereren Johan Pouch. Bysfoged blev Clemens Madsen i 1657, da Ditlev Hansen døde, Byskriver Anders Hansen fra 1655. Af de Geistlige var Biskop Erik Monrad i 1650 blevet efterfulgt af Peder Jensen Kragelund. Søren Andersen Vedel, som havde været Sognepræst til Domkirken under begge de forrige Krige, var død i 1653, og var blevet fulgt af Niels Seerup. David Foss var Sognepræst til Kathrine Kirke.

Krigens Nærmeffe bebudedes, ligesom begge de forrige Gange, ved hyppige Rejser, som foretoges med Offiserer og militære Embedsmænd. Alt i 1655 bleve flere Egter gjort med Rigets Marsk Anders Bilde²⁾,

1) i See Sogn, Hind Herred, Ringkøbing Amt. Var den Gang en betydelig Herregaard. Navnet bæres endnu af en Hoved-Parcel.

2) Med Marskens Folk til Egdtou (Egtved) med Rigerne's Marsk, til

som opholdt sig her nogen Tid, som det synes med flere Rigsraader¹⁾. I 1657 i Marts og April afgaves flere Egter til "Krigs-Commissaries" som i den Tid, som ogsaa stundum senere, oftere rejste til og fra Byen²⁾. En Ritmester Mejer befordredes ved samme Tid til Kolding, en Major Watt til Andst. Sidst i April kom flere Hold Ryttere her igjennem, som til Eskibb vare komne fra Holland, hvor de formodentlig vare hvervede. De befordredes tildels paa Byens Befostning til Eltang mellem Kolding og Frederiks.³⁾ Efter Krigens Udbrud og da Fjenden nærmede sig, findes Befordring hyppigt at være afgiven for at føre Adels- og Officerers Fruer og Folk til sikkrere Stæder⁴⁾. Ogsaa ere Krigsfornødenheder herfra befordrede til Frederiks⁵⁾.

Møltønder (Møgelstønder) med Marschallen, til Scistrup (paa Vejen til Varde), v. s. v.

- 1) udtog Peder Pallefen til Rigens Raad paa Raadhuset 3 Bøgger Papir. Lehnsmanden Otto Krag var Rigsraad. Ligeledes Mogens Høeg, som med Otto Krag drog udi nogle Dage frem og tilbage thil Liff medt deres Følsch och Gester, maatte icke tage betaling, koste offuer 30 Daler (Regnskab 1655).
- 2) i Marts betaldt Niels Munck idt Egdt med Krigs-Commissaries til Kolding 2 D. 2 Mk. 9de April till Weiel med Krigs-Com. Tjener 3 D. 2 Mk., og den 12te med ham selv. 13de April til Flensborg med Krigs-Com. Tjener Olle Pedersen 5 D. v. s. v.
- 3) d. 21de April betaldt N. N. idt Egdt til Eltang med nogle Ryttere, som kom fra Holland 2 Mk. NB. Slotschriffueren Niels Mortensen betalte hannem to Daler; samme Dag giffuen N. N. for han aag nogelle Rytter som kom fra Holland till Eltang 1 D. 3 Mk. 8 S. v. s. v.
- 4) 29de Juli till Skanborre (Skodborg) med Oberst Beenfeldts Frue til Meiselfart: Sund med Otto Krags Haandschriffuer. ligl. med hans Tjener. 14de Aug. til Zimmerby med Krigs-Com. Tjener. 17de Aug. til Andst medt Key von Annesfeldts Følsch.
- 5) 18de Aug. betalt N. N. for idt Egt til Frederiks: Adde med Krudt v. s. v.

Om her stadigt har ligget Krigsfolk i Byen 1657, ved jeg ikke, dog troer jeg det næppe, i det ringeste har det ikke været i noget betydeligt Antal. En Afdeling Ryttiere laa i Maj i Brandrup og deromkring¹⁾. Smaa Tropper ere af og til i Februar, og især i Maj komne her igjennem Ribe, men synes kun at have opholdt sig her en Dags eller Nats Tid, og strax at være dragen videre, enten Syd paa eller til Frederiks. Det har vel tildels været nyligt hervede Tropper, som til Skibs ere komne fra Tyskland eller Holland. Deres Ophold og Fortæring her i Byen betalte²⁾ af dennes Kasse²⁾.

Nogle af disse Soldater eller af andre Korps, som droge til Armeen paa Grændsen, ere deserterede fra deres Kommandoer, og have gjort Landvejene usikre ved deres Røverier. Ogsaa hertil ere nogle flige Marodører komne ved Et. Hansdags Tider, altsaa efter Krigens Udbrud³⁾; disse have havt deres

1) betaldt N. efter Borm. Carsten Tønnesens Befalning, for han gik til Brandrup medt Brestue till Riktmesteren. Brandrup ligger i Nør Kangstrup Herred, omtr. 4 Mil sedost for Ribe.

2) 3 Febr. Efter B. och. N. Befalning betaldt till siuf Soldatter af Kongens Faldh, bleff indlagt til N. Dag och Nat 12 f. 18de Mai betaldt N. N. for nogen af Kongens Faldh hand spisdit medt Øll och Mad idt Natt 1 Daler 1 Mk. 6 f. Igl. en Anden for 15 Personer af Kongens Faldh hand hadde i hans Hus och spisdit medt Mad och Øll 3 D. 3 Mk. 2 f. d. 28de Mai for Fortering for Kongens Faldh, N. hadde att spiise 7 D. 2 Mk. o. s. v. 3 Maj blev Eiendommene i Byen vurderede for at bestemme Skatten derefter. "betaldt Johan Puck paa di Dannemeuds Vegne, som satte Eiendommene her i Byen, for hviss de foreteridit imidlertid vdi hans Hus 4 D. 2 Mk. en Bog Papir kom til Kopi af Husfæringen.

3) Den da levende Præst til Binding og Bind (Uloborg Herred), Hans Høgelund, siger i nogle Optegnelser, som endnu 1766 vare ved Kaldet:

Tilhold i Nibe Kjør¹, hvorfra de udplyndrede Folk, der tog til Markedet i Nibe, der dengang, som nu, holdtes ved den Tid, og var meget stærkt besøgt²). Fra Byen udsendtes alle Vægterne mod disse Enaphaner³), ogsaa fik de fat i det mindste paa en af dem, som strax efter efforteredes til Frederiks⁴).

Det var vel mere for at skaffe Byen en sikrere Beskyttelse mod slige Bagabunder, end i Haab om, at det kunde tjene til noget virksomt Forsvar mod et fiendtligt Overfald, at alt vaabenført Mandskab i Byen kort efter (først i Juli) væbnedes og øvedes i Vaaben, inddelt i to Korps, det ene bestaaende af Borgerne,

den 1ste Juni da Kref Kongen af Danmark Fejdebreve til Sverrig, men de Gæster, han indbød, vare onde att komme af med igien. Han har fundet denne Krig forud varstet i 1652 i Decbr. En Comet (Kriber han) lod sig see ved disse Tider heelt dunkel og med Straaler, som tycker indviklet. Dend Krig, som paa 5te Aar efterfulde, indviklede mange Potentater.

- 1) Nibe Kjør var endnu i det 17de Aarhundrede bevoret med Skov, dog ved denne Tid var det vistnok mest kun Krattskov. Værgniaberne vise ikke allene, at der naalig er hugget en stor Mængde Nis der, men efter Naadstus-Bogen er der endog i Begyndelsen af Aarhundres det flere Gange sket Udviæning af stort Træ. Se en saadan Naadstus-Beslutning Bil. 2, som Bevis paa, at Nibe Kjør var endnu den Tid en Skov.
- 2) Dette var, som nu, især med tør og saltet Fisk, men som da kom her til i langt større Mængde, fiktes her af Købmændene, som forsendte dem vidt omkring, især Flonderne, der vare bekjendte over hele Landet, ja vel endog i Tordland og Holland uuder Navn af Nibers Flondre (Skulle).
- 3) den 25. Juni betaldt alle 4 Vægtere, for di efter B. och N. Befalning gick till Nibers-Kierd efter di Soldatter, som plønderidt Marchinds Föld 3 Mk. Formodentlig have Vægterne været ledsagede og understøttede af Borgere.
- 4) betalt Espen Wegter med sigb till Terepenge, da han gif med en Fange til Frederiks-Ridde. 1 D. noch for hans Vmag 3 Mk.

det andet af det unge Mandſkab¹⁾). Begge bleve mønstrede²⁾, men der ſiges ikke under hvis Anførsel, ej heller om det var for Krigs-Kommiſſæren, Lehnsmanden³⁾, eller Borgemeſter og Raad.

Den ſvenſke Konge Carl Guſtav var, ſom bekiendt, brudt op fra Polen, drog uden Hindring gjennem Lyſkland, og lejrede ſig den 18de Juli ved Ottenſen ved Altona, hvor han iſær fra Hamborg provianterede og forfriſkede, ſamt forſtærkede ſin Armee. Rygtet om denne hans Marsch har tidlig naaet Byen her og ſat den og dens Dyrighed i Allarm. Thi allerede den 23de finder jeg, at alle 3 Udridere⁴⁾ ere blevne udsendte for at indhente Efterretninger om Fjenden, og ſaa uſædvanlig rigeligt betalte⁵⁾, at det tyder hen paa en længere Rejſe. Senere udsendes beſtändig af og til Spejdere, og Betalingens Uftagen kan viſe, hvorledes Rejſerne aſtoge i Længden, eſtersom Fjenderne nærmede ſig⁶⁾.

- 1) 4de Juli en Bog Papir, ſom kom til Mønſter-Rolle paa Borgerskabet, och de unge Karle.
- 2) 21de Juli betaldt tuende todsche tromſlaaer for di var med Borgerskabet paa Menſtering 2 Mk. d. 22 Juli bet. en toſch Tromſlaaer, for han var med de unge Karle paa Menſtering 1 Mk.
- 3) Denne havde viſnok da forladt Byen, i det mindſte findes flere Egter giorte ved og fort før den Tid med hans Ektiver og andre Huſfolk.
- 4) Ridende Patrolobetiente, ſom iſær havde at paſſe paa, at ingen Heſte og Kreature udmugledes.
- 5) betalt alle 4 Udridere, for di ſhulle ride paa Kundſkab for Byen 22 D. 2 Mk.
- 6) 5te Auguſt betalt Knud Bundtmager for han reiſte paa Kundſkab 3 Rd. 1 Mk. 8 ſ. d. 10de den ſamme i ſamme Anledning 3 Rd. den 14de betalt N. N. 1 D. 2 Mk. d. 15de Knud B. 1 D. oſo.

I Juli¹⁾ og især i August²⁾ omtales atter danske Tropper her i Byen. Disse, i det mindste de sidste, ere hidkomne til Skibs fra Holsten, thi Rigets Marsk Anders Wilde flygtede efter Nederlagene ved Elmshorn og Ikehoe til Glückstad, lod der Levningerne af den saagodt som opløste Armee indsfibe og føre her til Ribe, hvor de udslibedes, og trak sig først til Kolding og siden til Frederiks³⁾. Byen blev altsaa, saavel som Slottet, ligesom de forrige Gange, overladt til sin egen Skæbne. — En Del af Indbyggerne forlode nu Byen, andre bortsendte deres Kostbarheder. Udelen i Omegnen flygtede fra deres Gaarde. Lænsmanden Otto Krag havde alt før forladt Byen, og begav sig senere til Byen, hvor han blev fangen af Svensken, ved denne 8de Indtagelse i Januar det følgende Aar.

Den svenske Konge fandt ingen Modstand i Slesvig, eller Jylland. Levningerne af den danske Hær havde indesluttet sig i det nyligt anlagde Frederiks-Ødde, og for denne Fæstning slog nu Carl Gustav sin Lejr, og derfra udsendte han sine Befalinger angaaende Bestyrelsen af det erobrede Land.

Forskjellige Rytter Afdelinger vare nemlig trængte frem til de forskjellige Egne af Landet, som uden

1) 24 Juli for et Bog Papir och Pomb till Kötternes och Soldaternes Regenschab, liges. til nye Indquarterings Rolle.

2) d. 17de August betalt R. og R. og R. for Indquartering de hafde aff Kong. Majestets Fölsch.

3) Baden 372. Andreas Wilde hatte alle Truppen aus dem morastigen Lande zu Wasser nach Ripen, und von dennen nach Sutland übergeführt, wo er erslich zu Koldingen und bald darauf zu Friderichs-Ødde Posto gefast. (Puffendorff Carl Gustav. Deutsche Uebersetzung p. 370.) Holberg siger, at de førtes omkring Jylland tilføes lige til Frederiks. Nogle ere maaske komne den ene, andre den anden Vej.

Modstand underkastede sig dem. Alt i August var Ribe blevet besat. Et Korps Kavalleri under Anførsel af Oberst Lübecker kom til Byen 21de eller Natsten mellem 20de og 21¹⁾), men en Del af dem synes tilligemed Obersten selv at være draget videre. En Afdeling Rytteri blev her imidlertid tilbage²⁾ De følgende Dage var her Gjennemmarsch af Rytter-Afdelinger, hvoriblandt ogsaa af Liv-Garden³⁾. Den 2den Septbr. kom Oberst-Løjtnant Georg Lübecker⁴⁾, som nu overtog Overbefalingen over Byen og Omegn, og førte den hele Krigen igjennem, dog uden bestandig at opholde sig her, da han f. Ex. deltog i Marschen over Isen og Tyens Erobring⁵⁾. Med ham kom Jacob Gutheim, Krigskommissær, som derigjeres de Udskrivningerne saavel af Penge, som af Vare. Han var her i Byen uafbrudt⁶⁾ indtil længe efter Krigen.

De Svenske søgte, ligesom de Keiserlige i 1627⁷⁾,

1) Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tidlig, da kom Hr. Oberste Lübecker i min Hus. Det her anførte Regustab, hvorom mere siden, nævner udtrykkelig baade en Oberst og en Oberst-Løjtnant Lübecker. Obersten omtales af Puffendorf med Fornavnet Fabian, ved Welt-Overgangen til Tyen, og den derpaa følgende Træfning d. 30te Jan. 1658, videre ved et Tog, han over Isen gjorde til Sprog.

2) Noch bleff hos mig Cornet Hans Jacob af Drachensstern til d. 2den Sept.

3) d. 23de Aug. kom den Ritmester aff Livgardien her med 6 Heste oc 3 Personer.

4) saaledes har han egenhændig underskrevet sig, som længere hen skal anføres.

5) Ved denne Leilighed anførte han, efter Puffendorf, Dronningens Liv-Regiment. Ved Stormen paa København førte han det anhaltke Kavalleri-Regiment.

6) førte Keiser paa nogle faa Dage fraregnede.

7) se Progr. for 1834, Pag. 31.

at formaa Indbyggerne baade i Stæderne og paa Landet til at blive ved Hus og Hjem, og fortsætte deres sædvanlige Haandtering. Korsitz, Ulfeld, der fulgte den svenske Konge, tilskrev Landsdommerne og Landkommisærerne i Jylland, navnlig Peder Lange til Kjærgaard¹⁾, at Kong Gustav vilde tage Landet i sin Varetægt, naar de vilde underkaste sig ham og falde fra Kong Frederik. Puffendorf fortæller, at de Svenske, da General Bodtcher havde erobret Skanderne ved Sundby og Hals, havde nedsablet omtrent 800 af Bønderne²⁾, som fangedes der, men jaget Resten hjem med den Erindring, at de for Fremtiden skulde holde sig til Ploven, istedetfor til Vaaben, og se til, hvorledes de kunde udrede deres Skatter og Paalæg. Her øjne vi samme Bestræbelse. Den svenske Krigs-Kammer Præsident Lauritz Fleming, tilstillede først i September Peder Kraglund, Biskop i Ribe-Stift, en Ordre, at alle Provster og Præster skulde uden Forhaling indsende rigtig Designation over alle hele og halve Gaarde, samt Boel i deres Pastorat, med Forklaring over, hvilke af dem tilhørte Adelen, og hvilke Kongen, samt at alle Bønder, saavel som Borge-re, skulle tilholdes at blive ved deres Huse og Gaarde, i vis Forhaabning, at dem ingen Overlast og Sevalt skal vederfares³⁾. Biskoppen erhvervede ogsaa et Salsvaguarde-Brev, for alle Provster og Præster i Stift:

1) Brevet, som findes hos Holberg, fører til Overkrift: Peder Lange, Landsdommer i Jylland, saa og samtlige Landsdommere og Landkommisærere hilser ieg med Gud.

2) damit ihnen die Lust, die Waffen zu führen, vergeben mögte. Todt Overf. Pag. 371.

3) Af et Brev fra Biskop Kraglund til Provsterne af 5te Sept. 1657, meddelt i Udtog af Grønland i hans Brevene Tillæg til Terpager.

tet, egenhændig underskrevet af Kongen den 2den Septbr. 1657 i Lejren for Fredderiks-Odde¹⁾. Der tales ikke om, at der er givet nogen Betaling eller andet Vederlag for det, ikke heller, om Præsterne have noget at erlægge for Kopierne af dette Brev, som paa Forlangende meddeltes dem. Andre, der have erhvervet særegne Salvaguarde-Breve hos Wrangel²⁾, have vist ikke faaet dem for Intet³⁾. De Geistlige her i Byen synes ogsaa, ligesom i de forrige Krige, at have været fri for Indquartering⁴⁾, og ej heller kan jeg se, at de have bidraget til Brandskatten⁵⁾.

Denne Sjendens Bestræbelse efter nogenlunde at holde Tingene i deres sædvanlige Gang, sporer jeg ogsaa i, at Bytinget og Raadstue-Retten ikke strax afbrødes i deres Virksomhed, hvilket var Tilfælde ved forrige Indfald, men de holdtes nogenlunde regelmæs-

- 1) af Salva-Guarde-Brevet findes en af Biskoppen stadfæstet Afskrift under Bilag 3.
- 2) Kongen af Sverrig havde i Sept. overgivet Kommandoen over Armeen i Jylland til Wrangel, og selv begivet sig til Tyskland, hvor han opholdt sig dels i Bismar, dels i Kiel.
- 3) af et saadant, meddelt Ludvig Pouch, Stiftsprovstus i Ribe, findes en noget forvandlet Kopi under Bil. 4. Man skulde tro, at D. Pouch, som Kanonikus og Medlem af Kapitlet, var indbefattet under den ovenfor omtalte de Geistlige i Stiftet meddelte Salvaguarde. Det maa dog ikke have været saa, eller ogsaa eller ogsaa han har fundet dette almindelige Beskættelses-Brev mindre virksomt, siden han har udvirket sig et særligt.
- 4) I Domprotokollen 1661 siges f. E. "eftersom Byen saamtid (i Krigen) saa haarelig waar tilsat och anstrengt, at ingen aff Verdselig Stand for Indquartering och andre Tønger kunde forschaanes.
- 5) Vi have vel ovenfor set, at Summer ere betalte af Geistlige til Brandskat 1644, men ogsaa at det kun var en Forstrækning eller et Laan, som godtgjordes efter Krigen. Men de have vel heller ikke været i Stand til at bidrage meget, da de vistnok hverken have faaet deres Tiender eller andre Indtægter i den trange Tid.

figt, skjøndt kun faa Sager foretoges, indtil 17de October. Men man har snart indset, at Retten ikke kan plejes, som den bør, i slige Gjesters Nærværelse, og at den i slige Tider ene stikker i Spydstagen: thi fra ovennævnte Dag er, paa en eneste Undtagelse nær, Tinget ophørt at holdes, og det begyndte først igjen d. 20de April 1658, hvorved der udtrykkelig er bemærket i Tingbogen, at det var det første Ting efter Svenskens Indfald. I Raadsin-Domprotokollen ere kun nogle faa Sager behandlede i den Tid.

Det var naturligt for sin egen Fordels Skyld, at Svensken søgte at holde enhver ved sin vante Syssel, nemlig for at bidrage til at sætte Landet nogens Lunde i Stand til at udrede de betydelige Omkostninger, som Armeens Underholdning krævede, og betale de store Skatter og Afgifter, der paalagdes det. Hvor betydelige disse vare her for Byen, kan jeg, i det mindste tildels, oplyse.

Strax efter Oberst. Løjt. Lübeckers og Krigskommissærens Ankomst blev Byen paalagt en Brandskat af 3000 Rdl., af hvilke Halvdelen skulde erlægges strax. Men da en meget større Sum behøvedes, for at tilfredsstille Sjendernes mange andre Fordringer og Udskrivninger, besluttede Magistraten og de 24 udvalgte Borgere, at der skulde opkræves 10 Rdl. af hver Mark Skat¹⁾, hvilket vilde udgjøre 2160 Rdl.,

1) 1657 d. 7 Sept. Af Bormester, Raad och di 24 Dannemend bleff sambtacht och paalagt, at 1 Mk. schatt shall giffue 10 Rd. til den første Termin, som er 1500, af de 3000 Rdl., som shall udgiffues til Brandschat her aff Boen, saavel som till andre Udgifters Bekostning, som er gjort och udgiffuen till Svenschen, huilken Schatt straxen shall udlegges och betales med Rdlr. in specie, Kroner eller Mark, och

da Byen i 1657 skattede af 216 Mark¹⁾). Af den 2den Termin erlagdes den 24de September 1000 Rd. Midt i Oktober betalted de resterende 500 Rd. tillige med 1000 Rd., som paa ny var blevet Byen paa- lagt²⁾). I November 1657 og Januar 1658 betalted 1500 Rd.³⁾ hver Maaned. Disse sidste paalagdes af Kongen af Everrigs Staldmester, som havde sit stadige Ophold paa Koldinghus, hvor ogsaa den kongelige Marstal synes at have været; af og til besøgte han ogsaa Ribe for Udskrivningernes Skyld. I Februar og Marts Maaneder betalted Skatten med 1000 Rd. for hver⁴⁾, saa at Brandskatten i det Hele beløb sig til 9000 Rd. altsaa ligesom i 1644. Til dens Betaling maatte hver Mk. Skat udrede 60 Rd. eller 90 Daler. De høist Beskattede, som svarede af 5 Mk., maatte altsaa erlægge 300 Rd., de der var lavest ansatte, til 2 s., 7 Rd. 3 Mk. — Told- og Konsumtions; Intraderne oppebare naturligviis de

ingen anden Mønt eller Vare. 1 Mk. er 15 Eldl., 2 s er 7 enhalv Mk. [Skattebogen].

- 1) Da hele Skatten aldrig indkom, især naar den, som her, skulde ind- drives paa en Studs, saa paalignedes stedse en større Summa, end der fordredes.
- 2) En Mark svarede hertil 10 Daler; 2 s. 1 D. 1 Mk.
- 3) 17de Octobris bleff samtøcht och paalagt, at 1 Mk. Skat skulde give 10 Rd. til de 1000 Rd. som Byen nu igien var paalagt af den svenske Krigs-Commissarius og Kongl. Maj. Staldmester, at Ri- ber By shall udgiffue den 1ste November, och til de 500 Rd., som resterer af di forrige 3000, som och til samme Tid shall erlægges (Skattebog).
- 4) 21 Nov. samtøcht och vedtagen, att en Mk. Schatt shall giffue 10 Rd. til di 1500 Rd. som shall udgiffues til Kongl. Maj. Staldme- ster, han igien haaffuer paalagt och til den 30 Nov. førstkom. ufeil- bar shall erlægges. Igel. 11 Jan. samtøcht o. s. v. 1 Mk. 10 Rd. til di 1500 Rd. o. s. v. inden 31 Januar ufeilbar at erlægges.
- 5) 1 Mk. Skat svarede dertil 10 s. D. hver Maaned.

Evenske saalænge Krigen varede, og deres voldsomme Mishandlinger nødte Soldbetjenterne til formeligt at flygte¹⁾).

Den 19de Februar havde Carl Gustav i Thorslundes Magle Præstegaard underskrevet de Freds- Betingelser, som begge Nigers Befuldmægtigede vare blevne enige om Dagen i Forvejen i Lejren ved Høje-Laastrup. Men, som bekjendt, forbleve Fienderne endnu længe her i Landet. Først ind i April Naas ned gjorde de Mine til at forlade Byen. Dog maatte denne kjøbe sig fri for dem med en ny Afgift paa 800 Rd., som den svenske Konges Staldmester paalagde Byen "til den kongelige Staldstabs Forslegning og for Indquartering fri at være." Denne Skat skulde erlægges inden Aprils Slutning²⁾. Men da det var vanskeligt eller umuligt, at faa den tilstrækkelige Sum inddreven, udprædsede Magistraten omtrent Tre-diedelen af en Vorger Morten Lassen, der var flygtet for Svenskerne ved Krigen's Begyndelse, og nu var vendt tilbage, formodentlig i det Haab, at al Fare for Liv og Formue var ophørt med Krigen. Raadet formerede ham nemlig en Regning paa den Del af Brandskat, Probianfskat, osv. som han havde maattet erlægge, hvis han havde været hjemme; videre en Sum, som Godtgjørelse for hans Andel i Byrden af Ind-

1) men at han i forgangne Svenske Feide sig formedelst adskillige store og strenge Besueringer anlangende Soldens og Accisens Leilighed, budsket Fienden at aabenbare hannem vraadtsamt siuntis og derfor Byen i nogen Tid maattet quitere, og sig paa andre Steder opbolde. Haffuer han dog efter første Freds Slutning sig igien indfundet (af et Skudsmaal meddelt en Soldbetjent af Øvrigheden; Domprot. 1661.)

2) hertil svarede hver Mark Skat 8 Daler.

kwartering, Bagthold, osv., som han ved sin Flugt havde unddraget sig, og som altsaa var faldet paa hans Medborgere. Alt tilsammen til et Beløb af 253 Rd. I Forbindelse med de 24 Mænd affagde Raadet en Kjendelse, at han skulde betale dem strax til Staldmesteren, da de ikke vidste nogen anden Udvej til Erløggelsen af den paalagte Afgift¹⁾.

Da en stor Del af Borgerne umulig kunde udrede deres Andel af Skatterne inden den korte Frist, som gaves dem, saa har de mere Formuende vel ogsaa denne Gang gjort Forskud, saalænge de vare i Stand dertil. Endnu efter de svenske Troppers Afmarsch var ikke aflagt ordentligt og fuldstændigt Regnskab af dem, der havde oppebaaret de forskjellige Skatter til Sjenden: Brandskatten, Proviantskatten²⁾, til Artilleri-Heste; og ej heller indleveret nøjagtige Restans; Lister.

1) Anno 1658 d. 27 Marts paa Niber Raadhus nærerende Peder Olsen, Carsten Tennesen, Borgem. Jop Wilslef, Peder Gregersen, Bagge Baggesen och Jørgen Hansen Raadmænd, saa och de 24 Danne-mænd, daa bleff samtocht, att Morten Lassen straren skulle Wdgiffue sin Branschatt, som han resteret med til di 9000 Rd., som er 180 Rd., hans Proviantskatter bedrager sig 7 Rd. 5 Mk. 10 s. Iliqemaade er samtocht, at han schall wdgifue for hans Indquartering och Wacht, imedertid hand hafde werret boritte, er hannem beuilget for 50 Rd. beløbet sig tilsammen 237 Rd. 5 Mk. 10 s. Senere er tilfæjet: Herforuden Forpblegningspenge in Aprili efter schatt Zeddelen d. 21 Apr. er lagt efter 1 Mk. 8 Eld., er efter 3 Mk. 24 Eld. Er saa tilsammen in alles, som Morten Lassen er schuldig til i Dag, som er den 22 April 253 Rd. 5 Mk. 10 s. Som af samtlig Borgemester och Raad och di 24 Mænd er offuerdragen till Hr. Staldmesters Guldmectige udi denne Aprilli Maanedz Contribution, effersom han tilforne en goedwillig haffuer ville Elaret, och wi nu ey udi denne Hast andere Middell wiste, till denne store Enmma forpblegningspenge, wi nu strax schall wdgifue. [Raadstu-Dombog 1658].

2) denne er enten erlagt in natura, eller derfor en bestemt Sum i Pen-ge. Den har beløbet sig til 400 Rd. indtil Marts Maaned. Et

Dette beviser de gjentagne Paamindelser, som Raadet fandt nødvendigt at give Vedkommende herom¹⁾, ligesom det ogsaa ved samme Lejlighed driver paa Ufløggelsen af Proviant-Regnskaberne²⁾.

Hvad og hvormeget, der er leveret in natura under denne Svenskers første Besættelse af Byen, kan jeg ikke give nogen nøjagtig Oplysning om. At saadanne Leveringer ere skete, kan man imidlertid see af det Foregaaende, blandt andet³⁾ ogsaa af Regnskaberne for de følgende Aar, hvor af og til anføres Summer, der ere betalte for Varer, leverede Svensken i Krigens Tid, eller for Penge, der strax forstræktes af en og anden til Varers Betaling. Saaledes erstattes Byssriveren 82 D. 3 Mk. som han havde udlagt til Proviant til Oberst Lybeckers Folk, maaskee ved deres Ufmarsch. Den samme havde udlagt 30 Daler

Hus, som Rattede af 3 Mk., betalte nemlig til den Tid omtrent 8 Rd., hvilket er 2Rd.4Mk. Skat og noget over 400 af alle Svens 216.

1) 17 Juli paa Riber Raadhuus blef alle Schatmestere, som hadde oppebaaret Brandskat-Penge i den Suedenske Feide, och ellers alle andre, som i denne Tid haaffue opbaaret Penge eller Proviantsschatte paa Svens Wegne paalagt, at de nu strax med det allerforderligste clarerer och Rigtig gjøret paa ald deris Indregter och Oppebørseler samt Rigtig Udgifter, saaac hvis endnu Resten af alle forskne Schatter, det under deris Hender rigtig fra dem at giffue beschreffuen, saa det kan være huer Mand det vedkommer til efter Retning. Og atter den 19de Avg. er schatmestrene anden Gang befalet och paalagt att gjøre deris Regenschab och usehklar at begonde dermed paa Mandag, och saa adt bliffue herhos indtil de faa det Rigtig och Clart, saavel som ogsaa om Husenes taxering och Artilleri-Hesters Regenschaber, saavel som ogsaa at forklare Proviant Regenschaber. (Raadslibog 1659).

2) Disse vare over den af Borgerne in natura leverede Proviant, og dennes Udlevering til Fienderne.

3) Betalt for 2 Bøgger Papir, som kom til Proviandt Bedeler (Regnskab for 1658).

til Krigs-Kommissæren til Specerier¹⁾. En Mand betalt for 12 Tdr. Havre, han havde leveret til Staldmesteren i Kolding. Herhen hører maaske ogsaa 80 D., der i Juli 1658 er betalt en Skipper som Væst af den Fragt, der tilkom ham for en Rejse, han gjorde til Etade med Artilleri²⁾. Dog troer jeg snarere, at denne Rejse er gjort for Svenskens Indfald, med danske Folk og Kanoner, da Anders Wilde gjorde sit ulykkelige Indfald i det Bremiske.

I April 1658 forlod altsaa den største Del, om ikke alle Tropperne Byen. — Krigskommissær Guldheim blev her endnu en lang Tid med sine Opvartere. Ogsaa har her været nogle Offiserer i Byen eller Omegn³⁾, med hvem der da vel har været noget Mandstab. Ogsaa kom i Maj General Bødcher⁴⁾ hertil med en Del høje Offiserer og blev her d. 8. og 9. Maj. Holberg siger, at blandt alle de Generalspersoner, som skulde modtage de 3000 Ryttere, Danmark leverede Everrig efter Roskilde Freden, var der

-
- 1) Efter B. og N. Befalling leueridt til Anders Hannsen Byskrifuer, som han vdlagde til Commissariis Guldheim, 30 D. for det Spæderi, som skulde hafue værridt leueridt
 - 2) Efter B. och N. Befaling betaldt til skipper G. N. som førde Lambert Baggesens Schib Restandz af den Fracht for den Rejse, hand gjorde medt forne Schib tiil Etade medt Støckerne, 80 D.
 - 3) Dette viser en Regning over hans Fortaring i den Tid, hvoraf man ser, at han jevnlig især i Mai og Juni har indbudet Offiserer til sit Bord.
 - 4) d. 8 Maj til Middagsmoltid General Major Bøcher och andre Oberster och Oberst-Leutn. nemlig 13 Personer for hver 10 lb. All efter Maaltid, Tobak og Andet 4 Mk. 1 lb. 8. 8 Tienere a 5 lb. til Aften 5 Personer ved deres Bord a 10 lb. och 9 Tienere 5 lb. d. 9de Maj ligel. Generalen og Oberster 15 Personer, men den 10 nævnes allene Oberster og Oberst-Leut. — General Bødcher faldt i Slaget ved Nyborg 1659.

ingen, der gjorde flere Banskeligheder og Udsættelser baade paa Folk og Heste, end General Bødtker. Det var omtrent ved denne Tid, at Leveringen stete af de sidste 1000, og da denne fandt Sted i Jylland, er det muligt i den Anledning, han var her. Endvidere omtales flere Offiserer, der i disse Maaneder opholdt sig her en eller to Dage, deris blandt en General-Løjtnant, men ingen af dem angives ved Navn. I de sidste Dage af Juli var Oberst-Løjtnant Lybecker her igjen, og forlod Byen alt den 30te, og endelig rejste ogsaa Krigskommissæren den 31te.

Hvor talrigt det Korps har været, der besatte Byen kan jeg ikke angive. Antallet har vel været forskjelligt, eftersom Krigens Gang var. Strax efter Besættelsen sammentrængtes en stor Del af den svenske Hær i Lejren ved Bredstrup for Frederits, eller fulgte Bødtker paa hans Tog til Vensvæsel. Efter Indtagelsen af Frederits (26de Okt.) fordeltes Tropperne omkring i Jylland i Winterkvarterer, indtil ind i Desember, da de efterhaanden bleve trukne hen til lille Belt, hvorfra de i Januar droge til Byen og videre. De have vel altsaa været talrigst her fra sidst i Oktober 1657 til henimod Nytaar 1658. Da den svenske Hær ikke var stor og fordelt over en ikke liden Strækning, kan Besætningen her vel ikke have været talrig, vistnok langt fra ikke saa stor som i 1627—29. Raadet har anslaaet Omkostningerne ved Indkvarteringen af et af de anseligere Huse til 50 Rd.¹⁾ fra Besættelsen indtil Marts, altsaa omtrent 25 Uger. Til 2 Rd. ugentligen ansloges nok omtrent Omkost-

¹⁾ Det var nemlig sat i 3 Mk. Skat. Se herom Side 27, Anm. 1.

ningerne ved at huse, koste osv. en Rytter med Hest eller en Underofficer¹⁾, hvilket just ikke var nogen stærk Indkvartering for et af de større Huse²⁾). Alle, saavel Offiserer som Mandskab, fordeltes nemlig, ligesom i de forrige Felttog, hos Borgerne, der ogsaa maatte forskaffe dem Kosten.

En Undtagelse stete imidlertid med Oberst-Løjtnanten og Krigskommissæren, med deres Folk og Heste. Disse bleve nemlig efter Borgemeester og Raads Begjæring modtagen af en Borger, Lambert Baggesen, der beboede, som det synes, detsaakaldte Porsborg³⁾, den gang ligesom nu, en af de største og smukkeste Bygninger i Byen, og dertil ved sin Veliggenhed ved Torvet vel skikket til Hovedkvarter. Disse Offiserers Beværtning skulde være paa hele Byens Regning; og for alle Udgifter, han havde med dem, lovede Raadet ham Erstatning. Han maatte ogsaa modtage de Offiserer, samt deres Tjenere og Heste, der hyppigen kom her ind fra Omegnen, enten indbudne af hine Over-Befalingsmænd, eller fordi de havde Forretninger med dem eller vel og blot for Tidsfordriv. Fremdeles indlagdes og bevrættedes samme Sted høje Offiserer, som kom hertil paa Gjennemreise og opholdt sig kun en eller nogle Dage. — Lambert Baggesen var Købmand⁴⁾; ogsaa har han ventelig drevet Gæstgiveri, og det efter en

1) Krigen 1644—45 ansattes Indkvarterings Omkostningerne for 1 Solsdat til 1 Rd. og for en Rytter med Hest til 7 enh. Mk. ogsaa til 2 Rd. (se Program 1836 Bilag 2).

2) Dog synes det af Udtrykkene i den Raadsbestyrelse, som her sigtes til, (Eide 27, Anm. 1) at Raadet har anslaaet Godtgjørelsen til en lavere Sum, end det egentlig kunde tilkomme ham at erlægge.

3) Beboes nu af Justitsraad og Amtsforvalter Nielsen.

4) Vi saa foran, at han var Ekids-Eier. 29 S. 2 Anm.

større Maalestok, siden hans Hus var indrettet baade hvad Bærelser og Staldrum angaar, til at modtage saadanne og saa talrige Gæster, og han var forsynet med Dækketøj, Vorskeln, Glas, Eelvtøj og hvad der ivoirigt hører til Servering, for at kunne nogenlunde tilfredsstille deres Fordringer, om vi end antage at disse vare lovere stemte den Tid, end nu. Især maa det have faldet ham vanskeligt at holde ud i Længden hermed, da han klager over, at Utalligt af slige Sager blev ham frastjaalet.

Da Raadet havde paa Byens Vegne tilsagt ham Erstatning af hans Udgifter med disse ubudne Gæster, saa har han ført et udførligt Regnskab over hvor mange, han daglig har beærtet hele Ugen igjennem, og hvormeget de have kostet ham. Af dette vil jeg meddele mine Læsere Begyndelsen med Mandens egne Ord, og dernæst en Oversigt over og enkelte Uddrag af det Hele, forsaavidt det angaar det her omhandlede Tidsrum.

”Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tillig kom Her Oberste Lybecker udj min Hus effter Weluise Borgemeistere och Raadts Begiering, og loffuet mig min Betalling uden Schade i alle Maader, och samme Tid haffde han medt sig Ritmestere, Leutnanter och 9 andre Officerer och 7 Knegte.”

”Først om Morgenen 2 Kander Rinsch Brendewin och Kringler for 15 Mk. 8 s lybsch. For Mad och Oll til 9 Personer a 10 Is., for Mad og Oll til 7 deres Tjenere a 5 Is. Noch 6 Kander Wiin a 12 Is. For Haffre och Hø til 11 Hester 5½ Mk. lybsch. Noch efter B. og R. Begiering blef Cornet Hans Jacob af Drachenstern hos mig met 3 Tjenere oc

6 Hester hos mig indtil den 2 September er 11 Dage. For Mad oc Ol til dennem self om Dagen 1 Rd., for Mad oc Ol til deres 3 Tjenere a 5 lß. for huer Maaltid i 11 Dage. Hø oc Haffre til 6 Heste ndi 11 Dage, huer Hest om Dagen 8 lß. Win och Sucher offuer Maaltid och imellem Maaltid met Gesster och Andre, som her wor, er vtallig och setter det for 20 Rdl.”

”Den 23 Aug. kom den Ritmester aff Liffguarden met 6 Heste och 3 Personer och bekom her efter B. oc R. Befalling: dennem self 3 Maalter Mad a 10 lß., for Mad oc Ol til 3 deres Tjenere a 5 lß. Haffer oc Hø til 6 Hester for 2 Rt. lybsch. Ol och Win efter Maaltid for 1 Rd. 8 lß.”

”Den 2 Sept. kom Hr. Krigs Commissarie och Hr. Oberste Leutenant Lybecher her til Byen, och efter B. och R. Begiering paa Raadhuset mig anmodet, at jeg dennem for Penge vdi min Hus vilde losere, och loffuet mig rigtig Betalling. Och samme Tid kom med dennem 2 andre Officerer. Den første Aften spisede jeg ved Commiss. oc Oberst L. Borde 6 Personer a 10 lß., 2 Kander Win samme Aften a 12 lß., 6 deres Tjenere, 11 Heste (Betaling som sædvanlig). 3die Septbr. ved deris Egen Bordt 6 Personer till Middag a 10 lß., 1½ Kande Win offuer Borde a 12 lß.; 8 Uff deris Tjenere till Middags Maaltid a 5 lß. Till Aften 5 Personer ved deris eget Bord a 10 lß. 3 Kander Win a 12 lß. 7 deris Tjenere a 5 lß. Hø och Haffre samt Etrøelse til 13 Heste, huer 8 lß. i Doffuen (Døgnet.)”

Saaledes fortsattes Regnskabet hele Krigen

igjennem. Kun at Antallet paa Personer (Offiserer og andre Honoratiøres), og Tjenere bestandigt afveyle. De første mellem 4 og 10, Tjenere mellem 6—12 og Hestene 8—13. Stedse anføres kun Middags og Aftens Mad, samt Forage til Hestene, bestandig til samme Betaling. Kaffe, The, Frokost osv. nævnes aldrig. Over Forbruget af Brændevin, Bittervin, Öl, Tobak, og Piber erklærer han ikke at have kunnet holde Regning, men overlader Betalingen herfor til Naadets "Discretion" hvortil han ogsaa henstiller sin Erstatning for Jld og Lys, for bortstjaalet og ødelagt Hus, geraad. o. s. v.

Det i Regnskabet anførte Forbrug af Vin er langt fra ikke saa stort, som man skulde have ventet det af militære Nordboere (Lyskere og Evenster) i hin drukkelystne Tid. Det Almindelige er næppe $\frac{1}{2}$ Kande om Middagen, og noget over $\frac{1}{2}$ Kande om Aftenen. Imellem er dette Maal blevet overstredet¹⁾, naar der har været Fremmede. Thi Husets 2 fæste Gæster, især Krigs-Kommissæren, som var her længst og stadigst, synes at have været meget maadesholdne.

Den 13de Sept. kom Ob. Løjt. Gemalinde hertil og tog naturligvis ogsaa ind i hendes Mand's Kvarter, med Tjenerskab og Eskorte²⁾. Den almindelige Etik i de Tider, at baade Offiserer og Soldater førte Koner og Børn med sig i Sjendens Land, har meget

1) For at anføre det første Exempel, som falder mig i Minne: d. 6te Septbr. til Aften 4 Personer ved deres Bord, 5 Kander Vin over og efter Maaltid, og Dagen efter 4 Personer 4 Kander.

2) d. 13de om Aftenen kom Hr. Oberst. Lejtnantens Frue med 2 Officerer, hendes Pige Kudsch och Dreng, met Heste og Karm.

bidraget til at forøge det Byrdefulde og Bekostelige ved Indkvarteringen. Ved Fruens Ankomst er Tjenestefabets betydeligen tiltaget, daglig 9 a 10; ogsaa anføres flere Heste, daglig 14 a 16. Derimod synes Forbruget af Vin at være aftaget, selv naar der vare flere Fremmede¹). Herfra gjordes dog Undtagelse, naar høje Officerer kom tilreisende. Saaledes blev d. 29de September, da Oberst Galle kom hertil med 4 Officerer²) om Middagen af 10 Personer druffet 3 Kander Spansk Vin til 40 lb. Kanden og 2 Kander fransk Vin, og om Aftenen af 9 Personer 2½ Kander spansk og 5 Kander fransk Vin. Dagen efter nød det samme Antal Personer til Middag 2½ Kander spansk og 3½ fransk Vin, samt om Aftenen 3½ Kander spansk og 5 Kander fransk Vin. Derefter er Obersten igjen rejst. Han synes at have givet Husets gamle Gæster Smag paa den dyrere spanske Vin, thi før denne Tid er den aldrig nævnt i Regnskabet, men herefter forekommer den ikke sjældent. En anden Drik, som nogle Gange nævnes, især ved Jule-Tid, er "Lutendranck" til 32 lb. Kanden.

Sidst i November har Ob. L. forladt Byen, ventelig med en Del af Besætningen. Fra den Tid af

1) S. Er. 6 Personer 1 Kande Vin, 9 pers. 2 Kander osv. Sevnlige Undtagelser findes ogsaa her. Undertiden. Mændt meget sjældent, have Heriskaberne ikke spist hjemme. s. Er. 13de October er kun ført til Regning 8 Dienere for Æll og Mad

2) Oberst Galde med 4 andre Officerer oc di som var her i Huset. 9 pers. Oberst Johan Galle anførte et Regiment finske Ryttere under Skibens Belejring og ved flere Leiligheder. Han nævnes ogsaa blandt de 4. Oberster, som ved Carl Gustavs Begravelse bare hans Ligkiste (Puffendorf).

tager de Fremmedes Antal og med dem Vinforbruget ikke ubetydeligt¹). Derimod er Antallet paa Tjenere kun lidet, og paa Heste næsten slet ikke formindsket. Fra den Tid har begge Herstaberne, (som forresten førte hver sit Bord) oftere været hjemme fra. Navnlig har Kommiss. foretaget adskillige Emaarejser²). Den i Januar Maaned tiltager igjen Gæsternes Antal, og da er der sædvanlig 6—9. Fruen synes først at være reist herfra den 26 Januar efter Middag³).

Har imidlertid den gode Lambert Baggelsen glædet sig ved at være blevet fri for hendes Raade, med alle hendes Tjenere og Heste, saa har Glæden kun været af kort Varighed. Thi allerede den 28de kom hun tilbage, med endog forøget Ewite og Baggage, og han fik Befaling af den ene Borgemeester at tage imod hende igjen⁴).

Disse daglige betydelige Udskrivninger fortsattes

- 1) Dog findes ogsaa her Undtagelser, f. Ex. d. 28de til Aften 6 Personer 6 en halv Kande Vin.
- 2) Saa nævnes allene et Bord, f. Ex. 25 Nov. 3 Pers. ved Fruens Bord, d. 26de 4 Pers. ved Fruens Bord. Ellers siges altid ved deres Borde.
- 3) Det kan sees af, at Benævnelsen "deres Borde" bliver til "Commiss. Bord" og paa den stærke Formindskelse af Antallet paa Tjenere og Heste. Om Middagen d. 26de var 11 Tjenere, om Aftenen kun "Hans (Commiss.) 4 Tjenere," d. 23de ansæres 14 Heste og d. 26de kun Hans 4 Heste.
- 4) Strax efter Moltid kom Oberst L. Frue, och efter Borg. Casten Tønnesens Befaling tog hende ind igjen med Fødsch och Heste. (Hun havde 9 Tjenere og 15 Heste.) — Til Middag for Fruen 10 lb.; 1 Penche Vin 3 lb. Dette Udtryk forekommer ofte, og synes at have været hendes sædvanlige Ranson. Efter Prisen var det enb. Pot, og svarer altsaa til Almuen's "Pinkerus,, eller "Plante,, Thi Benævnelsen "Pot,, bruges endnu ligejaa lidet blandt Almuen, som i hin Tid. — En Kande er som bekendt 2 Porter.

flere Maaneder igjennem, og maatte tilsidst udtømme Lamb. Bag. Forraadskamre, og Raadet, som kun betalte ham med Løfter, har ikke sat ham i Stand til at fylde dem igjen. Først er hans Vinkjelder bleven lens eller paa Helsingen, thi fra Februar's Begyndelse findes ingen Vin anført i hans Regning, paa nogle faa Gange nær. Kort efter er ogsaa hans Havre og Foder gaaet op, og fra 12 Februar findes Intet anført til Hestene i hans Regnskab. Hvorledes Raadet har gjort Udveje til disse Artikler, og hvem, der har leveret dem, kan jeg ikke finde. Men Svenskerne have vist hverken selv villet ganske undvære Vin, eller ladet deres Heste savne Hø og Havre. Men i Februar er Fruen rejst, og fra den Tid anføres Kommiss. ikke sjelden ene, især om Aftenen¹).

Den 5te April kom General Major Bødtcher her igjennem med Følge, ialt 12 Offiserer, og rejste videre samme Dag. Da har Lamb. Baggeseen maattet lukke op for sin Vinkjelder. Thi disse 12 drak først $\frac{1}{2}$ Kande Brendevin om Morgenens, dernæst 3 Kander Bittervin før Maaltidet og endelig 24 Kander fransk Vin over og efter Maaltidet²). 3 April, kort før Afmarschen, er Ob. L. Lybecher kommet tilbage hertil. Thi jeg finder, at han tilligemed Krigs-Kommissæren egenhændig har underskrevet L. B. S. Regning og anbefalet Raadet den til Betaling³). Den er sluttet d. 10de April og

1) Som oftest havde han dog 2 a 4 til Bords med sig.

2) Desforuden havde han 10 af "Majors", Tjenere til Middag, som efter Maaltidet drak for 2 Rd. Pl, og 4 af Kommissærens.

3) Deres Paategninger lyde ordret saaledes: Aldie weil die Ehrenveste wndt wolweise herren Bürgermeister wndt Rath dieser Stadt mir die hoge Frundschaft getan, wndt verwilliget von diesem meine Ankonfft zu bezallen, als bitte ich dienstfrundl., sie wollen meinen herren

beløber sig til 1155 Rd. 25 lb. Efter hineß Waategninger, paa den næste Eide, altsaa saaledes at de ikke have faaet det at se, har Lamb Bag. tilføjet: Endnu foruden denne Regenschab: Brenduin och Bitteruin, Oll imellem Maaltider, Tobach och Piber, Gldt og Lius; min Forsømmelse i Røring og Biering. — Met Fare for Ulyche for Ildbrand och Andet, foruden det som er bortstollen, som er utalligt, huilchet jeg altsammen setter til veluise Borgermester og Raadts egen Discretion." Manden har virkelig ogsaa havt Grund til at beklage sig, thi ikke at tale om det betydelige Udlæg, han paa Raadets Unmodning eller Befaling havde gjort, foruden hans Andel af Brandstat. osv. saa maatte det Dykind og den Hurlumhej, der paa 8de Maaned havde fundet Sted i hans Hus, kunne ødelægge selv en velhavende Mand.

Efter Troppernes Afmarsch er atter Ting blevet holdt; og Handel og Skibsfart og anden borgerlig Røring kommet noget i Gang igjen. I midlertid blev dog, som ovenfor fortalt, Krigs-Kom. endnu længe her i Byen. — Lamb. Bag. vedblev at huse og beværte ham, hans Gjester, og de gjennemrejsende Offiserer¹⁾ med Tjenerskab, hvilke især i April og

Wirt, was mir antrifft, nicht schaden nehmen lassen, wndt in (ihn) Contentiren, abidine solches willig wndt gehrn, derer herren dienstwilligster

Georg Kobcker.

Es wirt ein Ehrbar hochweiser Raht sich gvnstlig belieben Versprechen nach, den Wirt zu Contentiren. Wozu ich mich versche und allererg. verbl.

derselbe dienstall.

Jacob Gutheim.

- 1) Dog viser Regnskabet, at han ikke har leveret andet end Øl og Mad.
2) Maaltider om Dagen, til Herrer og Tjenere. Selv for Gen. Bødtcher og hans Følge findes ingen Vin anført.

Maj vare talrige, ofte 12 a 13 Herrer. I Juni bleve de mindre hyppige. Den 19 rejste Kommiss. til Glensborg og kom først igjen d. 30te. I denne Mellemtid var Lamb. Bag. fri for slige kostbare Gæster. Den 31te Juli forlod han endelig ganske Byen. — Ved den nye Udgift var K. B's. Regnskab løbet op til 1388 Rd. 25 lß.

Det var dog kun en saare kort Frist, Byen havde. Som bekjendt brød Carl Gustav kort efter Freden og den 8de August landede han ved Korsøer. Da Fredsbruddet var fuldkomment uventet, saa vare aldeles ingen Anstalter gjorte til Modstand, ja man havde ikke engang havt Tid til Flugt, eller til at skjule sine kostbareste Sager. Prindsen af Sulzbach, hvem Overansværselen over Tropperne paa Halvøen var overdragen, udsendte overalt større og mindre Partier, som atter besatte de danske Stæder og overrumplede de danske Troppe-Afdelinger, der igjen havde samlet sig hist og her i Jylland. Ogsaa hertil Nibe synes i denne korte Tid at være kommen en Kommando danske Soldater. Men disse bleve den 13de August overfaldne af et fjendtligt Parti, af Oberst Lybeckers Tropper, og uden Modstand fangede og indespærrede¹⁾. Obersten kom samme Dag til Byen.

De Svenske toge, som sædvanligt, alle de offentlige Midler, de kunde faa fat paa. Saaltes blev Tollderen Carsten Oluffsens Hus besat af Ryttene, hans

1) At Blod ikke er udgydt ved denne Leilighed, men Alt gaaet fredeligt og endog venkabeligt af, saa at de Svenske endog trakterede de Danske med — Bittervin, viser Lamb. Bagg. Regnskaber. Den 13 Aug. kom her Hans Jacob Oberst Lybeckers Lieutenant och andre Officerer och tog Kongens Gold i Arrest. — noch drach de Bitterwein met de Danske, som er i Arrest, for 2 Mk. lghsch.

Beholdning ham frataget, og han selv stæbt hen paa Torvet, hvor Soldaterne vare opstillede, og hvor han maatte blive indtil Soldbøgerne vare udliveredede og gjennemfete. Efter Fredens Slutning var nemlig Handelen igjen begyndt, og en Del Barer blevne indklarerede. Men for den største Del af dem var Tolden endnu ikke erlagt. Evensterne lode nu alle de Borgere, som, efter Vægenes Udvisning, resterede med Told, hente hen paa Torvet, og tvang dem til at skaffe Udveje til Toldens Betaling¹⁾.

Obersten, der som sagt kom den 13de, blev med 6 andre Officerer indlagt hos Lamb. Bag., af hvis Regnskab²⁾ vi se, at han daglig havde 8 a 14 Off. og ligesaa mange Tjenere at huse og fode, fra 13de og indtil den 20de Avg. Fra den Dag var han fri for slige Gæster indtil den 12te September.

Om Byen ogsaa har været fri i samme Tid for fiendlige Tropper, maa jeg lade uafgjort. At den ikke har været fri for fiendelig Indfyldelse, viser Skattebogen. Af den ser jeg nemlig, at den 26 Avg. blev bestemt, at hver Mark Skat skulde udrede 1 Rd. egentlig til 7de Uge-Penge, som til H. Maj.³⁾ hver Uge skal erlægges, saavel som til Korn til H. M. Heste og andre Udgifter, hvilke Ugeskatte bleve krævede med dobbelt og enkelt 9 Gange⁴⁾.

Den 12te September havde B. L. atter talrigt

2) Se Tingsoidne herom under Bilag 4.

1) Paa denne Regning har han anført "Piber og Tobach., Øl imellem Maaltid for 2 til 4 end. Mk. løbsk daglig. Vin derimod kun 2 Gange og det i ringe Skvantum.

2) Naturligvis til Sverrig.

3) I Alt er altsaa af hver Mark betalt 9 Rd. Efter den 27de Avg., da Skatten er lagt, vare de Svenske kun 4 Uger her i Byen. Fra

Selskab, deriblandt "Majoren", som han ikke videre navngiver¹⁾). Dennes Kone kom Dagen efter med 2 Piger og Barn. Desuden "spisede" han samme Dag 11 Offiserer med et Tjenerskab af 18 Personer²⁾), men alle disse forlode ham endnu samme Dag³⁾).

Den 15 Sept. kom Regimentets-Kvartermester Møller, som ventelig skulde drive paa, at Skatter og Retvisninger kom ind, og som forblev her til de Svenske ganske rømmede Byen⁴⁾). Den 20de kom en Nidmester fra General Horn med et stort Parti Ryttere, for at tjene Byen "som Salve-Guarde⁵⁾". Den 21de kom en Kaptein, som afhentede 400 Rd⁶⁾). Disse Offiserer indlagdes alle hos L. B. paa Byens Regning, i det mindste indtil de kunde fordeles i passende

deres Ankomst til deres Bortgang i alt 6 Uger. Saa der altsaa er for nogle Uger erlagt dobbelt Skat.

- 1) d. 12 Sept. blef Majoren beliggendes hos mig, til Middag 10 Pers. a 10 lb. Vin før og offuer Bord 5 Kander, osv.
- 2) d. 13de Episede jeg Majorens Fru a 10 lb., 2 Piger och Barn a 5 lb noch spisede jeg 11 Personer, 2 enhalv Kande Vin, Øll for 8 enhalv Mk. Inbich, hø til Hesterne for 1 Rd., Tobak og Piber 1 Mk. deres Folk och Diener 18 Personer a 5 lb.
- 3) Enten de nu forlode Byen, eller fordeltes i Kvarterer. Her ender L. B's nu Regning, hvorpaa er tegnet, at den er leveret paa Raadhus d. 17 Septbr. og at hele hans Tilgodehavende nu er 1451 Rd. 1 Mk. 3 lb.
- 4) d. 16de 3 fremmede Offic. och hannem selff (Reg. Kvart.) en Kande spansk Vin offuer Maaltid 32 lb. Øll och Tobak den hele Dag 3 Mk. 8. Heste for Haffre hø och Estrøelse a 10 lb. (altsaa 2 lb. mere end i de andre Regninger) osv.
- 5) d. 20de til Middag Nidmester och Møller self 5. Vin mellem Maaltid och Øll den hele Dag 1 enh. Rd.
- 6) Det var formodentlig af dem, som vare indkomne af Ugeskatten. Samdag (20de) kom en Captein, som sich 400 Daler. Lill Aften ham og Quartiermester a 10 lb. Brendrum efter Maaltid osv. d. 23de Middag 3 Pers. 2 enhalv Kande warm Witn før Maaltid a 3 Mk. osv.

Kvarterer. Det samme var Tilfældet med Major Sigler, som kom her med en Tropp Rytttere; med ham var to Hof-Junkere, 1 Kornet og 1 Regiments-Kvartermester¹⁾

Ved denne Tid nærmede nemlig Danmarks Allierede sig Jylland; og de Svenske maatte nu tænke paa at trække deres adspredte Korps sammen, enten til Forsvar, eller for at rømme Provindsen. Men de plejede ikke at forlade noget Sted tomhændede, saaledes ej heller vor lille By. De udfkrev og bortførte først et stort Varti Varer af forskjellige Slags, dernæst inddrev de endog i de aller sidste Dage en Brandskat paa 1000 Rd, som Byen maatte betale, for at undgaa Brand, anden Ødelæggelse og fuldkommen Udplyndring²⁾. Den Hurtighed, hvormed denne store Udskrining dreves igjennem, i en, som man skulde synes, udtømt By, er overraskende. Den 24de kom Major Sigler, samme Dag blev Skatten lagt paa Raadhuset, og Varene ham leverede: og Dagen efter forlod han alt Byen med sit Bytte. Dette tyder paa, at usædvanligt voldsomme Forholdsregler ere anvendte; ogsaa kunde vel den Skræk have virket, som Rygtet om den Skænden og Brænden, under hvilken Fienden forlod Holsten, maa have udbredt. Ogsaa skal de fuldkomment have ødelagt Slottet under deres Ophold

1) 24de kam Major Sigler med en Tropp Rytter. bleff indlagt hos mig efter B. och R. Befalling med 2 Hof-Junker, osv. Kisber Win for Møltid 1 Rd. Brenduin 3 Mk. olv. Hø och Haffre och Estrvelse til 13 Heste til de sif Quatter a 5 lff.

2) 1658. d. 24de Septbr. 1 Mk. Schatt 6 Rd. til di 1000 Rd. rede penge, som Major Sigler fra Generaliteten bekom, foruden en stor Partie Waare, for Plyndering, Brand oc Möllers Ruining sfi at wære.

og vel især ved deres Fortgang, som Tarpager beretter. I de Regnskaber, Rets- og Protokoller, o. s. v., som have været mine Kilder ved dette Arbejde, finder jeg Slottet ikke en eneste Gang omtalt, hverken under de Svenske eller de Allieredes Herredomme. Før Krigen var det endnu beboet af Lænsmanden; efter Krigen var det en ubeboelig Ruin. Dette Resultat vide vi; men hvorledes det bevirkedes, kan jeg ikke oplyse¹⁾. Hermed forlode de Svenske altsaa Byen den 25de Sept. 1658, da havde i det mindste Lamb. Bag. sidste Gang den Vre at beværte dem²⁾.

3.

Byen under de Allierede.

(1658—60).

Det er noksom bekjendt, at Jylland snarere tabte end vandt ved at stifte Herrer, og at de Allierede vare en nok saa tung Byrde for Landet, som Svensken havde været. Thi for det første fik det et langt større Antal fordringsfulde Gjester at ernære; de vare nemlig langt talrigere end de Svenske, og have, selv efter de laveste Angivelser, udgjort over 30,000 Mand. Dernæst foretog de Allieredes Fyrster og Hærførere, som det hed, til deres Troppers Underhold lige saa fuldt

1) Se isøvrigt herom Prof. Thorups Efterretninger om Riberbus Pag. 27—28.

2) d 25 Sept. til Middag 4 Pers. a 10 lb. 1 enh. kand spank Vin for Maaltid a 2 Mk. offuer och efter Maaltid 3 cub. Kaud Vin a 12 lb. 7 Skander Pl efter Maaltid a 3 lb. For Aftens-Maaltid er Intet anført, saa at de altsaa have forladt Byen om Estermiddagen.

og ligesaa store Udskrivninger, som de Svenske havde gjort. Ligesom disse folgte de deres Beskyttelse i dyre Domme, meddeelte for Betaling Privilegier, fort opførte sig ganske som i Fjendens Land. Endelig vare efter alle samtidige Efterretninger, og efter Sagnene, der have forplantet sig fra Elægt til Elægt, deres Krigstugt langt flettere end hos de Svenske.

Læseren vil i de følgende, desværre saare ufuldstændige, Antegnelser om Byens Skæbne i dette Tidrum, ikke savne Beviser for, at de Allieredes Udskrivninger, saavel i Levnetsmidler, som i Penge, som Anførerne selv have paalagt Byen, ikke have givet de Svenskes noget efter; ogsaa vil han finde noget, om det Byrdefulde ved Jndkvarteringerne. Derimod vil han næsten forgæves søge noget om personlige Mis-handlinger og Overrier, om Udpræksninger, fortagne af enkelt Offiser eller Soldat hos enkelt Borger. Om Eligt, hvor hyppigt det end er forekommet, har der kun været liden Anledning at tale i de Retsprotokoller og Regnskaber, som have været mine Kilder.

De første Allierede, Byen saa efter Fjendens Bortgang, var, ifølge Regnskaberne, et Parti kejserlige Ryttere, der kom hertil den 4de Oktober, og førte fangne Svenskere med sig¹⁾. De synes strax Dagen efter at være dragne videre.

Den 10de Okt. kom en Troop brandenburgske Ryttere under Anførsel af en Underoffiser²⁾. Dagen

1) 4de Oct. om Morgenen kom her en partie Rytter af di Keiserlige, och efter Bor. och R. Befalling indtog ieg dem, nemlig 33 Personer med Fangerne PÅ och Wad a 8 lb.; 31 Heste buer 7 lb. PÅ for Moltid och efter 2 Rd.

2) 10de Oct. kom en Corporalmed 10 Ryttere af de brandenburgsche, og efter B. och R. Bef. logeret hos mig og loffuet mig strax Betalling,

efter kom et større Korps med en Ritmester og andre Offiserer. De toge midlertidigen deres Hovedkvarter hos Lamb. Bag., og en Hoved-Bagt indrettedes paa Torvet¹). De bleve i de følgende Dage, især fra den 15 af, indkvarterede i Byen, ligesom ogsaa de andre smaa og større Afdelinger, som nu dagligen indtraf. Navnligen blev et meget talrigt Parti indkvarteret d. 19de Oktober. Ved denne Lejlighed er udtrykkelig bemærket i Indkvarterings-Rullen, at de Indkvarterede skulle have Kosten hos deres Værter. Som Nogle ere komne, ere andre dragne videre, saa at den ene Tropp bestandig har afløst den anden.

Sidst i Oktober paalagdes Byen den første Kontribution til de Allierede, nemlig 2000 Rdl. Den 28de paalignede Magistraten d. 1ste Termin (1000

Ritenskvad 11 Pers. a 4 lb. Øll och Breudeuin 6 enh. Mk.; 11 Heste haffre osv. a 12 lb. (Prisen paa Foder for en Hest i Døgnet sattes i 57 først til 8 lb. og siden til 10 lb.) Samme Antal Personer og Heste havde L. B. ogsaa d. 11te og 12te.

- 1) 11te Oct. den Dag och Nat Ritmester war her i Huset och holtes Bagt paa Torvuet. Øll for 1 Rd. 4 Mk.
- 2) Endnu haves i Arkivet en "Ind-Quorter-Rulle paa di Brandenborger i Ribe, begondt d. 13 Oct." Man kan af den ikke rigtigt se Antallet af dem alle. Kurfyrsten og de høieste Officerer finder ieg ikke blandt de Indkvarterede. Af Bøens Indvaanere findes følgende ikke anført paa Listen og har altsaa været fri for Indkvartering: Bisshoppen og alle Præsterne, Rektoren, Stifts-Medikus. og hans Fader Apotekerens, begge Borgem. og fl. Raadmændene have vel ikke været ganske fri, men ere dog ikke bleene bebrødede saa stærkt, som de øvrige Borgere. Nogle ere paalagte at give Penge til en Medborger til Indkv. Underholdning. Ved nogle Indkvarterede er udtrykkelig tilføjet "at spise" (s. Ex. Michel Knudsen i Corporall at spise), men ved andre staar dette Tillæg ikke. Heraf kunde man maafe slutte, at det ikke altid var Værterne paalagt at levere Kost. Nogle faa Uddrag findes Bilag 6. Ved hver Borger er tilføjet, hvor høit hans Hus er sat i Skat, hvorafr man kan slutte sig til dets Størrelse.

Rd.), til hvilken hver Mark Skat skulde erlægge 8 Rd. Den 3die Nov. lagdes den 2den Termin¹⁾. Ved samme Tid blev undersøgt og optegnet, hvor meget Korn enhver havde i Behold, formodentlig for derefter at bestemme hans Andel af det, der ydedes in natura²⁾

Den 6te kom et nyt talrigt Korps under Anførsel af Oberst:Wagtmester "von Willenstrup". Han synes at have ført Kommandoen her i Byen en Tid lang. Ogsaa ham maatte Lamb. Bag., hvor nødigt han vilde, tage imod og beværte³⁾. Ligeledes indlagdes hos ham en talrig Skot Officerer, "Gen. Skermische hans Marschal self 13de" hørende formodentlig til en gjennemdragende Tropp. Da de kun forbleve her en Dag, havde Raadet befaleet L. B. at gjøre dem til Gode med Vin, og hvad andet de begjerede, saameget, som dem lystede⁴⁾

1) 1638 d. 28de Oct. en Mk. Schatt schall vdgiffue 8 Rd. til de 1000 Rd. som er den første Termin af de 2000, wi aff hans Eburfürstl. Raade till Brandenburg befaleet och paulagt heraff Voen att schall vdgiffue till den keiserlige, polische og brandenborgsche Armees Underholdning, hvilche Penge strax vden nogen Forsømmelse schall vdlægges och betaless. (Skattebog).

2) Mellem Michaelsdag och Mortensdag, dend Gang Kornet er opskreffuen i Råde paa Lufterne. [Tingb. 1661].

3) 6te Nov. kom Oberst Wagtmester von Willenstrup self femte med Officier och 4 Knechte och da loed Borg. och Raad mig paa Raadhuset opkalde, adt Jegh dennem for Betaling ville Indlosere och loffuet strax mig rigtig Betalling. Fra den Tid satte han Betalingen for sin Beværtning noget høiere end før. Nemlig for et Maaltid til en Herre 12 lb., til en Diener 6 lb. og for en Hest i Døgnet 12 lb.

4) 10 Nov. kom Gen. Skermische hanns Marschal self 13: gaff sig an for Borg. och R., strax bleff Bud effter mig skicket paa Raadhuset och bad mig, iegh vilde gjøre B. oc R. til Willie och tage dem ind for Betaling, bleff den Dag hof mig til Aften, forteret Mad for 4 Rd. 14 Skander Pl offuer Moltid, win offuer och effter Moltid saa

Da de Allierede havde tvunget Svenskerne til overalt at rømme Marken, og dels gaa over til Byen, dels kaste sig ind i Frederiks, som var blevet forstærket med ny Fæstningsværker, og rigeligt forsynet med Levnetsmidler¹⁾; fordelte de sig i Landet i Vinterkvarterer, da de saa sildig paa Varet ikke vovede at foretage noget mod denne Fæstning, og endnu mindre turde tænke paa at gaa over til Nerne. Ribe var bestemt til Hovedkvarter for Kurfyrsten, og da han var den allierede Hærs Over-Feltherre, altsaa ogsaa for hele Hæren. Derhen traf sig altsaa nu efterhaanden en stor Del af Kurfyrstens Omgivelser, og endnu før ham kom endel af hans Hofstat. — Den 18de Dec. indtraf Hærens General-Krigs-Kommissær med et talrigt Følge, som det synes, mest til Hofstaten hørende. Dem maatte Lamb. Bag. atter sørge for²⁾. Kurfyrsten selv kom, efter Tarpager hertil d. 23de Desember, og paa samme Tid ogsaa den berømte Kejsers lige Feldtherre, Grev Montecuculi³⁾. Men paa hvilke Steder i Byen disse fornemme Herrer have været til Huse, kan jeg ingenlunde bestemt afgjøre. Paa Slottet kan det næppe have været; det havde Tjenderne forladt i en ubeboelig Tilstand. En stor

meget dem løstet, efter B. oc N. Bef. efterdi de bleff ichun 1 Dag; nemlig 10 Kander Spanisch win a 40 lb. 6 Kander Fransch win a 12 lb., 4 Kander Brendevin a 32 lb., 14 schip Kaffe oso.

- 1) Derhen er da formodentlig det store Parti Væter, som de Svenske ved deres Asmarsch, som ovenfor meldt, førte med sig, kommet hen.
- 2) Noch Efter Borg. oc Raads Befalling Indtog ieg Gen. Krigs-Commissari, Inden Hoffquart. kom her, och hans Secretaro, Hofmeister, Edelknaben, Kudscher och Dreuge, bleff hos mig i 5 Dage og fortræde iuidlertid for 40 Ridl.
- 3) Han underskriver sig paa et Sauvegarde Brev Raymundus, comes Montis Cuculi.

Del af Hæren, der var trukket sammen her, er den umilde Vårstid uagtet, blevet lagt i Lejr ved Byen. Har nu ogsaa Hærførerne delt Vilkaar med deres Soldater og kamperet mellem dem? Rimeligt nok af og til. Ogsaa er Forbunds-Traktaten mellem Danmark og Brandenburg udtrykkelig dateret den kurfyrstelige Lejr ved Ribe d. 21de Januarius¹⁾. Men næppe kan man dog antage at disse høje Herrer, i den strengeste Vinter Tid, i alle de 5 Uger, i hvilke de vare her, skulde have taget til Taffe med det kolde Ophold i en Lejr. Ogsaa taler Tarpager aldeles ikke om noget Ophold i Lejren²⁾. Videre ere de Sæuegarde Breve, som ere komne mig for Dje, undertegnede i Ribe³⁾. I Ringbogen berettes endvidere, at den Tid, Hoffstaten laa her i Byen, blev Beboerne fordrevet fra et Hus i Steenbogade, Værelserne i dette brugte til Hestestald, og Huset derved ødelagt³⁾.

Ogsaa have en Del Soldater hele Tiden igjennem været indkvarterede her i Byen. Dog, ifølge Indkvarterings-Nullen, ikke saa mange, som der nødvendigvis maatte have været, naar de fleste ikke hav-

1) In castris apud Ripas (Holberg). Men hvor har denne Lejr staaet? Har den slet ingen Erindring efterladt, hverken i Sagnet eller paa Marken heromkring? Jeg har set mig lidt om efter den, men ikke vovet rigtig at fæste mig ved noget Punkt, af Førgt for, at det skulde gaa mig med Kurfyrstens Lejr, som det gik Oldgrandfæren hos Walter Scot med Agricola's. Muligt har den været ved Bisklev og Sedsted; disse Boer skal have været omstændede i denne Krig; ogsaa er nogle Gange Wegter afgivne dertil med Korporaler og Officerer.

2) Det ene af Kurfyrsten er dateret Ripis Cimbrorum die 28 Decbr. 1658. Det andet af Montecuculi (toss) Ripen 10 Janu. 1659. Man maa erindre, at Montec. som Katolik og Keiserlig brugte den nu Etel.

3) Se Ringvidnet under Bilag 7.

de ligget i Lejren. Først den 24de Januar og de følgende Dage er en meget stærk og almindelig Indkvartering sket her i Byen, hvorfra næsten intet Hus, af de i Nulken nævnte er blevet forskaanet. Muligt har en tiltagende Kulde jaget en Del ind fra Lejren¹⁾.

Til Lejren leveredes, men ikke blot fra Byen, Levnetsmidler baade til Folk og Heste. Hvortil det endog synes, at de Geistlige maatte bidrage. Naevnlig klager Biskop Kragelund over, at han har maattet levere 10 Tønder Rug. Han havde isvrigt erhvervet Salvegarde-Breve, saavel hos Kurfyrsten, som hos Montecuculi for sig og hele Stiftets Geistlighed og dets veldædige Stiftelser²⁾. Disse løstes mod høj Betaling i det "keiserl. : kurfürstl. Landbøli". Sammesteds maatte ogsaa Raadet indløse Byens "Bressue" og Privilegier for en Sum, hvis Størrelse vel ikke utrykkelig angives, men ikke kan have været ubetydelig, da en Skat er blevet paalagt for at udrede den, samt bestribe nogle flere af Krigen flydende Udgifter.

Hovedkvarteret var her i 5 Uger³⁾. Det er alt:

- 1) Blandt de, som da indkvarteredes, nævner omtvænte Kolde General Sparres Gemal, en Hofjunker, -en Kjøgemester, og flere flige kuld-
stære Personer.
- 2) Disse indskrænkede ikke, som de før anførte svenske, deres Beskyttelse til Biskop, Proffter og Præster, men udstrakte den endog til Rectorer, Høtere, Degne, Kantorer, Klokkere og disses Enker. Brevene findes under Bilag 7 og 8.
- 3) Kurfyrsten gjorde i den Tid Breen den Ære at være Fadder til en af dens Døtre, se Dødsbogen: Janarius 9de. Marin, Jørgen Hansens Datter bleff døbt, Suscep Kurfyrsten, og stød hans Foder Marschalch Færsten von Anholt och stød hans Capteen. Marin S. Peder Baggens, Kirsten Bagge Baggens Lene Lambert Baggens. Denne Familie har altsaa endnu været i Weiten liges. i 1644. De vare beslagtede med Familierne Pouch, Friis. osv.

faa brudt op i de sidste Dage af Januar eller de første af Februar. Strax efter er ogsaa den største Del af Hæren draget videre. Især er den 11te og 12te talrige Korps bortmarscherede. Dog ere i samme Dage andre igjen komne andetslæds fra. Disse Gjennemmarscher varede saa længe de Allierede vare i Landet. Ogsaa omtales Lejren ved Byen langt ud paa Sommeren¹⁾.

Desuden laa et mindre Korps stadigt her i Byen som Besætning og "Salva:Guardi", for at tjene den til Beskyttelse mod Overlast af de gjennemdragende Korps, eller vel egentlig for at inddrive de paalagte Udskrivninger af Levnetsmidler og rede Penge. Dette Korps anførtes af en Kaptejn Ferdinand²⁾, som var Byens Kommandant fra først i Februar og, for det første, indtil den 31 Maj. Han havde sit Hovedkvarter i den Tid hos L. Baggesen, som dog kun forsynede ham med Værelser, Fod, Lyd, Ol og nogle Smaating. Til hans og hans Offiserers Underholdning leveredes paa Byens Regning Levnetsmidler in natura, og betalte ham en vis Summa ugentlig. Dog klager Lamb. Bag. over den Ulejlighed, han har

1) Noch tilforn den 2den Juli kom her i mit Hus fra Lejren, en af hans Piger. osv. (L. B. Regnskab.)

2) Saaledes nævnes han bestandig i Skattebøgerne, i Regnskaberne Hovmand Ferdinandi. I Ringbogen for 1659. sønes engang ogsaa hans Tilnavn at anføres. Men det er noget utvilsomt (Kolvhausen, el. Koltzhäusen, eller noget lignende; dets staar det ogsaa saaledes, at det muligen kunde betegne den Del af Nørrebro, hvor han boede. "Com. Ferdinand i Kol paa Nørrebro, Han omtales Leilighedsvis i en Injurie og Slagsmaal's Sag, mellem Kapellanen til Domkirken, Johan Pouch, og dennes yngre Broder strax efter Faderens, Apothekerens, Død. Man ser isærligt af denne Sag, at bemeldte Ferdinand endnu kom. her i Byen sidst i September.

havt med ham, og især over at han ved sin Bortgang tog den Seng med, han havde ligget i hos ham¹⁾).

I denne Tid (Febr. til Maj) kontribuerede Byen til det kejserlige Regiment v. Strudg. Enhver By og ethvert Distrikt i Landet var nemlig paalagt at underholde et vist større eller mindre Korps, som just ikke stedse laa paa Stedet selv bestandig, men hvem Vidragene saa tilsendtes.

Til denne Oberst Grev von St. udg, og hans Regiment blev Byen paalagt en Kontribussion af 2500 Rd., af hvilken den første Termin til 1500 Rd. blev paalignet den 8de Febr. Men da der til Bestridelsen af andre Udgifter ogsaa udfordredes betydelige Summer; da nemlig en Sum ugentlig skulde betales Kommandanten; og fremdeles Betaling skulde erlægges for Stadfæstelsen af Byens Privilegier, videre til de mange og besværlige Vognrejser til Viborg og andetsteds: saa bestemtes, at hver Mark Skat skulde udrede 12 Rd., hvilket, hvis det Alt kunde indtræves, vilde udgjøre en Summa af 2500 Rd. Den 7de Marts lagdes den 2den Termin, 1000 Rd., men hvor

1) Han forlod den 31te Mai l. B's. Hus, om tillige Byen siges just ikke udtrækkeligen. Jeg seer nu, at der kan være Tvivl, om l. B's Hus ogsaa virkelig var Porsborg, som jeg har antaget; men til at give en Afhandling til Oplysning af denne vigtige Sag, er jeg ligesaa lidt opagt, som mine Læsere formodentlig ere til at læse den; vi ville altsaa lade det uafgjort. Vist er det, at l. B. boede ved Torvet. Noget her forvnden vor Hopmanden Ferdinand, som var Commendanten och Salvaquarde her i Byen fra Febr. Maaned til den 31 Maj, hand kom bort. Og imidlertid bekom han store og smaa Lius, Øl och Fisch, beløb sig til 12 Rd. forvnden anden Besuering ieg vaffde medens hand vor her. Noget den Tid han drog bort, tog han med sig den Seng han laa paa, med al sit Ligeber var god for 12 Rd.

til hver Mark betalte 10 Rbd., fordi Byen ogsaa da havde mange andre Udgifter foruden disse 1000 Rbd.¹⁾)

Videre udfreves den 2 Marts en Skat, hvortil hver Mk. svarede 4 Rbd. til Kom., Proviantmesteren²⁾ og de andre Offiserers Underholdning, ligesom til de talrige Bognægter, især til Viborg³⁾). Alt den 2den Maj svarede atter en Skat til samme Behov, hvortil hver Mk. gav 5 Rbd. 2 Mk⁴⁾).

Naar de Fordringer om øjeblikkelig Befordring, som idelig gjordes og ofte af flere paa engang, ikke kunde tilfredsstilles strax og saaledes, som disse fordringsfulde Menneffer forlangte det, vare Borgerne udsatte for personlige Mishandlinger, Rov og Brand. For at afværge dette, ved at ordne Befordringsvæsenet saa godt, som muligt var, samlede Raadet og de 24

1) D. 8de Febr. 1ste Termin, som er 1500 Rbd. af de 2500 Rbd. som den Keiserl. Oberst Graffue von Strudtz til sin Winterforflegning heraf Ribe Bue schall haaffue. Saavel som ogsaa til Hauptman Ferdinandi, som er Kommandant och Saluaguarde her paa Staden hans ugentlig Forflegning, deslige til Boens Bressue oc Privilegier, som och endnu schal indløses af Ehrkørsll. og Keiserl. Candseli, Item til Bognleie, Reise og Postpenge, och ellers til anden Boens Udgifter i denne bedrøffelige Tid. 1 Mk. svarer 18 Daler fl. Penge. (Skattebog.).

2) Han var vel her for at modtage og sone det Proviant, der sendtes til Regimentet.

3) 2 Marts 1 Mk. svarer 4 Rbd. til di mange och daglige Bognægter, som vi her af Byen til Viborg och andre Steder maa gjøre, saavel som til Commend. Leutn. Proviantmesteren och andre Offiserers monatlig Forflegning och ellers til Byens Udgift i denne besuerlig Tid, huilcke Penge strax schall erlægges.

4) 2 Mai til Com. oc andre Offic. af de Keiserlige och Brandenburgsche Forflegning oc Kostpenge oc til Bognægter til Viborg. At Viborg nævnes som det Sted hvortil især Rgter afgives, lader formode, at det Regiment, hvortil svarede, eller dets Anfører, Stab og den største Del af det, har ligget der.

Mænd 27 Marts¹⁾), og bestemte, at 46 navngivne Borgere, som ejede Heste og Vogn, skulde være forpligtede til efter deres Tur at afgive Befordring, naar og hvorhen det befalede. 10 ligeledes navngivne beordredes til at være ridende Bud²⁾), og 6 bestemtes til løbende Bud, naar paafordredes. Disse sidste tillagdes i Betaling 8 ß . dansk for hver Mil Sonden for Byen. For Vogne bestemtes en vis Betaling for hver Tur³⁾), halvt saa meget fik de Ridende. Alt udrædedes af Byen, og at det løb op til store Summer, ses af de Skatter, der jevnlig er paalagt for at tilvejebringe disse Udlæg. Alle Vogne og Heste, som brugtes til disse Befordringer, skulde strax taxeres, og mistede nogen Vogn eller Hest paa disse Ture, da skulde Byen erstatte ham dem efter denne Taxation⁴⁾.

1) Den 7de Marts paa Riber Raadhush, daa bleff sluttet och paalagt anlangendes Wogentse, Ridendes og Gaaendes Budet, vdi denne Wredeligstids tilstand at skulle forholde, som estersliger. Paa det høye och lave, som saadan Fordringschab schall haffue, desto bedere kand bliffue beforderet och dermed alt Ulsche, som af saadan Forsømmelse kommer och kand hentodes til Modtvillighed, at forekomme och att afwerge, som Woen ellers i Mangfoldige Maader for slige Marsagers Schold dagligen bleffuen truedt och besueret medt.

2) Ridendes Budet och smaa aggende.

3) Det bestemtes en Betaling for Sommeren. fra Hindse til Mikkelsdag, og en for Winteren. f. Ex. til Warde 10 Mk. Sommer, 12 Mk. Winter, Viborg 9 og 12 Daler, Middelfartfund 14 og 18 Mk., Foldingbro 5 og 6 Mk. Kolding 10 og 12 Mk., Flensborg 5 og 6 enh. Daler, o. f. v.

4) Dersom nogen af forsahre. Borgerschabs Wogne bliffue dennem i denne onde och besuerlige Tid fratagen, och di Eligt kand beuise loufligen saaledes i Rette Sandhed att vere, da schal same Heste och Wogen dennem af Woen gotgiærlig, samt de af begge Woenß Kemnere och tuende vuildige Dannemend tilforn bliffue for taxeret, hvis billigt och Ret kan være; det samme schal forstaaes medt ridendes Budet, och schal for huer Gang halff saa meget som en Vogn, Sommer oc

Eidste Forholdsregel var vistnok fremkaldt ved Nødvendighed, da det sikkert ofte skete, at de paa slige Rejser bleve udplyndrede af Strejfspartier.

I Juni Maaned blev Byen paalagt maanedlig at levere en stor Mængde Levnetsmidler til General-Feldtmarschal v. Sparres og Gen. Felt Løjtnester v. Dörflings Regimentter, hvilke den altsaa nu havde at kontribuere til. Til disse hørte de høje Offiserer, som nu kom hertil for at inddrive Bidragene. En Oberst Løjtnant v. Bødtker¹⁾ kom saaledes hertil med Familie den 6te Juni og blev her til den 11 Juli. En General Quartermester, Løjtnant og 1 "Krigs Secretary" laa her fra d. 4 til 13 Juli²⁾.

Om nu maaste Vedkommende have indset Banfælighederne ved at tilvejebringe alle de paabudne Fødevarer, eller disse ikke ere befundne tilfredsstillende: nok er det, sidst i Juni befalede, at der, i Stedet for en Del af Levnetsmidlerne³⁾, skulde erlægges en maanedlig Skat i Penge⁴⁾. Denne svarede Byen til

Winter. — Och di motuillige at straffes efter Borgermesters och Raads sigelse. (Raadsu. Bogen N. 2)

- 1) Han laa hos Lamb. Bag., som dog ikke har havt med hans Kost at bestille. Han har ført sin egen Menage, og kun i de Dage, da de laa i Indpakning, har Lamb. Bag leveret dem Kosten. "6te Juni kom Ob. v. Bødtker i mit Hus med Fru och Folk, lod gjøre til dem en Spisekammer i Brudhuset, befestet derpaa med Tilbehoer 4 Rd. D. 11te Juli reiste hand bort med alle, och imidlertid de paa et neder, holdt ieg ham och hans Fru i 6 Dage, forteret om Dagen 1 Rd. och 4 Knegte och 2 Piger. Tilførn d. 2den Juli kom fra Leypen en af hans Piger, var sing, bleff her udi 10 Wger, holt en Quinde, som tog ware paa hende osv. ialt 35 Rd.
- 2) de laa ligeledes hos Lamb. Bag.
- 3) en Del vedblev der altsaa at leveres in natura.
- 4) D. 29de Juni att eftersom di tuende Regimentts-Quartermestre af Gen. Sparre oc Gen. v. Dörfling deres Regimentter, som Byen er

ovennevnte Regimenter for Juni, Juli og August. Den opkrævedes for den første Maaned med 6 Rd. 4 Mk., for den 2den med 8 Rd. og for den 3die end: og med 12 Rd. af hver Mark Skat¹⁾).

I August kom ogsaa en Afdeling danske Tropper hertil, formodentlig af Schacks Folk; til dem leveredes af hver Mark Skat 32 Skaalpund Brød, og af hver 4 Mark 1 Lønde D²⁾)

Sidst i August eller først i September Maaned kom Polakkerne hertil Byen, under Anførsel af deres "Øffuerste Hr. Casimirus". Skøndt nu Ribe betalte ovennevnte betydelige Afgift maanedlig til de Kejsersl. og Brandenburg. Underholdning, blev den dog afpræcset en betydelig Skat til disse besværlige Gjester. Dertil maatte hver Mark Skat udrede 6 Rd. 4 Mk. og desuden 4 Skp. Rug og 3 Skp. Malt, eller, i Stedet for Varer, Værdien i Penge³⁾).

assigneret, begiere Penge i Stedet for en Del af det meget Proviant, som tilforn var paabudet att skulle vere leffueret, daa er sambtlycht at en Mk. Schatt giffuer 10 Eld.

- 1) 17 Aug. en Schatt til Gen. Feldtmarschal Sparren och General-Feldzeugmeister Dörfling inden trei Dage ufeilbarlig at erleggis af huer Mk. 18 Eld. D. Hvor stor Summa, der skal udredes nævner Skattebogen ikke. At det, hver Mark har at udrede, stiger hver Maaned, kan komme af, at Skatten, der paalignes Boen, hver Maaned focheiedes. Dog kan Varsagen ogsaa vere, at det stedse blev flere og flere umuligt at udrede deres Bidrag, og at altsaa de Tilbageblivende maatte hver udrede saa meget mere.
- 2) Dette er den eneste Skatteseddel paa Proviant, ieg har fundet. Den er ikke indført i Skattebogen. Jeg fandt den paa en 188 Seddel blandt nogle andre Papirer.
- 3) D. 4de Sept. en Skat til Polakernes Øffuerste Hr. Casimirus, saavel som andre store Udgifter i denne besværlige Tid af huer Mk. 10 Eld. 4 Schepre Roug eller Meel, huer Schepre beregnet til 24 S. och 3 Schp. Malt, huer Schepre 2 Mk. 4 S.

Om Polakernes Voldsomheder og personlige Mishandlinger har et dunkelt Rygte endnu vedligeholdt sig her, som overalt i Landet. Men bestemte Kjendsgjerninger kan jeg ikke anføre. Som Bevis paa, at den enkelte Borger var udsat for Udpræstninger, selv af de øverste Offiserer, foruden ovenanførte Skat, kan jeg dog anføre, at Lambert Baggesens Enke¹⁾, der laa syg og derfor var befriet fra sine sædvanlige fornemme Gjester²⁾, maatte give³⁾ Generalen selv 6 Dukater og hans Hofmester og Kvartermester 8 Rd. At de drev Kvæget bort af Staldene, vidner en Bonde fra Vilsløv, "och der Polacherne Nede bort, kom et Parchi ind til os og tog samme Køer med Geualt, Hug og Slag fra os, som Gud bedre det desuerre, jeg gandsche Inttet af mit kunde befrie"⁴⁾.

Byens Nød med disse Folk og Besværingerne derover gjorde, at der endelig blev truffet Foranstaltninger for at befrie den fra dem. I denne Hensigt kom den kongelige General-Krigs-Kommissær Nicolaus Tissen hertil Byen. d. 25 September. Han var kongelig dansk Kommissær⁵⁾ ved den polske Hær, og kom, siger et Regnskab fra den Tid, "for at hjelpe os aff

1) Lambert Baggesen døde af Pesten d. 4de Avg. 1659 i sit 39te Aar, efter Terpager, som regner ham blandt Raadmændene. Har han været der, maa det have været kort, og han maa være blevet det kort før sin Død. Han nævnes aldrig blandt Raadmændene i Raadstus-Protokollerne.

2) Dog maatte hun levere noget de andre til Hielp. Noch den Tid di Polacher kom, her maatte jeg levere til Generals Hofmester, som laa til Johan Nadelst 5 Edr. Haffte, da jeg laa siug.

3) Baggesens Regnskab.

4) Raadstu-Dombog for 1661.

5) et Sauvegarde Brev, han i denne Egenkab har udstædt til Præsten i Hvidding, under Bilag 10.

met Polackerne". For at give ham mere Anseelse, og hans Forholdsbregler mere Eftertryk, har uden Tvivl nogle danske Tropper været ham medgivne, hvilke jeg finder har været her ved denne Tid¹). I samme Hensigt har vist ogsaa Gen.: Lojt. Claus v. Ahlefeldt været her, der kom her til Byen samme Dag som Nissen, med en Del Officerer og noget Mandskab²).

Nissen blev her i 7 Dage og drog saa bort med Polackerne. Det var altsaa sidst i September eller først i Oktober, at det er lykkedes ham at faa Polackerne til Dørs.

Men nagtet Byen i September Maaned havde kontribueret til Polackerne og lidt meget af dem, blev den dog ingenlunde fri for, som hidtil, ogsaa maanedslig at svare sit betydelige Bidrag til de Keiserl. eller Brandenb. Underholdning. Dette erlagdes nu ikke læn- ger til de ovennævnte Regimentter (Sparre og Dørf-

1) 25 Sept. Kom til mig i Quarter 3 Karle 6 Hester, havde dem i 3 Dage, forteret Folkene om Dagen med Brenduin om Morgen, Ol og Mad huer Moltid 14 G. Haffre, Hø, Strøelse er ialt 2 Rd. 12 G. om Dagen. (L. Bag. Regn.)

2) 25de Sept. 1659 indtog jeg Gen. Leutnant Claus v. Ahlefeldt med hans hoshaffuende Officerer, som Ritmestere och andre, sielf Niende, forterede til Middag ialt 3 Rd. Reiste af til Kolding, kom dog igien om Aftenen och forblef her til den 28de, sid hond och hans med haffuende Föld imidl. for 3 enhald Rd.; Ol Win og deslige bleff forteret for mere end for 4 Rd., Haffre for 6 Rd. Sam dag (25de) kom och Commiss. Nißson met en Diener 3 Heste. blef till at afbielpe os met Polackerne i 7 Dage. D. 8 Octbr. kom hand igien fra Flensborre, havde med sig Leutn. Ditlef Andersson war self a met 4 Heste, ialt Mad (62 Maalt. a 1 Mk.) Ol, Win, Brenduin, 19 Rd. 2 Mk. (af en Regning fra en Borger Jens Mortensen, hos hvem Officerer fra denne Tid af ogsaa bleve indlagte for Betaling. En Jens Mortensen blev Raadmand ved denne Tid.)

ling.) men til General: Vagtmester Quast's¹⁾ Regiment, i Følge Anvisning fra den danske Gen. Krigs.: Kom. Otto Povich²⁾. Skatten for September Maaned blev, formodentlig med Hensyn til, at en Afgift for kort siden var udredet til de Polste, først paalignet d. 15de Okt. med 6 Rd. 4 Mk. af hver Mark Skat. Den betalte Summa, der ikke er angivet, har altsaa været omtrent 1000 Rd. Allerede den 29 Okt. udfreves den samme Summa for Oktober, og den 17 Nov. erlagdes den for November. Dette var den sidste Skat, som i disse Krigs Aar blev svaret i Penge til fremmede Krigsfolk. Vi ville derfor her kaste et Overblik over de Penge-Udskrivninger, som i 1657—59 ere gjorte af Venner og Sjender af Ribe By, saavidt de indeholdes i Skattebogen.

Brandkat til Evesken	9000 Rd., af hver Mk svaret	60 Rd.		
Proviantkat omtr. ³⁾	400 — — —	2 — 4 Mk.		
3 April 1658	800 — — —	5 — 2 —		
Ugepenge omtrent ⁴⁾ . .	1800 — — —	9 — = —		
Bed Bortgangen . . .	1000 — — —	6 — = —		
Til Kurforsten ⁵⁾ . . .	2000 — — —	16 — = —		
= Gen. Strudg	2500 — — —	22 — = —		
Febr.—Mai til Kom omtr.	1600 — — —	9 — 2 —		
Juni—Aug. omtr. . . .	4000 — — —	26 — 4 —		
Polakker omtr.	1000 — — —	6 — 4 —		
Oktbr.—Dechr. omtr. .	3000 — — —	20 — = —		
i Alt 27100 Rd.		— —	183 Rd.	4 Mk.

1) var med i Slaget ved Arborg i Novbr.

2) d. 15de Oktbr. en Skatt til Gen. Vagtmester Quast for Sept. efter Hr. Gen. Krigs Commissaris Otto Povichs Anvisning, som Befalene Gen. Quast Bven haffuer assigneret, nemlig af hver Mk. Skatt 10 Sk. som strax uden nogen Ophold Endelig skal erlægges.

3) se foran Side 27—28.

4) Hvor "omtr" er tilføjet er ikke hele Summen anført i Skattebogen, men kun hvormeget, der svaredes af hver Mk.

5) Denne og især den følgende Skat er lagt langt højere, end efter den

De der vare højest beskattede (til 5 Mk.) have altsaa erlagt i Kontribussjoner 918 Dd 2 Mk. eller 1377 Eld. 3 Mk. og de mindste Huse 22 Dd. 1 Mk. 8 s. Men da mange ikke have kunnet udrede deres Andel, have de, der havde noget, ogsaa i denne Krig maattet gjøre Udlæg. Regner man hertil de betydelige Leveringer af Fødemidler og andre Varer, den befofelige daglige Indquartering, og endeligen den Gjeld, Byens Kasse kom i, vil man ikke undre sig, at de gode Ribere gribe enhver Lejlighed til at klage sig over Tidens "Besuer". Desuden er meget, uden Rekvissjon, frarøvet dem. "Brandenborgerne, Polakkerne og andre", siger et Ringsvidne, "som desværre havde bemægtiget sig Husene, gif paa Loftterne, tog hvad dem lystede, og hvo som noget kunde beholde, maatte det med en Foræring over den anden dyrt nok kjøbe". Bønderne flyttede baade Creature, Korn og Andet herind. "Men vi", siger Vidnet videre, "saavel som andre, der havde laant Bønderne Husrum, ere af Brandb. og Polakkerne saaledes blevet angrebet og medfaren, at vores eget, ikke udi 10 Tønderes Tal¹⁾ men udi mange Enese Tønderes Tal, er tilligemed Andres, hvorpaa de ingen Undersched gjorde, blevet os berøvet og hentaget²⁾".

angivne Sum behøvedes, fordi tillige andre udgifter skulde udredes af det Indkomne.

- 1) Den Sag i Ringbogen, hvoraf Ovenstaaende er toget, angaar nemlig 10 Tdr. Rug, som af en Bønde i Bilslev var indlagt hos en skinds Enke her i Boen under Krigen, og der forkommer. Raadet dømte imidlertid hendes Arvinger til at betale Kornet. Enken var død af Pesten.
- 2) At de Fremmede dog ogsaa stundum fik Skyld for det, de ikke havde gjort, kan man slutte af disse Ord i samme Sag: "vi kunde siige Brendenborgerschen eller Keiserens Folk havde taget det i denne store Indquartering, som Andre gjør.

I en høj Grad forsøgedes den Forvirring og den Nød, som herskede her i Byen i Sommeren 1659, ved den Mængde Fremmede, Præster, Herremænd og især Bønder, der fra alle Eider flygtede herind fra Landet, da Byen dog altid frembød nogen mere Sikkerhed paa Liv og Lemmer. Her laa altid højere Officerer, her var en Kommandant, der som Byens Salva: Guarde dog maatte tage sig noget af at hamme de groveste Uordener. Paa Landet derimod var enhver udsat for Vold og Mishandling af Strejkspartier og af enkelte Marodører. Døbebogen viser at Præsterne fra Andst, Søvling og Leirskov¹⁾ opholdt sig her i Byen med Familie, thi de have ladet deres Børn døbe her, hvor disse da vel ogsaa ere blevne fødte. Af Bønder maa her, efter Terpager, have været flere Tusinder. Husene og Gaardene paa Landet vare udplyndrede; Eæden nedtraadt og ødelagt paa Marken; mange Byer afbrændte, ja der var hele Sogne, hvis Befolkning var aldeles adspredt²⁾: de ulykkelige Indvaanere tyede nu til Købstæderne, skøndt disse ikke kunde yde dem stor Beskyttelse eller Hjælp i deres Nød.

Hvad der endelig bragte Elendigheden her i Byen til det Højeste, var en frygtelig Pest, som rasede her i Byen fra d. 9de Juni til d. 28de Oktober³⁾. Den bortrev, som Terpager siger, den største og bedste Del af de fornemste Borgere, dræbte i Alt 900 af Byens

1) Hr. Ehresten af Bekbølling, M. Hans Louesøen af Gamst, M. Niels Pedersen af Leirskov, en Søn af Bisshop Kragelund.

2) navnlig Grimstrup og Marre, se herom næste Afsnit.

3) contagio lethifera vel rectius febris petichialis, siger Terpager R. Cim. 729.

Indvaanere og nogle Tusinde Bønder og Andre, som vare flygtede herind fra Landet. Sygdommen rasede voldsommost fra Midten af Juli til Midten af August. — Blandt dens mange Offere nævnes 8 Raadmænd¹⁾, navnlig: Jep Vilstef; Johan Pouch [15 Juli]²⁾, Casten Oluffen, tillige Tolder, [18de ditto], Laurig Friis [21de ditto], Lambert Waggesen [4de Aug.], Hans Vandal [5te dito], Peder Gregersen [8de dito] og Johan Ratlev [24de Oktbr]; fremdeles Byfogden Clement Madsen [10de Sept], Byfriveren Anders Hansen [20de Juli]; endvidere to af Biskop Kragelunds Børn, Sognepræsten til Katrine Kirke David Soss [14de Aug], Jens Hansen Vandel [30 Juli]³⁾, nys hjemkommen fra en Udenlands-Reise, paa hvilken han Aaret tilforn havde disputeret for Doktor-Graden i Wittenberg. Ogsaa var over Halvdelen af de 24 udvalgte Borgere bortrykkede, hvorfor der den 1ste September holdtes en Forsamling paa Raadhuset, for at "fyldestgjøre" deres Tal. Den 17de September valgtes Raadmænd i de Afdødes Sted,

- 1) Lerpager siger 9; men jeg har kun kunnet finde de 8 nævnte, ogsaa var der to Raadmænd, der overlevede Pesten, nemlig Bagge Waggesen og Sorgen Hansen, og ikke, som han siger, kun en
- 2) Han var en Læder og havde været Apoteker her i Bnen under alle 3 fiendtlige Indfald i det 17de Aarh. Efter hans Død fortsattes Apoteket en Tid lang under Tilførsel og Bestyrelse af hans Søn Doktor Ludvig (Læder) Pouch, som ogsaa fortæller, at have stult i sit Hus mange af Apotekers Effekter i "Polak Tiden" Han opgav Bestyrelsen, da han med sine Fuld:Endstende siden kom i Strid om Arven med den ældre Halvaroder, Præsten Johan Pouch, hvilken førtes, som Ting- og Raadhu-Protok. vise, med stor Hidsighed paa begge Sider. Apotekeren havde i den sidste Tid ikke soaret sin Andel af Kontribuf., hvorfor hans Søn oftere kræved af Raadet, men dette fik han, som det klager over, vidtløftige og grove Svar.
- 3) En Søn af ovennævnte Raadmand Hans Vandal, kun 21 Aar gl.

men ikkun to, af hvilke den Ene, Jesper Hansen, allerede først i næste Aar blev Borgermester i Stedet for Peder Olesen Koed, som da døde. Ved samme Tid i Sept. beffiktedes ogsaa Carsten Sørensen til Byfoged her i Byen. I Forbindelse med Pesten staaar vistnok ogsaa et strengt Forbud, som Raadet lod udgaa den 30te Juli, mod at Ligbærerne skændedes og trakteredes ved Begravelserne, hvad enten det var af Høje eller af Lave¹⁾ Af dette Forbuds Ord kan man se, at et Sygehus for Fattige var indrettet i St. Peders Kirke uden for Nørre-Port, hvilken ellers brugtes som Material-Hus.

At der mod Slutningen af 1659 ogsaa har grasseret en stærk Dødelighed blandt Hestene, kan man slutte af en Kammers Beretning i sit Regnskab, at han i de 3 sidste Maaneder af Aaret har betalt Skorstensfejers Kvinde for at udslæbe 34 døde Heste af Byen²⁾

Oktober eller November 1659 har de sidste af de Allierede forladt Byen, og senere finder jeg ikke deres Nærværelse omtalt i mine Kilder. Men derved befriedes Byen dog ingenlunde for Indkvartering og dermed følgende Bekostninger. Nu kom nemlig de Danske, eller rettere de tyffe Tropper i dansk Tjeneste. Alt i November kom af og til Partier af Schacks Dragoner³⁾. Den 16de Dec. kom en Ritmester "Weidg" hertil. Han blev med sit talrige Følge af

1) Raadets Beslutning herom er meddeelt under Bilag 11.

2) f. Ex. 12 Novbr. betalt efter Borg. C. T. Befalning Skorstensfejers Kvinde for døde Heste att udslæbbe.

3) f. Ex 26 Novbr. af Gen. Schacks Folk 3 Karle med 6 Heste, havde Peder Tornom til Hielp med en halv foer til Hestene, wor hos mig 8 Dage, kostet for min Part 17 Rd. 5 Mk. 8 S.

Folk, Heste og Hunde, lagt ind hos Lene Baggesen, hvor han krævede op, saagodt som nogen Evensker eller Polak, inviterede Gjester, osv. alt paa Byens Bekostning. Hans Vertinde formerede ogsaa Raadet en Regning paa hans Fortæring indtil den 31te Januar, da han forlod hendes Hus, men ikke Byen. Den beløb sig i den Tid til 126 Rd.¹⁾. Desuden beholdt hun nogle af hans Folk til 21 Juli, hvorfor hun beregner sig 78 Rd. 3 Mk.²⁾. Efter den fuldstændige Regning³⁾, indleveret 1660, tilkom hende 585 Rd. 3 Mk. 7 $\frac{1}{2}$. Hendes afdøde Mand's Udlæg i Evenskens Tid var 1451 Rd. 2 Mk. 6 $\frac{1}{2}$, hvorpaa slet Intet var betalt. Hendes hele Tilgodehavende for Indkvartering, hvorfor Betaling var tilfagt hende og hendes Mand, var altsaa 2036 Rd. 5 Mk. 13 $\frac{1}{2}$, foruden Godtgjørelse for det, der var ødelagt eller

- 1) 16 Decbr. om Aften kom Nitmester Reidtz self 10de met 15 Heste hos mig i Quarteri, och haffuer hand oc hans Folds och Heste bekommet hos mig huer Dag som følger. Samme Aften forteredt hand self, hans Folk och Hestene met hans Hunde for 2 Rd. 3 Mk. 14 $\frac{1}{2}$. 17de forteredt Folds, Heste och Hunde 5 Rd. 4 Mk. 4 $\frac{1}{2}$. 18de forteret Nitm. met sine Gjester, hand haffde, Folds, Heste oc Hunde for 8 Rd. 3 Mk. 10 $\frac{1}{2}$, og saa fremdeles, en Dag mere, en anden mindre. Undtagen de sidste 7 Dage, som kun er anført for 5 Mk. om Dagen.
- 2) 1ste Febr. och til d. 24de Juni haffuer verit hos mig i Quarteri 2 af Nitm. Reidtz's Folds er 20 Wgger 4 Dage, for deris Fortæring met fro Kost om Margen och Brendevin siden til, och huer 2 Moltider om Dagen oc $\frac{1}{2}$ imellem, huet om Dagen 24 $\frac{1}{2}$. En blev til 21de Juli.
- 3) Hun har endnu haat nogle flere hos sig i 1660. En Nitmester af Warde i 2 Dage. 1 Quartermester af Captain-Leut. Folds met Knegt och 2 Heste. For hans egen Tractement oc hans Gjesters Vdertiden, och schaffet dem $\frac{1}{2}$ 14 Rd.

bortstjaalet osv., og af alt dette synes hun at have faaet saare lidt betalt igjen¹⁾)

Ritmester Weiz Kompagni laa her i Kvarter til i Juli 1660. Udskillige fattige Folk, som ikke have formaaet at udrede alt det Fornødne til deres Underholdning, fik af Byens Kasse nogen Understyttelse til at bestride denne²⁾). Til Ritmesteren leveredes,

- 1) Paa Regningen har hun boiteret for 100 E. D. d. 21 Decbr. 1660. Hun var en Datter af omtalte Apoteker Joh. Pouch. Raadet formerede hende 20de Decbr. 1660 en Kontra-Regning paa 890 Dal. Deriblandt 450 Dal. som Stampemøllens Istandsættelse vilde udkræve, efter en vedlagt, slet ikke specificeret Sønnsforretning. Denne tilkom det nemlig Lamb. Bag. efter Raadets Mening at holde vedlige. Enkens Broder, Dr. Ludvig, klager paa hendes Begne over, at Regningen hverken er dateret eller underkrevet, eller dokumenteret. Videre at den først indgives henved i ethalvt Aar efter Mandens Død, uanset, at baade paa Kirkeføderen, som sædvanligt, var anslagen og ved Registreringen og ofte siden begiært, at slikt i Tide maatte angives osv. I et Efterkrift klager han over, at hans afdøde Faders Mellemværende med Boen eibeller endnu var afgjort. Senere gittede Lene Bag. sig med Apoteker Tobias Frank. Og at hendes Fordringer endnu i 1667 ikke vare berigtigede, beovises af Raadets Svar paa en Del Besværinges fra samme Tob. Frank over Raadet, som havde sat ham i Ekstræ toertimod hans kongl. Privilegium, og dertil lader Rodeimestrene sende ham de saakaldte Exquer-Rottene paa Halsen "en Time eller to". Det hedder nemlig deri, hin Sag angaaende: "Hvad Lamb. Bag. Regenskab och Opskrift imod Boen angaaende Indquartering forleden svenske Feide Tider anbelangendis, huor paa Tob. Apoteker klager, at han ikke kan bekomme en Daller, da kan han icke negte, at Hustru haffuer io derpaa bekommet offuer 100 Daler, och hand sielf offuer 100 D. Och efter som Boen baade hos hans Hustru, saa oc hos Apotekeren self derforuden Resterer af Schatter til Skattens, item til Frøkenstor ic., saa schal med hannem derom gøres Afregning." Hvorledes Sagen endeligen er afgjort har jeg ikke fundet. Tob. Frank blev selv Raadmand længere hen.
- 2) Disse efterskrivne fattige Folk er bevilget af B. och Raad, at schall hielpes i deris Armod, nemlig: Thomas Wisterers Rutter fattes 4 Skom Dagen, Christen Stoelmand 1 Rd. Mette Bagkone (Wagerke) 4 Mk. Per Suarer 1 Schif Haffre 3 Mk. osv.

foruden det før Anførte, et ikke ubetydeligt Quantum Havre til hans egne Heste, nemlig 12 a 20 Tønder maanedlig, og en 40 Tønder Haffelse; en Løjtnant Offen fik 4 a 8 Tønder maanedlig, osv.¹⁾ I Aarets første Maaneder, og maaste i de sidste af 59, er desuden af og til blevet leveret og bortsendt Proviant²⁾, maaste til Holsten, hvor der endnu laa af de Allierede. I Juni kom Oberst Gyldenløve her igjennem med sit Regiment, hvem Byen da ogsaa maatte beværte under Opholdet og proviantere ved Almarschen³⁾. Og saa havde den ikke saa Udgifter med Krigs-Kommissær Nissen, der fra April til August jevnlig opholdt sig her kortere og længere Tid, med en Løjtnant, og flere af sit Følge, og idelig befordredes herfra til Slensborg, Tønder, Byen og endelig til Viborg⁴⁾, hvor

- 1) Regningen paa den leverede Havre osv. samt nogle Fødevarer til Folkene beløber sig til 123 Rd. 3 Mk.
- 2) Proviantmester Henrich Eolers havde verit her fra og til vdi mit Hus indlagt Imidlertid vand samlede Byens Proviant efter Gen. Krigs Com. Ordre, var offuer 4 Uger med en Tjener, hans Fortøring 2 Mk. om Dagen, Drengens 1 Mk.
- 3) Oberst Gyldenløve indtagen d. 10de Juni, efter begge Borm. deris Begier, daa hans Regiment gik igjennem, fordruchtet med Offu. Inten. och alle Indkomme Vin for 2 Rd. 3 Mk. Hofmester, Trompetter, Adjud. och en Stor Parti bleff om Natten offer,, sich Aften och Frokost her 2 Rd. 3 Ort. 16 schip Haffre, osv. 1 Ed. aff mit eget Pl 3 Rd., 18 Kander Vin i en Anker for Offuerst sielse 4 enh Rd.
- 4) f. Er. 4 April kom Nissen igien och hans Medhjelp Luit. Detlef self 4, som blef beliggendes Etill der Nissen drog vd. d 8de och kom med Feltherren ind, saa revste N. den 8de til Tønder och kom 2den Dag igien, forblef saa stille alle belegendis till iste Maas och revste af til Byen, imedertid forteridt 72 Moltider osv. noch Wiin, spanschwin, Franisch Brendwein, sem mest blef hint, som dog iche schreffues an vden halsparten, er offer 10 Rd. osv. d. 3 Juli kom han igien och hadde Com. Suinge med fra Tønder, revste saa til Wiborre och sich hold Köchen paa Reisen er 4 Rd.

han fra den Tid havde sit stadige Ophold; ligeledes omtales flere rejsende Offiserer¹⁾. Af Feltmarschal Schacks²⁾ Dragoner har her bestandigt ligget nogle hele Sommeren, og desuden ere større og mindre Trupper af dem dragne her igjennem, som tildels ere blevne bevartede under aaben Himmel³⁾. I denne Tid blev Byens Skrang ogsaa indrettet til Hovedvagt (Cartegarde).

I Avgust blev Oberst Løjt. Barnekov af Gen.: Major Fuchs's Regiment lagt her i Kvarter med en Del Offiserer, Underof. osv. Til dem, paalagdes Byen maanedlig at udbetale, som Traktament, 205 Rd.

- 1 f. Er. Genier Brechling bleff mig och sendt paa fraa Borg., och schul. de reise med hans Torkellen ad holstern, han hadde forterit hos mig 2 Gange, och 3 Dage huer sinde 2 enh. Rd. 9 schip hafte til hans Hester 2 Rd. 1 enh. Mk.; Ritmester von der Milbo, kom d. 24de Febr. revste 3 Marts Schriffues ingen Fortering op, men fordruchen i Socher, Wiin och Brendeuin met hans Compagnies Selschab 4 Rd. Noch d. 15 Juli indtageu Offerte Grebens Prest eiter Borg. Begier forterit 2 enh. Rd., win foedruchen med sine Giesler irdboden. 6 Oct. Oberst Lauridz Pöwisch, som var forordnet Commissarius offr Bøen att sette i Tact i 3 Dage, kom 12 igien och bleff til 17de forterede med hoshaffuende Giesler Borgm. 2 Gange Off. Ent 3 Gang, trachtament for 10 Rd., win och Brendeuin offr 5 Rd. osv. De i disse sidste Noter nævnte "Cauallierer" vare indlagt hos en Lens Mortensen (Raadmand) af hvis Regning, disse Notiser ere tagne, dens hele Beløb var 171 Rd.
- 2) Schack (Feltbetren) var som bekendt, blevet Stiftamtmand i Ribe; men han har vist ikke opholdt sig meget her. En af ovennævnte Nissens Reiser var "efter Schacks Frue" i Marts 1659. Hans Formand, den sidste Lensmand Otto Krag, spillede, ligesom Schack, en vigtig Rolle paa Rigsdagen 1660, men i en anden Retning. Han var nemlig en af de ivrigste Kæmper for Adel og Rigsraad, og den ivrigste Modstander af Regjeringsforandringen.
- 3) D. 18 Juli kom 28 af Schacks Dragoner, och efft. Borg. Befall. spist dem paa østre Møe (Møe eller Eng, uden for Nørreport) fik Øl for 1 Rd. 1 Øst osv. d. 19de fik de 1 Dags Fortering, 1 Rd. Øl for 2 Rd. Brød for 5 Mk., 2 Hollands Øst 5 Mk., 1 flesche Wæsse 3 Mk. osv.

og desuden at give dem Cervice (Kvarter og den nødvendige Kost)¹⁾.

Endelig længere hen paa Aaret, da Tropperne fordeltes i faste Kvarterer i Landet, bestemtes Ribe til Standkvarter for en Del af Etaben af Schacks Regiment til Fods, samt for hele Livkompagniet; desuden har en Trup Mytttere, af de saakaldte "Exequer-Mytttere ligget her²⁾). Alt under Overbefaling af Ob.L. Wassenberg. Til disse Troppers Underholdning maatte Byen betale 566 Rd. maanedlig, desuden passende Kvarter for dem alle, Folk, og Heste; og Cervice til Offisererne. Ogsaa til Feldtherren betaltet Trakterment som Regim.:Oberst. Men desuden formerede Oberst Løjtnanten Byen en Regning paa 196 Rd. maanedlig, for sig og sine. Et Cervice beregner han til 20 Rd., men erklærer, at, da han ikke kan koste og holde sit Cervice for den bestemte Godtgjørelse,

1) Disse foreskrevne Offic. assigneres efter Gen.: Krigs-Com. Ordre Riberbrev til deres Underholdning, hvorfor onnodet B. og A. samsteds, adt de disse forschijne Off. vdi deris Bo strax vilde indquartere och dennem Intet videre end Nødtæstlig Underholdning indtil videre Anorning ville forschaffe; (af Krigs-Com. Enevold Parsbjergs Brev til Raadet, dateret Aalborg 22 Aug 1660). I Regim. Sekretærens Assignation "der hiesige Ober u. Unterofficiere", bestemmes "Trakterment til 68 Rd 3 Mk, for Ob Leut., Seine eigene Person und wegen der Compagni, Reg. Sekretær, Leut., Fend., a 18 Rd. 2 Mk. 12 S. Captain des Armées Reg. Gewoldiget, Sergeanter a 5 Rd. ofo derhos tilføies: daß ohne den ordinirten Verpblegungs-tractements ein jeder Officier sein Service Quartier gegeben werden möge. Service von dem Hr. Obristl. Seinen Fendrich und den Regim Secretario.

2) Disse Kulde saavel i Byen som paa Landet tvinge "de Nødvillige og Nachlæssige" til at betale deres Skatte-Restanser eller prøve Exekution. Hvilke Doertalelses-Midler man brugte, ved ieg ikke, men Apoteker Frank forstærker, at han ved deres Besøg nødtes til at lukke sit Apothek.

maa Raadet for Fremtiden besørge hans Forpleining in natura¹⁾. Denne Besætning laa her ogsaa de følgende Aar, dog blev den maanedlige Afgift senere noget formindsket²⁾, og Service til Offisererne ophørte sidst i 1661³⁾. I delig klages over de Uordner, Soldaterne begik, især over den store Mængde Syverier, da der forsiktes, at ikke en eneste Nat forgik, uden at jo nogle, større eller mindre, udøvedes. Oberstl. erklærer i et Brev til Raadet herom, hvori han vedgaaer Sandheden heraf, at han ikke kan raade Bod herpaa, med mindre alle Indvaanerne, høje som lave, selv vilske de huse den dem anviste Indkvartering, istedet for, som hidtil, at give dem Kvarterpenge.

Jevnlig sporer man Klager over disse Byrder, og mange, skøndt forgjæves, Forsøg gjorde Raadet paa at faa dem lettede og Indkvarteringen formindsket. Det maatte vistnok ogsaa falde den forarmede By

1) se hans Brev herom Bil. 12.

2) Dog var den i 1662 endnu omtrent den samme efter følgende Stattes Seddel: 1662 Juli Maanedes Udgift. Efter Obr. Krigs-Com. Nissens og Amtskriffuer Wilh. Brochmans skriftlige Assignation til Militærens Underholning, tilkommer Ribe By i forne Juli Maaned at udgivesom useilbarligen straxschall erlægges, nemlig af huer Mark Schatt 5 Gl. D.

3) Efter som Kong M. Naadigst haaffuer befalet, at Soldatesquet udi Kiøbstederne att logetis dog att haaffue deris Forflegning af Kiøbstederne oc af Landet, som tilforne indtil videre Reduction steer, eftersom berettis, att Officirerne begier af deris Stand:Quorter Service, saa forskendiges, att di ingen Service videre haaffuer at giffue til nogen Officerer, end Kammer, Senge oc Staldrumb, efter Ordinantsen, och den gemene at niude Huswerelse, Ild oc Fuis med Verten, hvormed de lade sig vere benøvet, oc en deris Bert wdi ringeste Maade widere besuerge, huiss Nogen sig schulle understa enten af Off. eller Gemene offuer kongl. Ordinants at fordre, haaffuer di det paa behørige Sted at forsuaere. Wiborg 26 Oct. 1661. Ebbo Guldensierne, kongl. Ob. Krigs Commiss. (af Raadhu:Ark.)

haardt, strax efter en langvarig og byrdefuld Krig, at udrede ovennævnte betydelige Maanedspenge, foruden andre Udgifter til Militærvæsenet¹⁾, og adskillige andre kongelige Skatter, f. Ex. til Søstaterne, Frørens styr. osv. Dog de, som ikke kunde eller vilde betale, "de Modtvillige", sendtes 2 eller flere "Exequere-Ryttere²⁾" paa Halsen. Disse vare ikke altid i Kvarter her i Byen, men naar Restantserne bleve for betydelige, lagdes en Kommando herhen, for at inddrive dem, Byen til stor Besvær og Beføstning³⁾

Hvis Raadet og Byen har profiteret af den Lej-

- 1) I 1660 betaltes saaledes endnu foruden de før anførte, en Afgift til Oberst Grøben, som erlagdes med 4 Sl. D. af Marken. Men af denne Skat fulde dog ogsaa udredes Omkostninger ved Ufsendelsen af begge Borgermestre Carsten Tønnesen og Jesper Hansen, som Byens Deputerede ved den saa mærkelige Rigsdag i København dette Aar. I 1661 opkrævedes en Skat af samme Størrelse og til samme Behov.
- 2) at ogsaa engang formuende Folk nu vare udsatte for disse ubekomne Giester, findes flere Beviser paa. Saaledes hiemsøgte Borgem. Svanes Enke af dem i 1667. Hendes Datter tager deraf Anledning til at anmode Raadet om, dog endelig at bestikke hendes Moder en Børge og hende en Formønder. Det var nemlig meget vanskeligt at faa nogen til at paatage sig Formønderskab, da en hver nogenlunde dertil fikket Borger var høist behørdet dermed, navnlig for de mange, som Pesten havde gjort faderløse.
- 3) f. Ex. Eftersom der resterer en stor Summa af R. Max. Schatter och Boen trues med fremmede exequere Ryttere, saa Boen vilde komme til temmelig stor Schade, saa advaris Niels Hansen, at han de Nachfølsige ved Execution lade indfordre osv. (Raadslib. 1669). — Eftersom Exequere Ryttere fra Mars bid er skicket, at indkrefue hvis Restandz Ribe By er antegnet for, saa befables herved Rodemeesterne at indriffue resterende maanedlig Contribution til Søstatten, ved neruerende Ryttere, og at indkrefue 2 G. over hver resterende Mark, hvoraf han siden skal betale Qvarteermesteren oc. med sig havende 4 Ryttere, oc saa fremt Restancen inden i Morgen Aften oc indkommer, da offuer Morgen efter Advenant Exequere-Pengene forhøie. (Raadslibog. 1ste Mars 1668).

lighed til at lære det tyske Sprog, som de Fremmedes lange Ophold her frembød, saa har det baaret sig meget fornuftigt ad, da dette Sprog synes at være blevet Mode her. Thi paa Tysk tilskrev ikke allene Oberstl. og Regim. Sekretæren Raadet; men ogsaa alle de Breve, Ordre, Udsignationer, det modtog fra sin første Stiftamtmand Schack og første Amtsskriver Brockman, vare affattede paa dette Sprog, ligesom ogsaa de fleste fra Krigskommissærerne Povisch, Wissen osv.¹⁾

Danst Atlas angiver, at Byen i Vorene 1657—60 har udgivet 113,700 Rd. i Vare og Penge til fremmede Tropper.

A.

Nogle Brudstykker om det Øvrige af Stiftet under Krigen.

Skøndt Forfatteren, overensstemmende med sin Plan, i sine Eftersøguinger har indskrænket sig til Niibe, og de Oplysninger om den i denne Periode, som Byens Arkiver kunde forskaffe; troer han dog her at burde meddele nogle adspredte Efterretninger om den øvrige Del af Stiftet, hvilke uden megen Søgen have frembudt sig for ham. Der vilde vistnok endnu være Udskilligt at finde til Oplysning af denne Periode, men dette maa Forf. overlade en Anden, eller opsætte

1) om Indkvarteringen og øvrige militære Border efter Krigen, Klagerne derover osv. havde Forfatteren ønsket at give en udførligere Fremstilling. Maaske han ved en anden Leilighed kunde levere denne, som ogsaa en Skildring af Byens tilcagende Dalen i Aarhundredets sidste Halvdel, ti-dels som Følge af de fiendtlige Indfald. Under Bilag 12 findes nogle Aftstykker Indkvart. vedkommende.

til en anden Gang.' Disse Brudstykker ere tildeels øfte af samtidige Kilder, nemlig Kirkebøger og Optegnelser i dem, tildels af Sagn, som enten endnu leve blandt Folket, eller ere opstyrene længere Tid efter Begivenhederne, især i Beretninger, meddelte Biskop Carsten Bloch af Stiftets Præster i Aarene 1765 — 67¹).

For at begynde med Distriktet Eyd for Konge-Ølaen, da fortællés, at Jedsted, saavel som det ligeover for liggende Vilslev vare omgivne med Forrandskninger i Krigens Tid²). At mange af Indvaanerne fra disse Byer søgte at sikke deres Korn, Fæmøn, osv. ved at give det i Forvaring i Nibe, især til Folk som mentes at staa sig godt med Magthaverne, indeholde Byens Retsprotokoller Beviser paa. Mange ere ogsaa selv flygtede til Byen, og ere for en stor Del blevne Offere for Pesten. — Det samme har været Tilfælde med Bønderne i Fardrup Sogn. Disse skulle ogsaa have søgt at unddrage deres Heste og Kvæg for Svenskens Eftersøgelse ved at skjule dem i Nibe-Kjær³), endnu den Gang en betydelig Kratstov. Samme Nytte havde Spandet Sogns Beboere af Højmosen, en stor, den Tid næsten utilgængelig Mose, Norden for Kirken, hvorhen de i Krigene i det 17de Aarhundrede flyttede Kvæg og Mobilier, og selv flyg-

1) Det er Besvarelser paa en Del af Biskoppen opgivne Spørgsmaal. Han paatænkte nemlig Udarbejdelsen af en Historie og Skildring af Stiftet i geistlig Henseende. Skade, at Indber. ere saa ufuldstændige; langt over Halvdelen mangler, thi, skøndt jeg fandt saare lidet Udbytte i dem til mit nærværende Formaal, indeholde de dog mange ikke uvigtige statistiske, historiske og især genealogiske Oplysninger. Det er Hr. Prof. Thorup's Godhed, jeg skulder Meddelelsen af dem. Jeg betegner dem i det Følgende med "Indb. Bl."

2) Danst Atlas.

3) Sagnet er mig mundtlig meddelt.

tede ind, naar Fare var for Haanden¹⁾). Præstens Kone maa ikke have fundet dette Skjul sikkert nok, thi hun flygtede ind til Ribe, hvor hun døde af Pesten.

Det gamle Gram Slot, hvoraf endnu findes tydelige, skønt svage, Spor i Skoven mellem det nuværende Gram og Fohl, skal, efter Sagnet, være blevet ødelagt i denne Krig²⁾. Præsten til Gram Frederik Hansen Friis blev haardt medhandlet af Svensken og forjaget fra sin Præstegaard, men vedblev dog at røgte sit Kald i Kirken³⁾.

Ved Hollestov, Østen for Toselund har staaet en mægtig Skov, som de Svenske, ødelagte og solgte "til de Fyrstelige i Apenrade". Præsten i Toselund Anders Clausen, var fordrevet hjemme fra med Familie. Hans Kone døde her i Ribe i Juni 1659, altsaa i Pestens Tid⁴⁾.

I ovennævnte Indberetning af 1767 fortælles følgende Sagn, Toselund angaaende, hvilket endnu skal være gængs der paa Egnen. — "Byen har oprindeligen ligget ved Kirken, og hed den Gang Herrested By. Men ved en fjendtlig Oversvømmelse skal et Parti være draget højere ind i Landet, af hvilket en

- 1) Indb. Bl. "derfra, siger Indb. videre, komme de af Ribe Borgere saa høit elskede Hsimose-Klone." Det er nok nu gaaet med dem, som saa ofte ellers, at den lange Frostand har udslukket Kærligheden.
- 2) jeg skulde være tilbøielig til at tro, at det er snarere sket i den forrige. Dette maatte vel ikke være vanskeligt at opløse.
- 3) Lerpager, hvem jeg har dette fra, siger nemlig: multa incommoda et adversa perpressus ab hostibus in bello Svecico anno 1657 et 1658. læresque relinquere coactus sed nunquam Deum et Ecclesiam.
- 4) Indb. Bl. giver ham Tilnavnet Slange. Se om ham Progr. 1837 Pag. 18. Hans Kone var en Datter af hans Formand Marcus Sturr.

Rytter kom ved Aftens Tid og spurgte om Vej efter de Andre. En af Beboerne i Herrested viste ham en, som førte i Moserne. Han red først ad denne, men mærkede snart, at det var Fejl, red tilbage, og før at revangere sig, skjød han med skarpe og antændende Ting Byen i Brand. Indbyggerne flygtede nu ned i en nederfor liggende Lund, hvor der før den Tid kun boede nogle Tofte-Mænd. Der skjulte de sig først, og dernæst byggede de deres Gaarde, enhver paa sin forhen havde Tod, hvorved Tofslund By først blev til. Utsaa var Herresteds Odelæggelse Tofslunds Opkomst." Saavidt Sagnet, hvorom Fortælleren ikke ved, til hvilket af de fjendtlige Indfald, det skal henføres. — Det synes her, at et ældgammelt, dunkelt Sagn er sat i Forbindelse med en sildigere, virkelig Begivenhed. Vel er det nemlig vist, at Kirken lige indtil den senere Tid ene kaldtes Herrested-Kirke, og at Sagnet ofte nævntes efter Kirken, saaledes hos Danckwert, og i alle Kaldsbrevene lige til 1758. Men ligesaa vist er det, at Tofslund nævnes som Hoved-Byen i Sagnet og som Præstens Opholdssted før de fjendtlige Overfald i det 16de Aarh.¹⁾; saa Byens Flytning, hvis den ellers nogentid har fundet Sted, ikke staar i Forbindelse med disse. Af nogle Papirer²⁾ i Stiftsarkivet, ser jeg, at Begivenheden, som er forbundet med Sagnet, har fundet Sted i Krigen 1644

1) Saaledes berettes, at Hr. Mads Jacobsen døde 1605 i Tofslund. At Byen ofte nævnes under de Keiserliges Indfald, kan ses af Prog. 1834.

2) nemlig Concept til en Ansøgning til Cantaler Ditlev Reventlow i Haderslev om at bevilge Præsten en Undersøttelse af Landets Kirker. Den er dateret 22de Oct. 1645 og egenhændig skrevet af Biskep Mourad. Ligeledes findes Reventlows samtykkende Svar paa Lodt.

—45. "En suensch Porti", hedder det deri, "haffuer pludelig offuerfalden oc ilde handlet med den hæderlig Mand Hr. Marcus Stuer Sognepræst til Tofthund oc Provst i Nørrangstrup Herrit, som offte oc ilde sit Færmion oc Formue er berøffnet oc endelig meget forarmet ved en skadelig Ildbrand, hvilken en Rytter frivillig paa Tofthund By fatte, som Præstegaarden med næst omliggende Huse i Hast fortærede."

I Brøns Eogn var før en Herregaard Astrupgaard, som blev opbrændt og ødelagt under Krigen, og siden udstyttet').

I Døstrup bemægtigede de svenske Offiserer sig undertiden Præstegaarden saa udelukkende, at Præsten maatte flygte og skjule sig i Nørkjær, en Eng Nord for Byen, hvilken før har været begroet med Nør²). — I en gammel Kirkebog findes følgende herhid hørende: "1657 Pridie dom. 14ta post Trinit. som vaar den 29de Augusti døde Nis Christ. i Winum i Kloster³) under Badsternes Hænder, som bleff den 20de August huggen i sidt Hoffuit paa Winum Etene af en Suenfche Rytter. 1658 Dom. 2da post Epiph. døbte jeg i Nis Christ. Hus i Winum Andres Marquetenters Datter, och hun bleff chrisinet med 3 Raffne Catharina Elisabeth Christina. Den 15de April copuleredes thuende Personer i Drengsted. Hand vaar en Suenfche Rytter, som den Winter vaar en frej Rytter⁴) ved Bredebros ved Raffn Hans Skillerknechts, hun en

1) Danske Atlas.

2) Efter en Optegnelse, som findes blandt Præstegaardens Papirer, og er mig velvillig meddelt af Provst Koch, tilligemed de anførte Udprister af Kirkebogen.

3) Fogunkloster.

4) vil vel sige det samme som Salvegarde.

Knivelspige aff Tønder o. s. v. — Dom. exaudi jordnet ihuende Suenſche paa Medolden Kirkegaard, ſom drnkede i Naen. Den ene vaar en Polſke, 18 Aar; den anden en Høytidſt, 26 Aar ungefer. De kom begge i een Grav og predikede jeg offuer deris Liig paa Predickeſtolen". 1659 i September ere 3 danſke Nyttre jordede til forſkjellige Tider¹⁾).

Ogsaa Præſten i Medolden Peder Pedersen Hjortlund blev forjaget fra Huſ og Hjem, og døde 1659 paa Nømo. — Som Exempel paa de danſke Troppers Boldsomheder efter Krigen kan tjene, at en Nyttre i

- 1) Følgende Udſkrift af ſamme Kirkebog, ſom Provſt Koch ligeledes har havt den Godhed at meddele mig, Krigen 1644—45 angaaende, anføres her ſom Tillæg til Efterretningerne om denne Krig i Progr. for 1836: 1644 3die Jan. bleff N. N. jordnet. Samme Aantaar var bedrøffuelig. thi Suenſchen var da indfaldet i Holſten:Gottorps Lande, i Kloſter, i Tønder. Der var mange død og ſielt oc de gjorde ſtor Schade med Røffuerie. Gud ved, huilken Vanghed vi da haaffue. Vi motte ſaa godt ſom ſiele og til at begraffue den ſalig Mand af Fruct for Sienderne." Under 28de Febr. ſtaar bemærket ved en Af-død: "i hans Huſ laa 7 aff Suenſchens Folk. D. 24de Novembriſ bleff Thoge Hansen jordnet ſom 3 Dage tilforn bleff ihjel ſchot af en ſuenſche Kitter ved Huſom Aae. Tirſdag poſt dom. trinit. 22 bleff en ſuenſche Kitter ihjel ſchott; et Schud giennem Tondingen, et Schud i Panden, ved Naſn Chriſtoffer, fordi han for 14 Dage ſiden haaffde i Drukkenſchab ihjelschødt en fructſommelig Quinde, oc bleff begraffuen i den ſøndre Side i Kirkegaarden oc predikede Felt-Prediker offuer hans Liig udi vores Kirke. 1645, Jan Nielsen bleff ſchot af en Kitter 8 Dage efter Pinteſdag ved Roſbroe (i Arrild Sogn) oc bleff jordnet af ſine egne Børn uden Preſt oc Prediken." "Her bleff en Suenſche Kitter død i Wollum oc bleff begraffuen i Døſtrup Kirkegaard, ſom længe under dæſ Regiment haaffde været krank, nomine Johann den Tid Wrangel med ſit Folk 14 Dage haaffde beromkring Indquartering 14 Dage før Michelsdag". I ſamme Krig havde de Suenſke ſtarckt forſkandſet ſig ved Ballum, hvis Kirke de havde omdannet til en lille Feſting (et Blokhuſ).

Drukkenstab ved et Skud stak Ild paa Præstegaarden i Brandrup 1666, hvorved ogsaa Byen brændte.

Vi ville nu henvende os til Stiftets østlige Del. Her stode vi først paa Frederiks-Odde, som den da hed. Denne Fæstnings-Belejring og Erobring i 1657 af Wrangel, med 3000 Belejrerne, mod Anders Bilde, med 6000 Forsvarere; dens Gjenerobring i 1659 af de Allierede, er bekjendt nok og findes beskrevet i enhver udførligere Danmarks Historie. — Her vil jeg kun anføre, hvad der fortælles om Peder Bøggvad, den første Præst til Trinitates Kirke i Byen, at han nemlig satte Livet til ved Indtagelsen, da han med Magistraten ilede ud af Byen for at gjøre Forbøn, men blev revet omkuld og nedtraadt af Mængden¹⁾. Hans Eftermand Peder Dorsch²⁾, fortæller man, stod for Alteret, da han fik Ordre at bede for den svenske Konge fra Prækestolen, men svarede: at han havde kun en Gud at bede til, og en Konge at bede for. Man betydede ham, at hvis han ikke efterkom den ham givne Ordre vilde han finde sin Præstegaard i lys Lue, naar han kom hjem; men han svarede: Hvad min Gud vil, det ske, altid er hans Villie den bedste. — Præstegaarden blev virkelig ogsaa brændt, skøndt der var betalt en Sum Penge, for at den skulde skaanes.

Da vi ere Middelfart saa nær, og ere komne ind i Sagnhistorien, kan jeg ikke undlade ogsaa at meddele et Sagn om denne Byes Befrielse fra Brand, hvor:

1) Denne saavel som de følgende Beretninger ere tage af Indb. Bl.

2) Dennes Søn, ogsaa en Mag. Peder Dorsch, reiste udenlands med den danske Prinds Carl, og da denne oftere gjorde sig lystig over hans Davn, forandrede han det til Dorschæus, hvilket Familien siden har beholdt. (Indb. Bl.)

med Wrangel havde truet Byen, og hvortil han alt havde gjort Anstalter. Borgemeister Claus Madsens Enke i Middelfart, Anne Clausdatter, en bemidlet Kone, skal nemlig have taget alt sit Guld, Sølv, samt alle rede Penge, baaret dem i sit Forklæde ud af Byen, og ved dette Offer bevæget den barske Krigsmand til at afftaa fra sit grumme Forsæt.

Ved Lyngs Odde saaes endnu 1767 tydelige Spor af de Forskandsninger, Sjenden havde opkastet, og jevnlig opgravedes Kugler, Feldtskjedler o. s. v.

Veilby Kirke blev saa godt som ødelagt i den Tid; Sjenden tog Blyet af Taget og støbte Kugler af, brændte Stolene o. s. v.

Nogle af Jndbyggerne af Frederits og mange Bønder fra de nærmeste Herreder havde søgt Skjul og Tilflugt i Trelde Skov, hvor de byggede Hytter, hvoraf der endnu 1767 var Spor. Trelde By blev rent afbrændt, fordi Bønderne havde skudt nogle Skildvægter som de Svenske havde udsat ved Sjorden. Alt Kvæget var bortdrevet eller ødelagt, og efter Krigen var der kun en eneste Mand i Byen, der for sine sidste Penge kunde kjøbe en Kvie¹). -- Ved og i Bredstrup havde Wrangel, som bekendt, sin Lejr; Kirken i Annexet Kongsted blev ødelagt i Krigen, og er ikke senere bleven opbyggt.

Gaverslund²) Præstegaard blev brændt af de Svenske. Det samme var Tilfældet i Piedsted³).

1) Indb. Bl. Fortælleren, Marcus Elod, tilføjer, at denne Kviens Vn- gel var ved Gaarden og holdtes meget i Hævd til den uddøde i den sidste Kvægsøge før 1767.

2) Efter et Dokument i Stiftsarkivet fra 1685. Da dette blot bekræfter sig med Præstegaarden, kan ogsaa gierne Byen, eller en Del af den, være brændt samme Gang, uagtet det ikke omtales i Dokum.

3) ligel. efter Dokum. fra 1685.

I Smidstrup By har været et saakaldet "Barfred", som afbrændte i Polak-Tiden¹⁾.

Ligeledes ødelagde Polakkerne en mægtig Skov, der var ved Kragelund i Øster Snede Eogn, og som de folgte for Høver-Kjøb.

Vi vende os nu mod Vest til Nykirke. Præsten Jens Berentsen Falencamp, siger ostantørte Indberetninger, havde udstaaet tvende haarde Tjende-Tider under de Svenske, blev jaget fra Hus og Hjem af Brandenborger og Polakker, som tilsidst berøvede ham hans Liv 6te Aug. 1659. Hans Kone var død af Sorg samme Aar i Januari. Den foreige Præstes Enke, der i trende haarde Sejder havde udstaaet megen Gjenvordighed, blev omsider jaget fra sit Hus af de Polakker, og hensov i sin Lund 10de Juli 1659."

Naar vi nu igjen drage mod Syd finde vi Spor af Ødelæggelsen i Egtved. Præsten Peder Jensen har blandt andet bemærket i sin Kirkebog ved et Barns Hjemmedaab 20 Septbr. 1658 "dette var i de store Flyndre-Dage, Deus miscreatar Nostri." Hans Familie flygtede fra Præstegaarden; hans Kone døde i Kolding 1659, hvor ogsaa hans ældste Datter var flygtet hen. Han selv døde samme Aar og begravedes i Egtved²⁾. I Nørup skal nogle Svenske være blevene dræbte af Bønder og begravne i et Hjørne af Kirkegaarden³⁾.

1) Gaarden skal have haft adskillige Privilegier, som allene tilkom den ældste Søn, naar han hed Hans Hanssen, hvorfor der vare 10 Eiere af dette Navn. Den første skal have været en uægte Søn af Kong Hans Ved Gaarden holdt altid 4 Bogne for at befordre Adelen paa deres Rejser (Sndb. Bl.)

2) Sammenfæds.

3) Mundtlig Sagn.

I Leirskov¹⁾ maatte Præsten Niels Pedersen Kraglund en Tidlang holde sig skjult i Kirketårnet for Svensken. Præstegaarden blev ødelagt og opbrændt af Polakkerne, da var Præsten flygtet ind til Ribe, hvor han midlertidig fungerede som Rektor ved Latinskolen²⁾

Herregaarden Sundsbek i Lørborg Eogn blev aldeles ødelagt i Krigen i det 17de Aar. Ejeren Rigsraad Erik Juul var flygtet med sin Kone. 2 af hans Døtre havde sirtet sig Haand i Haand i en Brønd i Gaarden. De to yngste havde Ummen reddet, ved at skjule sig i 8 Uger med dem i Etoven. Til Belønning herfor lod Erik Juul efter Krigen Gaarden Kielberg i Eognet opbygge til hende³⁾

I Vejen finde vi atter en ødelagt Præstegaard. Ogsaa om dette Eogn fortæller Indb. et Eagn, men hvorom de, som sædvanlig, ikke ved, til hvilket af de fjendtlige Indfald, det skal henføres: "Da Sjenden havde belagt Vejen By, som forhen havde forsynet sig med Stof-Gjerde til Modstand, tog en Bondemand ved Navn Thygesen sig paa at være Anfører for Bønderne, hvilke saaledes modstod Sjenderne, at ofte over 100 Mand af disse bleve nedlagte. Ja Vejen Bønder vovede endog at anfælde Sjenden om Natten i

1) Kirken og Eognet har i ældre Tider hedt East eller Eeast.

2) Se Proge 1827 P. 59; se ogsaa Bilag 7. Han var her endnu i Decbr., som Dødebogen viser.

3) Indb. Bl. Begivenheden, om den ellers er sand, som dog ikke er urimeligt, maa sandfæntligst henføres til Keisertiden, men Gaardens fuldkomne Ødelæggelse falder i den 2den svenske Krig. Den folgtes noget efter Freden til en Bondesæl for 400 Rd., men hævede sig siden i Pris til 2200 Rd. Den var engang en kongelig Gaard, og i Sulerens Tid saa betydelig, at Estrup og Sønderstov skal have været 1/2 Sølvgaarde derunder.

hans Fejr ved Echudstrup i Eskodborg Sogn, hvor de gjorde ham stor Skade. Men tilsidst kom han med svære Kanoner, og da maatte Bønderne tage imod en haard Medfart, og Byen blev ganske ødelagt. Som Minde herom opgravedes endnu 1767 stundum Styk fugler fra 3 til $7\frac{1}{2}$ Pd. Vægt i Vejen Mose, og 3 af dem var i Fortællerens, Præsten Hans Clemensens Sogs, Eje¹⁾.

Gaa vi nu dybere ind i Heden, da stode vi atter i Vorbasse paa en i den sidste Krig afbrændt Præstegaard. I en Beretning fra 1690 skildrer Præsten Hans Hendrichsen Koch begge sine Sognes tiltagende Armod. Før Krigen, siger han, var i Vorbasse Sogn $28\frac{1}{2}$ Gaard ved Magt og 4 Boels Huse, men i 1690 kunde kun $12\frac{1}{7}$, og det endda med Rød og Neppe, udrede deres Tiender og Afgifter. 6 vare forarmede og færdige at betle deres Brød, 9 havde siden Krigen, altsaa i 30 Aar, staaet ganske øde; af Boelshusene stode de to, og af 18 Gadehuse de 15 ganske øde. Tienden, som før den Tid beløb sig til 20 Ørter Rug, var siden kun 12 til 16 Tønder I Grene Sogn, som den Tid var Annex til Vorbasse, var før Krigen 19 Gaarde i fuld Drift; i Aaret 1690 kunde kun $4\frac{1}{2}$ give sædvanlig Tiende: $7\frac{1}{2}$ vare forarmede og gik om at tigge; 7 hele Gaarde havde staaet ganske øde siden Krigen. Tienden var faldet fra 10 Ørter Korn til 5 eller 6 Tønder.

2) Ind. Bl. tilføie, at der endnu er en Bonde af Anfærerens Familie i live i Sognet. I hvilken af Krigenes Veienterne viste denne Dræbelighed, og om ogsaa i den Grad, som ovenfor er fortalt, kan jeg ikke afgjøre, men uden historisk Grund er Sagnet vistnok ikke.

Ogsaa Grindsted Præstegaard blev et Nov for Luerne¹⁾. En da meget anselig Herregaard Urup (Sønder-Urup) blev ligeledes afbrændt og saa aldeles ødelagt, at Junker Christian Krabbe. Aar 1689 gav Gaardens Herlighed bort til Kongen for en Skatte- Restans paa 30 Rd.²⁾. Ogsaa Utost Gaard i samme Sogn blev ødelagt af Polakkerne, og kom aldrig rigtig i Drift mere. Under Krigen, eller strax før, til- drog det sig, at Præsten Oluf Simonsen, som var kommet i Strid med en Bønde om et Par Stude, traf denne Morgenen efter og slog ham ihjel ved en Bæk, som endnu 1767 kaldtes Præstevad. Sagen blev ei paataalt da Sjenderne kom ved samme Tider til Sognet og ødelagte Altting³⁾.

Andsager Sogn blev ogsaa hjemløst af Even- sten, hvis Offiserer jævnlig faldt Præstegaarden til Besvær med deres Besøg, om hvilke nogle Pistolkug- ler, som vare skudte ind i en Bjelke i Stuen, længe bevarede Mindet. De plyndrede Levnetsmidler, Kostbarheder, rede Penge, fort hvad der forefaldt; brændte nogle Gaarde, saa Bønderne fra den østlige Del af Sognet (Quie, Stenderup, Krogsager) forlode Byerne og søgte Skjul ude i Heden.

½ Mil vesten for Hejnsvig By er nemlig nogle Sandbanter, neden for hvilke en Bæk løber forbi, og som overalt ere omgivne af Moser og Engbund, gjen- nem hvilke kun de, der vare meget godt kjendte, kun- de finde Vej. Derhen flygtede hine Mænd fra Ands- ager-Sogn, ligesom ogsaa Beboerne fra Hejnsvig Sogn, og fra Grindsted, sønden for Aaen, med Kone, Børn,

1) Brev i Stiftsarkivet. 2) Indb. Bl. og Danske Atlas. 3) Indb. Bl.

Kreaturer og rørligt Gods. De gravede sig ind i Bankerne, hvor hver Familie havde sit Hul, med en fælles Indgang, med en Pibe eller Trækul for Røgen og en fælleds Skorsten, opført af "Naasten"¹⁾. Bønderne vare væbnede, og de stiftedes til at holde nøje Udkik. Men en vis Peder Spillemand fra Hejnsvig forraadte dette affides Skjul til en lille Troop af 8 svenske Nyttere, og tjente dem som Vejviser gjennem Moserne; de kom ogsaa bag paa Forposten, som netop fik Tid til at affyre sin Bøsse som Signal. Bønderne styrtede ud af Hulerne, og fældede i første Salve de 7 af Fjenderne. Ogsaa den 8de, som flygtede, blev indhentet og dræbt, som ogsaa den forræderiske Spillemand, hvem Bønderne nedgrov i en Sandbank ved Søgaard i Sognet²⁾.

I Kirkebogen for Grimstrup og Narre Sogne³⁾, længere mod Vest, har Stedets daværende Præst, Anders Hansen Koest anmærket, at 1657 i Decbr. begravedes en Soldat fra Ekaane, som de Svenske havde gjort til Fange i Frederiks-Ødde. I 1659 (Anno turbulentis seculi) "bleff aff de Keyserlige, som her i Sognene hafde deres Quartier under Oberst-Leutnant Albert v. Thasern døbt 7 Vörn fra 8de til 15de Januar. Af de fremmede Gjesier, som Gud

1) I Indgangen af Hulen var to Stolper med Klofter ovenpaa, paa disse laa et Støkke Træ, som en Skorstens-Hammer. Paa en af de Klædte Opstandere var hængt en Dør osv. saaledes beskriver Præsten Claus Hansen Stedet, der kom til Kalde 1728 og af hvis Beretning Fortællingen er taget.

2) I Progr. 1836 er dette Sagn berørt, eftersom ieg havde hørt det fortælle. Jeg henførte det da til Krigen 1644—45. Tilflugtsstedet er jo ogsaa ventelig benyttet under alle Krigen i Narhundredet, som Udtrykkene i Indb. "i Feide Tid, i Fjende-Tid" ogsaa antode.

3) Som Mag. Zeuthen, Stedets Præst, har tilladt mig at afbenytte.

havde sendt os hid ind at straffe vore Synder retferdeligen døde af Vester-Gaarden en Person, som blev hid ført til Kirkegaarden 13de Januar. Ellers døde en i Roeshøj og blev nedlagt i en Kaaugaard. Af vores egne Landsfolk døde Kasimus Buchardsøn Giandrup, tantum de peregrinis". Blandt de døbte ere: N. N. Søn af lille Andst, hid til os fordressuen. Hans Ugersbøl hid fordressuen.

I 1658¹⁾ da Præsten den 10 Sept. var til en Begravelse i Narre²⁾ Kirke, "da vden Kirken fraplyn: drede mig de Evensche mine Heste og Vogn, och huiis derhos vaar, god for 60 Daler". De synes ogsaa at have røvet Kalk og Dist af Grimstrup Kirke³⁾, Ved Aarets Slutning siger han i et latinsk Vers, at de blodige Krige forhindrede kyff Kærligheds Pagt⁴⁾

At den ovenfor omtalte Pest, som i 1659 grasserede i Ribe, ogsaa har hjemstøgt Landet, leverer denne Kirkebog fuldstændigt Bevis paa. Den siger videre, at Beboerne havde forladt Huse og Gaarde, og adspredt sig vidt omkring. Da Præsten desuden selv blev angreben af Sygdommen, kunde han ikke anføre, hvad Dag hver enkelt var død eller begravet⁵⁾. Men efter Sygdommens Ophør, og da Folke:

1) Anno domini regnaute Sveco.

2) Præsten skriver stedse "Narre".

3) Kalk og Dist, som nu ere i Kirken, er nemlig forsenket med den Indskrift: Ex 200 Joachemicis, quos moriens Nicolaus Anthonii usui ecclesiæ Grimstrupiensis legavit, parta sunt vasa hæc sacra post bellum Svecicum 1660.

4) Impediunt castam Venerem copulamque per annum
Atque ultra populo bella cruenta meo.

5) I Grimstrup Kirkebog: "Ob Parochianorum dispersionem et gravissimum, in quem incideram morbum, denatorum nomina

ne vare vendte tilbage, har han undersøgt og ved Navn anført hvilke og hvormange, der i hver enkelt By vare bortrevne af Pesten, og man ser deraf, at snart ingen Familie har været fri for den. I Grimstrup Sogn døde nemlig 168 Personer, og i Narre 94¹.) Blandt de Døde vare Præstens Kone og 3 Tjenestepiger. Ved flere Huse er anført døde, Mand, Kone og 3 Børn; nogle Gange 4 Børn, I Roskøj bortrevnes endog Mand, Kone og 5 Børn; et andet Sted, hvor Dødeligheden var ligesaa stor, er bemærket, at 2 Børn endnu vare ilive²). En er død i Nibe med Kone og Børn, en anden i Varde³). osv.

Længere mod Vest finde vi, at Sneumgaard er blevet brændt i denne Krig⁴).

Gaa vi nu mod Nordvest, da viser Tanderup og Billum Kirkebog⁵), at ogsaa Smitsot har hersket der i 1659, skøndt ikke saa voldsomt, som i Grimstrup. I begge Sogne er nemlig fra sidst i Juli til Aarets Ende begravet omtrent 50 Personer; deriblandt to

non possunt ad certos dies sepulturæ more consveto designari: ea propter in singulos pagos ea annotando procedere visum fuit. Og ved Narre Sogn: "Defuncti et sepulti fand ved Dag oc Datum ei noteris for min Egen Siugdoms Skuld oc Sognesfolkens Adspredelse for de vildde Krigskfolk mod Suensten med Danmark den Tid Allierede, som vaar Keiserlige, Brandenburgische oc Polackerne, aff huer Slags 18000 Mand. Dog forfaris af Nars Sogn at vere døde 94 M^r. hvis Naffne her vndertegnes."

1) Grimstrup talte 1801 492 M^r. og Narre 252.

2) Duo remanserunt superstites.

3) obiit Ripis cum uxore et filia; sepulta Vardæ. En Pige er "baptizata Vardæ". I 1660, som Præsten kalder "anno restauratæ pacis, anno luctuoso" har Hømen igjen holdt sit Indtog i Sognet, da der ikke er holdt mindre end 14 Brølupper i Grimstrup, deriblandt Præstens.

4) Dansk Atlas

5) mig meddelt af Pastor N^r.

landflygtige Kvinder. I 1658 har der ligget Svenske i Cogne, da nogle Gange Korporaler og Ryttere findes anførte blandt Fadderne. I Januar ere fra 7de—13de en brandenborgsk Trompeters og nogle Rytters Børn blevne døbte, blandt Fadderne ere "2 brandenborgske Kvinder".

Ogsaa i So skal under og strax efter Krigen en smitsom Syge have raset, som, efter Sagnet, bortrev den halve Del af Befolkningen. I Præstegaarden uddøde alle Beboerne, Præsten selv var den længst levende¹⁾

Vende vi os nu mod Nord, høre vi, at i Bork blev Præstens Søn bortført af en svensk Offiser, som isøvrigt fik ham meget kær, behandlede ham godt, og ved Hærens Bortmarsch, paa Forældrenes indstændige Bønner, gav ham tilbage²⁾.

Flere Beretninger fra Bølling Herred, indgivne i 1690, skildre Tilstanden der sørgelig, især som Følge af Krigen. I Skjern Sogn vare 3 øde Gaarde, 6 svarede næsten ingen Tiende; i Lemb var 11 Gaarde øde, 8 forarmede. I Bordegod Sogn var en By Borre næsten øde. I Borris stode 3 hele og to halve Gaarde, i Faster 4 hele og to halve ganske forladte osv. — Disse Klager over, at Gaarde stode øde og altsaa ingen Tiende svarede, høres i det Hele fra alle Kanter af Stiftet, igjennem hele sidste Halvdel af Aarhundredet.

Udsund Herregaard i Neesogn kjøbtes af den svenske Oberst Morten Barthold, som kom herind

1) Indb. Bl.

2) Det var Mag. Ebristen Borch, som blev Præst i Frederiks 1685.

under Krigen, og beboede den og Bekkemærk med sin Frue Cathrina v Andersen.

I Hammerum Herred blev Faber Gaard (Fuer G.) brændt af Svensken og stod siden øde.

Nordvestlig i Stiftet, i Vandborg, havde Beboerne skjult deres bedste Gods paa Kirkehvelvingerne. Præsten Laurig Gregersen maatte derfor udstaa svære Pinstler, indtil han fik 60 Mand til Sognets Forsvar, som han med stor Beføstning maatte underholde i Præstegaarden 14 a 16 Uger, i hvilken Tid enhver Mand i Sognet drev sit Kvæg og sine Faar derhen.

Videre mod Øst fortælles, at den store Ekov i Ry Sogn blev brændt og ødelagt af Polakkerne.

I Mejrup Sogn boede paa Gaarden store Lovstrup en fornem Mand "en Græve" der flygtede fra Gaarden for Svensken, som i Bund og Grund ødelagde den. Til Idom Præstegaard hørte en Mølle, som ligeledes ødelagdes i Krigen, og ikke siden er bleven opbyggt').

Ryttaarsdag 1658 øvede 3 svenske Ryttere af Overbeck's Regiment Voldtægt og Mord paa en Pige i Holstebro, Margrethe Christensdatter').

Præsten til Vinding og Vind Anders Jacobsen Zegelund²⁾ har efterladt sig noget udsørligere Antegnelser om Krigen, med hvis Meddelelse vi ville slutte disse adspredte Efterretninger.

"1657 2den Nov. kom det Overbeck'ske Regiment til Holstebro i Qvarteer. D. 25de Jan. 1658 kom Winding og Wind Sogner fra det Overbeck'sche til det Taubische Regimente, og contribuerede de til

1) Disse sidste Beretninger og Sagn ere øste af Indb. Bl.

2) Indb. Bl. og Hofmans Fundatser Tom. 4. S. 530.

Captain Kanne, som logerede paa Tanderup. Dom. 1 a Paschatos kom det Sehersche Regiment til Quarteer i Hammerum Herred, og contribuerede disse Sogner til samme i femten Ugger. 4de Augusti kom disse Sogner under det Darenstadske Reg. ndi 7 Ugger, og haffde vi da den strengeste Indquartering under de Svenske. Til Michaelis droge de til Høen. Gud laade dennem aldrig see Danmark mere, Amen."

"Den 4de Febr Ao. 1659 kom det kejsertl. Reg. som kaldes det alte Garnische til Quarteer i Ulfborg Herred, og fick Winding Barhon Pet. Alberti de la Softe hands Compagni i Quarteer 124 Heste sterck. Wind Sogn fick et Compagnie, som en Reformerede Oberst Lieutenant cognomine Smit commenderet, deraf bleff Wind Sogn saa forarmet, at det aldrig mere sjunes at komme paa Jøde."

"6te Maj bortmarsjirte det alte Garnische, paa 3die Pintzegag angick den store Marchering rundt om os. Gud bevarede os dog uden stor Skade, alligevel vi vare hart deran. Hvor megen Fare og Bedrøvelse, vi haver udstanden, kan vi aldrig fortælle Efterkommerne."

In margine af Kirkebogen ved at tegne et Barns Daab, har samme Præst skrevet "For disse Smaas Skyld haver Gud vissefælig sparet os saa meget Brød, at vi er opholdt uden Hungers Nød, imod ald mennekelig Tancke og Forhaabning. Nøven og Plyndring paastoed denne Sommer i elleve Ugger. Mit beste Næg gick med i Løbet. 7 Heste og Hopper haver jeg tilsat i denne Krig. Jylland og Holstein haver født 5 Armeer i denne Krig den Danske, Svenske, Kejsertlige, Polniste og Brandenburgiste.

Dominas providet'. — Præstens Kone døde d. 21de Juli 1659¹⁾). Samme Præst har anmærket, at det brandenb. Reg. Quast, paa sin Marsch gjennem Sognet 3die Vindsedag, bortførte en 13 Aars Bondedreng fra Weiwod By, som vogtede sin Faders Qvæg; tillige tog det 2 Plage. Han tilføjer det Ønske, at hans Forældre maa faa ham at see igjen. — En af Præstens Eftermænd, Dorschæus, som 1766 har meddeelt Ovenstaaende i de oftomtalte Indberetninger, tilføjer, at dette Ønske gik i Opfyldelse. Drengens ældre Broder var fulgt efter ham, havde faaet Plagene igjen, og for en Tid ogsaa befriet sin Broder. Men to Ryttere havde fundet ham, da han havde skjult sig i en Lyngstak, bundet ham til Hestens Hale, siden solgt ham for en "lumpen" Nigsdaler til nogle andre. Derefter var han snart blevet solgt, snart givet bort "som et umærende Creatur" indtil han var kommet til Brandenburg. Der havde han faaet en af Kurfyrstens Gaarde, havde giftet sig, og var endelig med Kone og Børn igjen kommet til sin Fødeby²⁾)

1) Det ses et andet Sted i Indb. Bl. besunderligt nok, at Præsten ikke taler derom, eller regner dette Dødsfald med blandt sine Ulykker og Tab.

2) Historien er meget udførligt fortalt i Indb. Bl. og kunde give Stof til en net lille Novelle.

B i l a g .

I.

Revisjonens Slutnings Antegnelse om Brandskatten fra 1645.

Efter at have anført Summen paa de tilbagebetalte Penge (4254 D.) og de endnu resterende (193 D.) slutter den:

Hvilket er en stor Summa och haffuer for-Aarsaget Byen er kommen Vdi den store Gjeld, baade med derisz Resterende paabudne Kongl. schatter och di penge, di schall were schyldig paa fremmede Steder.

Derimod findis iche aff Brandschattens Restandtz att were förte i Alle forschr. Regenschaber Byen till Indtegt vden it hundred och fembten Daler. Mens vdi en af Byens Bögger, dertill gjort aff Ny Ao. 1651 findesz indeschreffuen huad en Part aff Bosgerschabet schulle haffue for derisz forstrechning, di haffde gjort till Brandschatt. Och huad en Part haffde aff dem resteredt aff derisz Brandschatt.

Medens iche dervdi findesz, huad enhuer wor lagt for til for^{ne} Brandschatt att udgiffue. Iche heller

huad der war betaldt udaff enhuer. Dertill med och icke huad enhuer deraff er bleffuen schyldig til Restandtz, saa och icke heller, huad Forstreckning enhuer till samme Brandschatt gjort haffuer, som billigen burde.

Och saa straxen effter Freden war slutet, med samptlig Borgerschabet och Interesiredede gjordt Endelig Sluttning om Alting dermed, och icke haffue ladet det henstaa mange Aar dereffter¹⁾). Och efftersom Intet heller findes i schattebogen om samme Brandschatt, huor höjt den er lagt, mens berettis, at till samme 9000 Rd. Brandschatt som Byen gaff, schulle en huer Mk. schat som Byen paa di Tider haffde at schate efter, giffue förste Gang 30 Rd. och anden Gang 15 Rd. som da kunde belöbe sig Thusinde och nogle Hundrede Rd. offuer forskreff. 9000 Rd. Brandschat. Saa det siunis well, dersom saa er, at samme Brandschat och dens dertil Forstrechning well dermed daa kunde haffue weret betalt.

At Byen icke haffde kommen i slig en vidtlöfftig Gield.

Will derfore med samme Brandschattes Regenschaber och Lignelser, huad en huer dertill er lagt for, och medt samme Schatens Restandtz, huad en huer rester deraf, saa och med enhuer deris undersch. Regenschab paa huad Forstrechning di dertil gjort haffuer forklaris, Att deraf kan erfaris, om Byen tilkommer deu forskr. store Summa att betale, som i disse forskreff. Byens Pengemestres Regenschaber er Jndført.

1) Her kunde vel Raadet til Gjengjeld bemærke, at Revisjonen ikke havde megen Ære af at tale med om at komme bagefter, i det den 1656 reviderede Reguskab fra 1632.

(Af Raadstubbogen No. 1.)

Anno 1618 den 24de Januari paa Riber Radhus nerverendis Kield Jörgensen och Morten Lime Borgeme-
stre, Niels Grisbech, Olluf Roed, Hans Hegelund, Baldtzer
Knudsen och Bagge Pedersen, Raadmend, sambycket
disze ephterschreffne aff de 24 Mend, som idag til-
stede vor (fölger Navnene) Att der maa hugges for
det förste en Dag eller thou vdi Byens Kjerd, en huer
som di haffuer behoff thil aff the gammele och Hal-
lænde thræ thil Brendszel och ingen adt suie (?) no-
git wed thou Rigsdalers Bröde thil Byen. Och huad
som hugges vdi for^{ne} Kjerd, thet schall Roedhuggis
ved for^{ne} Bröde, och indtet at hugges aff de smaa
vngge Thræer, medens aff de störste och gammeleste.
Och schall di giffue for huer Lasz Brendsel, aff thes-
se gammele, hallende Thrær VI sk. och aff the gröne
Birck och Ell Brendsell XII sk. Och deris Zeddeler
schall di annamme huos schriffueren och giffue han-
nem for huer Zeddel I sk. dansch, och daa strags att
legge Pendingen fraa dennem och thil hannem, och
ingen att bytte deris Zedeler eller Polletter ved
then for^{ne} Bröde, och nu paa Thirsdag nestkommende
att begynde och hugge, och daa stragsten samme Dag
att hiemb-Age och seball dj forn^{ne} Dag daa Andtuor-
de Stadtbuddene deres Zeddeler ved Suingelen. Och
ingen att forloffues mere end fire Las. Och huo, som
will haffue Gierdsell, schall giffue for Lassen I Mk.
Och Ingen att beBomme aff Gjerdsell mere endt thou
Lasz.

3.

Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden, der Schweden, Gothen und Wenden König, Groszfürst in Finland, Hertzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingemanland und Wismar, wie auch Phalzgraff beim Rhein, in Beyern, zu Gülich, Cleve und Berge Herzog etc. Thun Kundt hiemit: Demnach wier den Wohlehrwürdiger undt Hochgelarten H. D. Petrum Bischoff zu Ripen, zu sambt seiner Vnterhabenden Probsten undt Pastoribus in der Stadt und auffm Lande nebst ihren Pfarren mit allen undt jeden Pertinentien und Zugehörungen, in Vnsern special Schütz, Schirm und Salva-Guardie auff- und Angenommen, massen ein solches wörrlich geschieht: Als befehlen wir hiemit Allen und jeden Vnserer Generalitet und Commandanten, wi auch hohen vnd Nidrigen Krigs-Officiren zu sambt gemeiner Soldatesque zu Rosz vndt Fus, vndt Allen Anderen vns Angehörigen gnädigst vndt ehrnstlich, das Sie eingangs ehrmeldten Bischoff zu Ripen zu sambt seinen angehörigen Probsten vndt Pastoribus, sowohl in der Stadt als auffm Lande, mit Allen undt Jeden darzu gehörigen Pertinentien an Persohnen, Gebäwden, Färnüsse, Haab vndt Gütern, Getreydich, Pferden, Wagen, kleinem vndt groszem Vihe, vnd sonst Allen, wie das immer Nahmen haben mag, im Geringsten nicht beleidigen, sondern bey dieser vnser Salva-Guardie allerdings Ruhig vnd Vngekränchet sein vnd Verbleiben lassen, vnd darwider, vnter was Schein vndt prætext es geschehen möchte, mit Eigenwilligen Einquartirungen vnd Durch-Marschen, Auch selbst anmaszten Contributionen vnd Andern Kriegs-Beschwer-

den nicht graviren oder Belegen, noch die dazu gehörige Persohnen mit Bestraffung¹⁾, Brand, Raub, Nahm oder Plunderung im geringesten nicht Verunruhigen, infestiren oder beleidigen, weniger dieser Vnsere Salva-Gvardie in einigerley Wege violiren, sondern vielmehr selbige vnd Deren glaubhaffte Copeyen, gebührend respectiren vnd ehren, Auch mehr gedachten Bischoff, Probsten vnd Pastoren zu sambt derselben Pertinentien vnd darzu gehörigen Personen wieder alle gewalt vnd Thätigkeit, so dennenselben wider über Verhoffen zugefüget werden möchte, in Vnsern Nahmen Gebührend maintainiren vnd Schützen. Hieran gesshiebt was vnsern gnädigsteu Willen vnd ehrnstlicher Befehl gemäs ist. Vhrkundlig haben wir dieses eigenhändig vnterschreiben vnd mit Vnsern hiefür Gedrückten Königl. Secret-Insigel bekräftigen lassen. So geschehen in Vnsern Feldtlager, Unter Frederichs-Udde, den 2 Septemb. Anno 1657.

Nedenfor er skrevet:

Adt dette er en rigtig oc trowerdig Copie af höibemeldte Kong. Mayst. til Sverrig naadigst udgiffne Salva-Gvardie bref med egen Haand oc Segel mig meddelt, widner jeg vnderskrefven med egen Haand. Ribe d. 12te Septemb. 1657.

Pet. J. Kragluud D.

Rip. Episcopus.

(Afskrevet efter et Exemplar, som opbevares ved Stiftsprovstiet)

1.

Der Königl. Mayts. unndt Dero Reiche Schweden

1) Ordet er noget utydeligt, da Manuscriptet der er noget i Stykker,

Rath, Königl., Lieutenant General über Dero Armeen und Militair Stat in Deutschland, Vice-Reichs-Admiral, wie auch General Gouverneur im Herzogthumb Pommern und Esderland, und Richter über Närke.

Caroll Gustav Wrangell.

Graff zu Salmis, Freyherr zu Lindenberg und Ludenhoff, Herr zu Schog-Kloster, Brehmer-Vöhrde, Wrangelsburg, Spicker vund Rustrop.

Demnach im Nahmen vndt von wegen Hogstgedachte Ihero Königl. Mayts des Königl. Lieutenant Generals Hochgräffl Excellence vndt Gnaden aus bewegende wollewisseud vndt erheblichen Ursachen der Edelen, Vesten vndt hoch gelahrten D. Ludovicum Pouchium, Medicum vndt Canonicum der Thum-Kirche zu Ripen, sampte seiner Frawen, Kindern, Gesinde, Häuser vndt Höfe, Mobilien vndt immobilien, nichts ausgenommen in Höchstdr. Ihrer Königl. May Special Schutz vndt Schirm auf vndt angenommen dergestalt vndt als daz demselben alle seine von Alters her übliche Privilegien vndt genoszene Freyheiten, wie auch Seine jährliche intraden vndt Verpflegungen, so derselbe wegen seines officii vndt Bestallung von Thum Capitell zu Ripen genossen, hinfüro als behalten, die zugehörigen Capitils Bauren auch Ihme ihre gehörige schulden vndt Verpflegung zu geben verpflichtet sein und bleiben sollen, alsz werden alle vndt jede Königl Schwedische, des Königl. Herr Lieutenant' Generals Hochgr. Excellence vndt Gnaden Conduite untergebene hohe und niedere Krigs Officiren, auch andere dero befehlshabere ersucht, erinnert, vndt ernstlich befehliget, daz sie sich an obgemelten D. Ludovicum Pouchium seinen angehörigen Leuten, Dienern, Bauren,

Hause, Höfern, mobilien undt immobilien keines wegen vergreifen, noch sie beleidigen oder mit einigens hartlichen. selbst willigen Contributionen, Geldpresuren, Brand oder Brandschatzungen, Ein-Quartirungen, Abnahm pferde, Viehes, Getreide vnundern beschweren ängstigen oder beladen, sondern in Respect des Hoch-Gräfl. Excell. undt Gnaden deren widimirte Copeyen gleich als Original selbsten gültig sein soll, damit in alle wege gantzlich verschonen unndt übersehn wollen unndt sollen. Wornach sich ein jeder zu richten und vor Straffe der Betretung zu hüten. Diessen wirdt im Königl. Schwedische Feldlager unter Friderichsudde 29 Sept. 1657.

(Efter en Kopi, som var blandt de Dokumenter, der 1776 indsendtes fra Stifts-Arkivet til Geheime-Arkivet, afskrevet af Grönlund; om denne eller den første Afskriver bör bære Skylden for den Mængde Fejl, hvoraf Afskriften vrimler, vilde omnævnte Kopi bedst vise.)

5.

(Af Raadstu Dombogen 1661.)

Wii effterskreffne Iesper Hannsen Borgermester udj Ribe, Bagge Baggesen, Iörgen Hansen och lens Mortensen Raadmend sammesteds, kundgjörer hermed for alle som dette seer och læser, Att Hæderlige Matrone Ide affgangne Carsten Olufsens, forrige Kongl. May. Tolder her i Staden, haffuer paa Raadhuset for Retten ladet begjere nogen Certification och Vidnesbyrd at fremligge hosz hendis Sahl. Mands Regenschaber paa behörige steder, hurledis de Suensche med hendis Sahl. Mand for hans Kongl. Maist. Told, som i den kortuarende Fred vor Indkommet, Procedere-

ret, der de saa Wformodentlig bröd Freden, Saa er det vitterligt, at de Suenske besatte den Sahl. Mands Husz med Rytter, der Freds rupturen scheede, och förde hannem aff sit Husz paa Torfuett, huor de Suenske haffde stillet sig, huor hand forbleff Arresterit, indtil Toldböger vor offuerleffuerit, effter huis Antegnelse, Pengene strax maatte vdtellis, som faldt da heel besuerligt for denne Stads fattige Indvaanere, hosz huilcke en stor Deel aff samme Told resterede, som desforuden höyligen samme Tid bleff beschattet. At saaledis Pasherit er, haffuer wi til Vidnisbyrd ladet Vorisz Stads Secret her vndertrycke.

Ribe d. 11 Iuny 1661.

Hieronymus Threllund.

Reip. Notar.

6.

Nogle Uddrag af Indquarterings Rullen over Brandenborgerne i Ribe 1658—59.

Ib Hansen Friis, 3½ Mk. 11 Oct. 1 Rytter oc Hest, bort 30 dito ; 27 Nov. 1 Proniantschriffuer, 3 hest. 1659. 3 Feb. 2 Karl 3 Hest, 1 Nat. 9 dito 3 Rytter 1 Nat.

Michel Knudsen, 12 sk. 19 Oct. 1 Corporal at spise 21 Nov. 1 Rytter, d. 10 Dec. 1 Corporal 1 Hest, 18 bort. 1659. 24 Ian. 1 Corporal.

Clement Madsen Byfouget, 24sk. 23 Nov. 1 Quartermester 2 Hest, 17de bort, 1659. 16 Feb. 1 Ritmester 3 Hest 1 Nat.

Marie sal. Jens Joensens, 30 Oct. 1 Captein, bort

12 Nov. 22 Nov. 1 dansch Leutnant 3 Hest 1 Knecht, bort 6 Dec. 1659 2 Febr. 2 Rytter. 9 Febr. til Hjelp met Anders Höw.

Christen Hansen Hjort, 20 sk. 19 Okt. 1 Corporsl at spise 20 Nov. 1 Corp. 1 Hest, 5 Dec. bort. 1659. 24 Jan. 1 Vagtmester holt til 1ste Febr.

Iörgen Hansen, Raadmand 5 Mk. 30 Jan. Gen. Sparres Gemal holt 2 Netter.

Niels Terpger, 3½ Mk. 19 Oct. 1 Ritmester, 3 Leutn. at spise. 14 Nov. 1 Reg. quart-mester, 4 Hest, 3 Knechte. 18 Dec. 1 Quartiermester. 24de Jan. 1 Hoffjuncher 6 Heste bort 14 Febr.

Johan Engel, Isenkremmer, 19 Oct. 1 Cornet och 1 Vagtmester at spise, 3 Nov. at gifue Else Suanis tel Hjelp om Dagen 1½ Mk. 18 Dec. 1 Ritm. 1 Knecht, 2 Hest. 9 Febr. 3 Rytter 1 Nat, 12 dito 1 Kögmester.

Peder Iepsen, Toldschriffuer 6 sk. 27 Oct. 1 Rytter 1 Nat, 28 dito 1 Karl at spise. 21 Nov. 1 Rytter. 27 Nov. 1 Rytter. bort 4 Decr. 24 Jan. 1 Soldat.

Adam Verlohren 20 sk. 27 Oct. 1 Rytter, bort 6 No-. 21 Nov. 1 Rytter, 6 Nov. bort, 28 Nov. 1 Rytter, bort 8 Decr. 1659. 24 Jan. 2 Rytter holt til 11 Febr. 3 Febr. 2 Rytter 1 Nat. 6 dito 1 Trompet 3 Heste 3 Netter 11 d. 2 Hest 1 Knecht 3 Netter.

Casten Ollsen, Raadmand. 18 Nov. Hans Arenfeld 1 Karl 3 Heste, bort 22 dito.

Mats Jepsen Schumager 4 sk. 28de Oct. 1 Karl met Ole Buntmager, 1 Rytter med samme. holt til 6 Dec. 14 Dec. 1 Karl. 1659 24 Jan. 1 Rytter holt til 1 Febr. 9 Febr. 1 Tromslaa.

Söffren Udrider, 6 sk. 28 Dec. 1 Karel at spise. 22 Nov. 1 Rytter bort 28 dito. 14 Dec. 1 Rytter bort 20

dito. 24 Jan. 1 Rytter holt til 1 Febr. 9 Febr 1 Fu-reer-schött holt 1 Dag, 12 dito 1 Soldat.

Mette, Lanritz Baggesens 2 Mk. 6 No. 1 Ritmester holt 2 Dage. 18 Dec. 1 Gen. lyt. Quartermester. 1659. 9 Feb. 1 Oberst Lytenant.

Maren S. Splidsens, 6 Nou. 1 Leitenant. 27 Nov. 1 Karl 2 Heste. 15 Decr. 1 Gen.-Quartirmester met Anders Verloren. 24 Jan. 1 Løjtenant.

Hieronimus scholmester, 1 Ritmesters Fru, at indtage met Folch och Heste for Betaling. NB. haffde 8 Tienere 6 Heste; giffuen til den döde Hopmands Folk, Heste og Wogn 2½ Rd.

(Herved maa bemærkes. at Rullen blot omtaler Brandenborgerne, og at paa samme Tid laa Kejserslige i Byen.)

7.

(Af Tingbogen for 1659.)

For Tingsdom stod Cornelius Detleffsen paa hederlig oc höilærd Mand Mester Niels Kragelund Latin Skolemesters Vegne oc begjerede att de Dannemend, som var vduenffnit att sinne Thomas Skreders Husz udi Steenbogaade, som latinsche Scholes forsuarer haffuer i Pant, oc Knud Hansen sidst i boede, da fremstod (Navne) vunde och kundgjorde, att de haffuer verit i bete Husz oc den besichtiget, da befandt de, att der vor fire Vinduer borte vdi Stuen, Gulfvet aff Hestefödder fortraaden oc Stenene i Stykker. I Bryggerhuset var der ingen Loft, Taflerne udi Adelhuset mestendel löse oc meget bröstoffældige, Kackeloffuen ocsaa schulle hjælpes, thou Vinduer vdj Adelhuset vd til Pe-

der Douns Gade vor borte, oc en Vindue ved Gaddören vor ocsaa borte, huilcket de affhjemlede for en fuldkommen Sjun. Herimod i Retten mötte Knud Hansen oc sagde, huad Vinduerne i Stuen oc Gulffvet i Stuen Anlangindes, da er det sched af Indquarterede Heste, da hans Churfl. Durchl. aff Brandenburg, hans Hoffstat laa her, til efter att han var flöt vd aff Huset, er tvende Vinduer ud til Peder Douns Gaade bortstollen o.s.v.

S.

Nos Fredericus Wilhelmus Dei gratia Marchio Brandenburgensis, sacri Romani imperii Archi-Camerarius et Princeps, Elector, Magdeburgi, Prussiae, Iuliae, Clivii Montium, Stetini Pomeraniae, Cassubiorum, Vandalorumque, necnon in Silecia, Crosnae et Carnoviae Dux, Burgravius Norinbergensis, Princeps Halberstadii et Mindae, Comes Marcae et Ravensbergi, Dominus in Ravensteen etc.

Nostro et Confoederatorum nostrorum exercitui, omnibus et singulis enjuscuque demum sint ordinis et dignitatis, hisce literis clementer indicamus, quod templa, Nosocomia civitatis et Dioceseos Ripensis, cum omnibus sacri ordinis hominibus, tam urbicis quam ruralibus Pastoribus, praecceptoribus, Conrectoribus, Collegis, Aedituis, Cantoribus et viduis illorum in specialem nostram tutelam et defensionem suscepimus, aedesque et bona illorum ab omnibus contributionibus hospitationis, aliisque bellicis oueribus libera et immunia conservari velimus, omnesque ita et singulos, Generales, Tribunos et Comissarios, Quarteriarum Magistros, aliosque tam officiales quam gregarios milites sub sacrae Caesareae

Majestatis aut Serenissimi Poloniae Regis exercitu militantes convenienter requirimus, Nostris autem seriò et severè mandamus, velint illos nostro nomine ab omnibus pecuniarum exactionibus, a nocturnis et diurnis diversoriis et commorationibus, a præstationibus, et hujusmodi aliis, quocunque demum nomine veniant, belli oneribus tutos et immunes præstare, privilegia illis atque illorum bonis, a Serenissimis Danorum Regibus deinceps indulta, pro ratione singulorum ordinum atque dignitatum, et quæ iis assignata sunt pro officii laboribus sarta tecta conservare, atque omni studio in illam incumbere, ut suo quisque officio in Dei gloriam rectè fungi possit. Confidimus omnes et singulos huic nostræ voluntati convenienter obtemperaturos, quod vicissim erga unumquemque gratia et affectu Electorali agnoscemus. Refractarii v. et qui proterve hocce protectionis nostræ diploma violare ausi fuerint, non tantum indignationem nostram incurrunt, sed debitos quoque pro ratione circumstantiarum poena luent. In quam fidem hasce exemptionis et Salvaguardiæ literas (quarum fide dignum exemplar, æquales originali ipsi vires habere decernimus) propria manu subscripsimus et sigillo nostro Electorali eas muniri jussimus. Dabantur Ripis Cimbrorum die 28 Decembris 1658.

Fredericus Wilhelmus Elector.

Cum autografo Autoris Latino exemplar hoc optima fide convenire manu et sigillo testor

Petrus Iani Krag: D.

Ripensis Episcopus

manu mea.

(Forhen aftrykt i Engelstofts Univ. og Skole-An. 2 B. 1809, mig meddelt ligesom Bil. 2 og flere andre Dokumenter af Professor Thorup.)

9.

Demnach in der Röm. Kay. auch zu Hungarn und Boheimb Königl. Mayt. Unsers. allergnädigster Herrrens absonderliche Protection und Schutz die Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armen-Häuser der Stadt und des StiftsRiepen, mit allen und jeden deren Bedienten, als Bischoffen, den Wohl Ehrwürdigen und Hochgelehrten Herrn D. Petrum Cragelundium, samt Præpositis und Predigern, Schuldienern, Organisten, Küstern und Klochern, wie auch derselben Wittiben; deren Häuser, Wohnungen und Pertinencien aufgenommen, auch darüber Eine Salvaguarde ertheilet worden. Thue auch solches hiermit, und nehme besagte Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armenhäuser, mit Vorgenanten Hrrn Bischoffen, allen Predigern, Schul- und Andern Bedienten häuser und zu behörungen, in meinem Schutz und Schirm, dergestalt das hierdurch dennen meinem Commando Untergebenen Alles Ernsts und bey Unauszleibender Leib- und Lebens Straffe anbefohlen wirt, dasz sie ins gesamt, und ein Jeder in sonderheit obbennante Herrn Bischoffen, Predigern, Schul- und andern Bedienten, wie auch deren Wittiben, Häuser, Wohnungen und Pertinencien mit Keinerley Einquartirung, Nachlagern Contribuciou, weiniger Raub, Plinderung Brandtschatzung, Verderbung der Landfrüchten, Abnehmung Kleinen oder groszen Vihes, gelt exactionen und andern Kriegspressiren, wi die immer Nahmen haben mögen, belegen, beschweren und incommodiren, sondern vielmehr für diese obgemelten und andere dergleichen Ungelegenheiten schützen, Vertheidigen und in allem die Salvaguardi gebührent respectiren und deren glaubwürdigen, vidimirten abschrift gleichmessig glauben,

als dem Originali selbst zu stellen wollen und Sollen. Wornach sich die meinem Commando Untergebene zu achten haben, sich auch von Unausbleibender Leib und Lebens Straffe zu hüten. Signatum Hauptquartier Riepen d. 10 January Anno 1659.

Der Röm. Kay. auch zu Hungern undt Boheimb Königl. May, Hoff-Krigs-Radt, Cammerer, Graf Feldt Marschall und bestalter Obrister,

Raymundus Comes Montis Cuculli.

(L.S.)

Dasz diese Abschrift dem Original allerdings gleichlautendt, wirt mit Ihrer Exc. des Herrn General Feltmarschl. Grauens von Montecuculi herunter gestölltem Cantzley Insiehl bekräftiget Dat. Ripen d. 19de January Ao. 1659.

(meddelt mig ligesom No. 3, af Stiftsprovst Frost).

10.

Lectori pio plurimam salutem.

In nomine et ex parte Serenissimi ac potentissimi Regis Daniæ et Norvegiæ omnes et singuli amice et fraterne rogantur, ut Rever. dominum pastorem Thomam Henrici cum tota familia et mobilibus indemne absque omni pecuniarum exactione ut et hostili insolentia in Domo sua in Huidding vivere permittant, neque ullo modo graventur. Hanc singularem gratiam erga omnes et singulos demerendam sincere pollicear. Dabam Viellæ 20 Novembris Ao. 1659 Serenissimi et potentissimi Regis Daniæ Comissarius bellicus apud Exercitum pollonicum.

Nicolaus Nissen.

11.

(Af Raadstubogen No. 2.)

Anno 1659 d. 30te Juli paa Riber-Raadhusz, udj Borgermester och Raad samt aff di 24 Dannemend, som tilstede waare deris Neruerelse, er Sluttit: Efftersom megen stor Uschichelighed findis her udj Riber by met Fylderi och dricheri effter Ligberende, saa enten dj er fattig eller Rige, haffuer di nu paa nogen Tid giffuen dj, som Berre de Döde till Graffuen, En Tönde Öll, undertiden tracteris met Win eller anden Drich, som kommer Menigheden till stor wnöttig Bekostning. Huorfore aff Borg. och Raadt er for godt anseet, och aff di fororduede 24 Dannemend sambykt, alt Slig Dricheri at affschaffe, saa at ingen, were sig och huo det were kand, schall Effter Dags mer vnderstaa sig, som Lig til deris Begraffelses stedt haffue at lade bestedige, dennem, som forhjelper at bere, tractere eller tractere lade med nogen Drich enten Win, Öll eller noget Andet, effter Liget er henbaaret, Medens saadan Vschikelighedt her effter Dags gandsche hermedt at were forbudt och aflagt, huo sig herimod forseer, schall haffue forbrudt till di Fattige vdj Singhuset, nemlig i St. Peders Kirke Thi Rixd., huor effter en huer sig kand vide at Rette och for Schade att tage waare. Riber Rahdhusz ut supra.

12.

Afskrift og Udtog af nogle Breve og Dokumenter, angaaende Indkvarteringen i Ribe i 1660.

1. Demnach Ihr Königl. Mayst. Gnädigst befohlen, dssz die Officirer in den städten sollen in quartieret

werden, Alsdann wirt zu die Statt Ripen assigneret vnd hingewiesen, desz Herrn General-Feltmarschall Schacken Regiments Stab zu Fuesz, wie auch desz Herrn Oberst-Lieutenant Wassenbergs Compagnie zu Roosz; so woll Auch die Offecirer des Herrn Gen. Felt. Marsch. Leib Compagni zu Fuesz, allda nach Jhr Kön. M. Gnädigste vnd jetzt neue ausgegebene Ordonnance in Natura ihre Verpflegung zu geniessen, begehre deswegen freundlich, die Herrn Bürg. u. R. zu Ripen wolle den Anstalt machen, dasz diese gedachte Offecirer mit Unterhaltung bis weitere Anordnung möchte verschren werden. Datum Wiborg 30 Aug. 1660.

Dero zu Denmark Norweg Kongl May. General Kriegs-Commiss.

Otto Powisch.

2. Dem Hern Oberstl. von Wassenberg gebühret von der Stadt Ripen der Königl. Ordinance nach monatlich: An Tractemente 21 Rd 1 Mk. auf 8 Pferde a 8 Rd. Servis zum wenigsten 20 Rd., ist 105 Rd. 1 Mk.; 3 Corporals, jedem an Tractament 5 Rd. 1 Mk., Jedem auf 2 Pferde a 8 Rd., ist 64 Rd. Trompeter an Tractement und Pferd, 13Rd. 1 Mk. Munsterschreiber ebenso. Summa Rd. 196. Weil ich diesen Monat aber befunden, da ich mich selber beköstiget vnd mein eigen Service gehalten, dasz ich mit dem selben, was die königl. Ordinance mit sich führet, bey weitem nicht auskommen kann, besondern Viel mehrers aufwenden müssen, Als wird Bürgm. u. R. Vorsehung thun, dasz ich kunftig in Natura verfleget werden möge. (Uden Underskrift).

Ribe den 27 Sept. 1660.

3. Demnach bey Jüngster Anwesenheit der sambt-

lichen Stände, und deren Einhellige VerEinbahrung, wie die Distributio der Cavallerie, Artiglerie vund Infanterie füglichst Vorzunehmen, der Statt Ripen zu Ihrem Antheil 170 Portiones jede zu 5 Sl. D. Gerechnet, welche Summa dann Monatlich betragt 850 Sl. D. Als ist Ihnen vom Hr. Gen. Krigs Commusario Folgendes darauf Assigniret worden alsz.

Zu Pherde Obr. Leut. Wasseuberg 78 Rd. 43 Sk. 1 Trompeter, 1 Munstesreiber, 1 Corporal a 10 Rd. 24 Sk. 8 Reuter a 7 R. macht 166 Rd. 10 Sk.

Vom Reg. Stab zu Fuesz. Reg. Quartiermeister a 16 Rd. Reg. Secretarius, Reg. Feltscherer a 14 Rd. Reg Tambour, Reg. Profos a 6 Rd., Sticken-Knecht 3 Rd. 16 sk. macht 59 Rd. 16 Sk.

Von der Leib-Compagnie Capt. Liutn. 20 Rd. Capt. des Armes, Sergiant, Fourier, Gefreyter Corporall, Munstersreiber a 6 Rd. 2 Corporalls a 4 Rd. 36 Sk. 2 Tambour, 1 Pfeiffer, 9 Gefreyter a 4 Rd. 70 Gemeine a 5 Sl. D. macht 340 Rd. 40 Sk.

Die Ganze Summa 566 Rd. 27 Sk., oder Ohngef. 850 Sl. D.

Wann nun dan mit dieser Summa die 170 Portiones Ergentzet, Alsz soll die Statt Ripen mit keiner Andern Einquartirung, Durchzügen, Nachtlagern vud freyen Wagenfuhren, es sey dann, das anderweitige Expreste Ordre Einkommen, weiter nicht prægraviret, noch einiger Maszen incommodiret werden, besonderen, hat Hr. Obr- L. oder wer sonst die Militie Commendiret, hierüber stets zu halten. vnd sich nach diesem zu achten. Copenh. 28 Novembris 1660.

Ihrer Königl. May. und dero Reiche Denmarck, Norwegen

Rath Feltherr, Krigs Præsident
 vnd Assessor in Collegio Sta- (L.S.) hanzz schack.
 tus, Amtmann auf Riepen und
 Obersten zu Rosz und Fusz.

4. I Gen.Krigs Kom. Powischs Assignat. af September er ogsaa anført i Tractement for Feltmarschal Schak selv som Regimentets Oberst, 4 Mk. om Dagen er 21 Rd. 2 Mk. Maanedlig, hver Maaned regnedes nemlig til 32 Dage. Oberst. L. Tractament var det samme. Men for hver af hans 8 Heste, beregnedes kun 4 Sl. D.; og dog, som Brevet ovenfor viser, formerede han Raadet Regning paa 8 Rd. for hver Hest, sköndt Assign. var grundet paa den trykte Kgl. Ordinants, som Offisererne altsaa ikke altid holdt sig efterrettelige. Fortæring for en Capt. Leut. til Hest, regnet imellem Ritmester og Leutn. bestemtes til 13 Rd. 2 Mk. 1 Quartermester fik 1 Ort om Dagen uden Servis, 1 Mönsterskriver o. s. v. 8 Sk. for Maaltidet eller 1 Mk. om Dagen, o. s. v. Den hele Summa for Sept. Maaned er 840 Rd.

5. Demnach B. u. R. bey Jhr. Exc. dem Feldtherrn sich beklaget haben, dasz ein Theil Reuter, wann sie auf Execution verschicket werden, vndt also eine Zeitlang ausz ihren Quartiren, von jedem Tage, dasz sie zur Stelle nicht gewesen, 3 sk. fordern, wie nun aber Jhro Exc. solche vnbillige Abforderung durchaus nicht gestatten wollen, besunderen befohlen, dasz man hiemit einhalten vnd den Bürgern nicht beschweren solle. (af Wass. Brev til Raadet.)

6. Ich höre mit keinem geringen Verdrusze, dasz fasst alle Nacht eine vndt andere Diebereyen bey nächstverlauffener Zeit in der Statt vorgehen, also

das diese begheude Leichtfertigkeit so woll zu beklagen, als auch, wan die Dieberey erwiesen, billig vnd von allem Recht zu bestrafen sey. (Hau foreslaar nu, at enhver Borger selv skal huse de ham anviste Folk, og vedbliver): Im Fall nun aber dieser mein wolmeinendlicher Vorschlag nicht acceptirt werden kann, vndt die Bürger die Ihnen angewiesenen Reuter nicht würchlich behusen noch beherbergen wollen, so selbstn werden meine groszgünstige Herren die nach diesem entstehende Disordren mir nicht beymessen, sondern entschuldiget halten, o. s. v. (af et andet Brev fra samme)

7. Af et langt, særdeles höfligt, Brev fra samme, fuldt af Klager og Fordringer, ville vi anföre folgende til Oplysning af det Anförte. Ob Ich mich nun zwar woll erinnern, dasz man mir von Jehero die auf jedem Pferde gerechneten 8 Rthr. difficultiren wolle, so kann ich doch meine Pretension dahero nicht fallen lassen, weil der herr Commiss Parsberg bey seiner letzten Anwesenheit in herr Bagge Baggenses Hause, mich berichtet, dasz mir besagte 8 Rth. auf jedem Pferde gebürten, aber dasz auch zu erweisen stett, dasz ein jeglicher Offecir in dem ganzen Königreiche dasselbige solange genossen, bis andertweitige Verpflegung verordnet wurde u. s. w. Vndt weil schlieszlich meine grosz günstige Herren woll bekandt, dasz mir vom Anfang bisz dato nicht das geringste an Service, es habe Nahmen, wie esz wolle, Auszerhalb dasz blosze Quartier gegeben, Jedoch Ihnen woll wissend ist, dasz dem Offeciren, welcher an einem Orte comendiret, einige Ergötzlichkeit von der Statt widerfahren, als zweifle ich gantz nicht, es werden meine

Großg. II. nicht zugehen, in Betrachtung die Feuerung vndt was man sonst nötig hat, alhier sehr kostbar ist, dasz ich die geschehene Kosten an Licht, Holz, Saiver (?) vnd Salz aus meinem beuthel erlege. Es werden meine Großg. H. dero mir bekannte Dexteritet vndt Billigkeit nach mir hiefür 12 Rth. monatlich zukommen lassen, u. s. w. Han lader Raadet forstaa, at da han har fört en ulastelig Kommando i Byen, saa maa det tage det i Konsideration og vise "eine resonable Billigkeit." Han lover at vise dem alle mulige Tjenester igjen, og endelig: "wunsche Ihnen Allerseits von dem Allerhöchsten Glückliches Wollergehend, vnd selbst desiderirende Prosperität, ich bleibe negst Empfehlung göttlicher gnadigen beschirmung u. s. v.

8. Dem Hrn. Obr. A. von Wassenberg laut inhende habende Anweisung, gebühret monatlich. Als Oberst. Leut. an Tractament 21 Rd. 16 Sk. auf 8 Pferde 64 Rd. Als Ritmeister Tractam. 16 Rd. Auf 5 Pherde 40 Rthr. Trompeter vnd Munsterschreiber Tract. 5 Rth. 16 Sk. 2 Pferde a 8 Rth. Summa monatlich 168 Rthr. 10 Sept. 1661.

De af Skolens Disciple, som i Aar underkaste sig Dimissions-Examen ere:

- 1, Andreas Peter Martin Leth**, en Søn af Cognepræsten Leth i Middelfart,
- 2, Christian Warming Orbeck**, en Søn af Amtstue-Suldmægtig Orbeck i Ribe,
- 3, Ludvig Waldemar Maximilian Schrum**, en Søn af den afdøde Krigsassessor Schrum, Byfoged i Ringkjøbing,
- 4, Cabinus Højbroe**, en Søn af den afdøde Amtsprovst Dr. Højbroe i Nødning,
- 5, Ditlef Johan Arent Fabricius Müller**, en Søn af den afdøde Brandcapitain Müller i Ribe,
- 6, Peder Høeg Warming**, en Søn af Stænder-deputeret, Cassefører og Kirkeværges Warming i Ribe.

Dimittenderne afgaae i den Orden, som Examens Udfald bestemmer.

Examen begynder d. 15de September og holdes i følgende Orden:

Lørdagen d. 15de	Sept.	alle Classer (Dimittend. indbef.)	Latinsk og dansk Stil.
Mandagen — 16de	—	Form. Dimittenderne . . .	Mathematik og Tydsk.
		Efterm. Dimittenderne . . .	Religion og fransk.
Tirsdagen — 18de	—	Form. Dimittenderne og 4de Klasse	Krifl. Overs. fra Latin.
		Efterm. alle Classer . . .	Gymnastik.
Onsdagen — 19de	—	Form. Dimittenderne . . .	Latin og Græsk.
		Efterm. alle Classer . . .	Hebraisk.
Torsdagen — 20de	—	Form. Dimittenderne . . .	Historie og Geographie.
		Efterm. alle Classer . . .	Naturhistorie og Tydsk.
Fredagen — 21de	—	alle Classer . . .	Latin.
Lørdagen — 22de	—	Historie og Geographie.
Mandagen — 24de	—	Mathematik.
Tirsdagen — 25de	—	Religion.
Onsdagen — 26de	—	fransk.
Torsdagen — 27de	—	Græsk.
Fredagen -- 28de	—	Dansk.

Examinationstiden begynder hver Formiddag Kl. 8, Eftermiddag Kl. 2.

Den os anbettede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavel som andre Skolens Vellyndere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den slutes Mandagen d. 1ste October, om Eftermiddagen Kl. 3.